TOPLUMSAL

Tarih

277
OCAK
2017

Orhan Silier'le Söyleşi: 25. Yılını Geride Bırakırken Tarih Vakfı
Nihal Boztekin

Antik Numismatik

Oğuz Tekin'in hazırladığı dosya, sikkelerin tarih ve arkeoloji alanındaki çalışmalar için ne denli önemli olduğunu ortaya koyuyor. Koray Konuk, Oya Yağız, Dinçer S. Lenger, Erdal Ünal, Hüseyin Köker, A. Tolga Tek ve Aliye Erol Özdizbay'ın yazılarıyla...
sayfa 36

Nâzım Hikmet'in 1933 Yargılamaları
Erden Akbulut

II. Dünya Savaşı Döneminde Alınan Gizli Koordinasyon Heyeti Kararları
Cevahir Kayam — Alev Özbil

Biri Bizi Gözetlemiş: II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde İngiliz İstihbaratı
Egemen B. Bezci

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİ • ARNAVUTKÖY BELEDİYESİ TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1

Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?

Birinci Dünya Savaşı, 20. yüzyıl tarihinin ilk ve en önemli kırılma noktası, yakın tarihin sonuçları günümüze kadar süregelen kurucu olaylarından biri, belki de birincisiydi. Birinci Dünya Savaşı'nın neden çıktığını anlamak, günümüzdeki çeşitli çatışmaların anlaşılmasına da yardımcı olabilir.

20. yüzyılın en önde gelen uluslararası tarih uzmanlarından James Joll'un ilk edisyonu 1984'te çıkan bu klasik çalışması, dünyayı değiştiren "Cihan Harbi"nin nedenlerine ilişkin ileri sürülmüş çok sayıda açıklamayı değerlendiriyor. Bunun yanı sıra, 1914'te Avrupa'nın durumunu belirlemiş siyasal, ekonomik, askeri, toplumsal pek çok etkeni mercek altına alan kitap Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı? sorusuna çok çeşitli açılardan yanıt ararken, savaşın hemen öncesinde Avrupa'da hüküm süren ruh halini, toplumsal atmosferi de canlı bir biçimde aktarıyor. Joll'un ölümünden sonra günümüzün önemli tarihçilerinden Gordon Martel tarafından yayına hazırlanan bu son edisyonda ise, bu klasik eser en son araştırmalar, yeni bilgiler de dikkate alınarak güncellenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?
James Joll, Gordon Martel
çev. Orhan Dinç Tayanç
432 sayfa, 28 TL

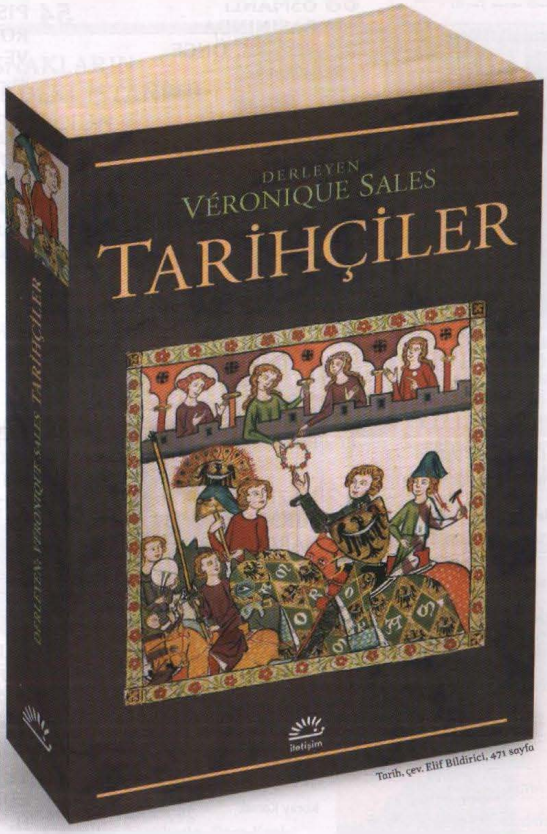
İtabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37
addebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32
işantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66
unalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16
skişehir - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24
Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

iletişim

"Tarih"e yön vermiş tarihçiler...

Tarih, çev. Elif Bildirici, 471 sayfa

Tarihçiler, dünya tarihyazımına ve tarih bilimine yön vermiş tarihçileri, yaşadıkları hayatlardan yola çıkarak tarih biliminin yapı taşları haline gelen eserleri üzerinden ele alıyor.

Kitapta ele alınan tarihçiler: Philippe Ariès, Marc Bloch, Fernand Braudel, Peter Brown, Georges Duby, Norbert Elias, Lucien Febvre, Moses Finley, François Furet, Jacques Le Goff, Karl Marx, Jules Michelet, George Mosse, Pierre Renouvin, Louis Robert, Alexis de Tocqueville, Paul Veyne, Pierre Vidal-Naquet, Karl Ferdinand Werner.

MERHABA,

Tarih Vakfı 2017'de yirmi altıncı yılına ve umuyoruz ki yeni bir çeyrek asra merhaba diyor. Benim bu çatıyla ilişkim de yirminci yılını dolduruyor. Geçmişten bugüne olumlu-olumsuz pek çok gelişme yaşandı; o ilk görkemli günler geride kaldı ama Tarih Vakfı siyasi, ekonomik, toplumsal güçlüklere, insan kaynağı eksilmelerine rağmen varlığını korudu, koruyor. Hele de içinde bulunduğumuz atmosferde, entelektüel üretimin, özgür düşüncenin, dayanışmanın, çeşitliliğin koruyuculuğunu yapan benzer kuruluşlarla birlikte öneminin altı daha da çiziliyor.

Biz de *Toplumsal Tarih*'te hem geride kalan yirmi beş yılı hatırlayıp inanç ve bellek tazelemek, hem de bugünü birlikte değerlendirmek, geleceği birlikte tasarlamak için, Tarih Vakfı'nı inşa eden, farklı dönemlerinde ona nefes veren isimlerle birkaç ay sürecek bir söyleşi dizisi başlattık. Bu sayıda okuyacağınız ilk söyleşimizde Orhan Silier sorularımı içtenlikle yanıtladı ve hem Tarih Vakfı'na hem de sivil toplum hareketine ilişkin, üzerinde dikkatle düşünmek gereken bir çerçeve çizdi. Evlerinin kapısını dostlukla açıp sofralarını ve sohbetlerini benimle paylaşan Orhan Silier ve Ayşe Erzan'a teşekkür ederim.

Ocak sayımızın dosya konusu "Antik Numismatik". Yayın kurulu üyemiz ve dosya editörümüz Oğuz Tekin yine büyük bir titizlikle her aşamada yardımcı oldu bize. Dosyada yayımladığımız yazıların, tarihin en önemli bilgi kaynaklarından olan bu disiplinin göz ardı edilmesinin önüne geçilmesine vesile olmasını umuyoruz.

2017'nin hepimize en temel ihtiyaçlarımızdan olan barışla, sağduyuyla gelmesini diliyorum. Şubat ayında görüşmek üzere.

Nihal Boztekin

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
10 ŞUBAT 1923 SULTAN VAHİDEDDİN SÜRGÜNDE
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 **OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY**
Hazırlayan: Emel Seyhan

12 GÖZDEN KAÇANLAR
İSTANBUL'DA BİR ORTA BİZANS KULESİ: İRENE KULESİ
Sevcan Ercan

26 BİRİ BİZİ GÖZETLEMİŞ:
II. DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYE'SİNDE İNGİLİZ İSTİHBARATI
Egemen B. Bezci

32 **NÂZIM HİKMET'İN 1933 YARGILAMALARI**
Erden Akbulut

37 **LYRBE VE SİKKELERİ**
Aliye-Erol Özdizbay

40 **ANADOLU'NUN İLK SİKKELERİ (MÖ YAK. 640-540)**
Koray Konuk

44 **SİNOPE (SİNOP) SİKKELERİ**
Oya Yağız

48 **BÜYÜK İSKENDER VE SİKKELERİ**
Dinçer Savaş Lenger

52 **FULVIA LEJANDLI EUMENIA SİKKELERİ**
Erdal Ünal

54 **PISIDIA BÖLGESİ ROMA KOLONİLERİ VE SİKKELERİ**
Hüseyin Köker

58 **LYKIA BÖLGESİ'NDE ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE SİKKE BASIMI**
Ahmet Tolga Tek

62 **25. YILI GERİDE BIRAKIRKEN TARİH VAKFI**
Söyleşi: Nihal Boztekin

71 **TAŞNAKLARIN 1908'DEKİ İSTANBUL BÜROSUNUN PEŞİNDE**
Varak Ketsemanian
Daniel Ohanian

74 **II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ALINAN GİZLİ KOORDİNASYON HEYETİ KARARLARI**
Cevahir Kayarı – Alev Özbil

88 **YUNAN EDEBİYATINDA II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI**
Merih Erol

92 PERS KRALI BÜYÜK KYROS:
ANNE KARNINDAN ÇOCUKLUĞA BİR PERSLİNİN SIRADIŞI ÖYKÜSÜ
Eray Karaketir

Kapak görseli: III. Gordianus Dönemi, Patara sikkesinin ön yüzü.

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER: SULTAN VAHİDEDDİN SÜRGÜNDE

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 10 Şubat 1923 tarihli nüshasından, son Osmanlı padişahının Hicaz sürgününe ilişkin makaleyi aktarıyor.

12 İSTANBUL'DA BİR ORTA BİZANS KULESİ: İRENE KULESİ

Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nin hazırladığı "Gözden Kaçanlar" dizisi, Sevcan Ercan'ın kaleme aldığı, İrene Kulesi hakkındaki yazıyla devam ediyor.

71 TAŞNAKLARIN 1908'DEKİ İSTANBUL BÜROSUNUN PEŞİNDE

Varak Ketsemanian ve Daniel Ohanian, Ermeni Devrimci Federasyonu'nun 1908 Devrimi sonrasında Pera'da açılan temsilciliğinin izini sürüyor.

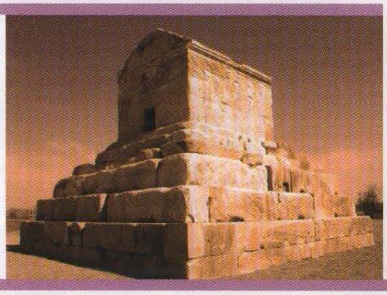

88 YUNAN EDEBİYATI'NDA II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI

Merih Erol, Damla Demirözü'nün *İşgal. Direniş, İç Savaş: Yunan Edebiyatı'nda II. Dünya Savaşı Yılları* kitabını ve savaşın edebiyattaki yansımalarını değerlendiriyor.

92 PERS KRALI BÜYÜK KYROS: ANNE KARNINDAN ÇOCUKLUĞA BİR PERSLİNİN SIRADIŞI ÖYKÜSÜ

Eray Karaketir, Antik Çağ kaynaklarından hareketle, Pers Kralı Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) doğumunu ve çocukluğunu inceliyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 277, Ocak 2017

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Gülü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Selim Sezer

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
nboztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407 İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Aralık 2016

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş. 100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204 Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

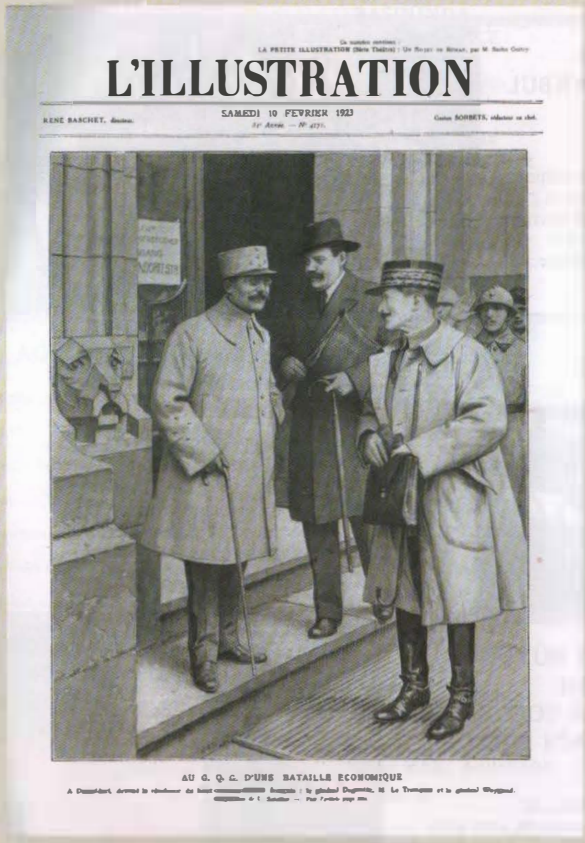
MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşlerinden ve ilgili yazarlardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

10 ŞUBAT 1923

SULTAN VAHİDEDDİN SÜRGÜNDE

İktisadi bir muharebenin karargâhında. Düsseldorf'ta Fransız yüksek kumandasının ikametgâhında General Degoutte, Bay Le Trocquer ve General Weygand.

L. Sabattier'nin bir kompozisyonu.

L'Illustration dergisinin 10 Şubat 1923 tarihli ve 4171 sayılı nüshasının kapağında Düsseldorf'taki Fransız karargâhında General Jean-Marie Degoutte (1866-1938), André Le Troquer (1884-1963) ve General Maxime Weygand'ın (1867-1965) bir araya gelişinin temsili resmi yer almaktaydı. Resme konu olan "iktisadi muharebe" ile kastedilen, 11 Ocak 1923 günü Fransa'nın Belçika'yla birlikte başlattığı, Ruhr bölgesinin işgaliydi I. Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf devletlerinin Almanya'dan talep ettiği tazminatın İngiltere ve ABD tarafından giderek hafifletilmesine tepki olarak Fransa ve Belçika, Almanya'nın başlıca kömür havzası olan Ruhr'u işgal ederek kayıplarını bu yolla telafi etmeye kalkışmış, fakat iki sene sonra 1925'te bu işgale son vermek zorunda kalmıştı

Derginin içinde yer alan kısa bir yazı ve bu yazıya eşlik eden iki fotoğrafta ise son Osmanlı padişahı Mehmed Vahideddin'in 17 Kasım 1922 günü İstanbul'dan ayrılmasıyla başlayan sürgününün Hicaz kısmından bahsedilmekteydi. Sultan Abdülmecid'in oğlu Vahideddin (1861-1926), ağabeyi V. Mehmed Reşad'ın ölümü üzerine 4 Temmuz 1918 günü tahta oturmuş, 1 Kasım 1922 günü saltanatın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kaldırılmasıyla birlikte sadece halife olarak tahtta kalmaya mecbur kalmış, nihayet 17 Kasım gece yarısından sonra *Malaya* isimli İngiliz zırhlısına sığınarak[1] Malta'ya hareket etmişti.

Malta'da 45 gün kadar kaldıktan sonra Vahideddin, Hicaz Kralı Hüseyin'in[2] daveti üzerine Hicaz'a gitmeye karar vermişti 5 Ocak 1923 günü Malta'dan ayrılarak 9 Ocak günü Port Said'e varmış, ayın 11'inde ise tekrar bir vapura binerek Cidde'ye doğru hareket etmişti. Dergideki yazıya konu olan, Vahideddin'in 15 Ocak günü Cidde'ye varışı ve Kral Hüseyin tarafından karşılanışıydı.

Bir müddet Cidde, Mekke ve Taif arasında gidip gelen Vahideddin, 20 Nisan'da Hicaz'dan ayrılmış, İskenderiye'ye kısa bir uğrayıştan sonra hayatının sonuna kadar kalacağı İtalya'ya doğru hareket etmişti.[3]

Hicaz Kralı I. Hüseyin ile oğlu veliaht Cidde limanına VI. Mehmed'i karşılamaya giderken.

BİR SALTANATIN SONU: SABIK OSMANLI PADİŞAHI HİCAZ'DA

Geçen 17 Kasım günü, Ankara Millet Meclisi tarafından tahttan indirilen ve artık hayatını tehlikede hisseden sabık padişah VI. Mehmed, sığındığı İstanbul limanındaki *Moulaya* [doğrusu *Malaya*] isimli İngiliz vapuruyla Malta'ya gitmişti. 9 Aralık tarihli nüshamızda neşrettiğimiz bir resim, onu 20 Kasım günü oğlu Ertuğrul[4] ile birlikte bu İngiliz adasına ayak basarken gösteriyordu. Sabık padişah, Malta'da kalmadı ve Mekke'ye gitmeye karar verdi. Hıdivi Vapur Kumpanyası'na ait *Mansourah* vapuruna[5] binerek Hicaz'a hareket etti ve 15 Ocak günü Mekke'nin Kızıldeniz üzerinde limanı konumundaki Cidde'ye yanaştı.

Bir muhabirimiz, neşrettiğimiz iki fotoğrafla birlikte bu varışı aşağıdaki şekilde nakletmektedir:

"Sakin ve masmavi bir denizde, sımsıcak güneşin altında, 800 tonluk küçük bir vapur olan *Mansourah*,[6] 15 Ocak sabahı Cidde limanına girdi. Demir atıldığı anda limanda bulunabilen ve Haşimi bayraklarıyla donanmış bütün mavnalara binen Hicaz Kralı I. Hüseyin, veliaht ve kalabalık maiyetleri sabık padişah ve halifeyi karşılamak üzere vapura doğru yol alıyorlar.

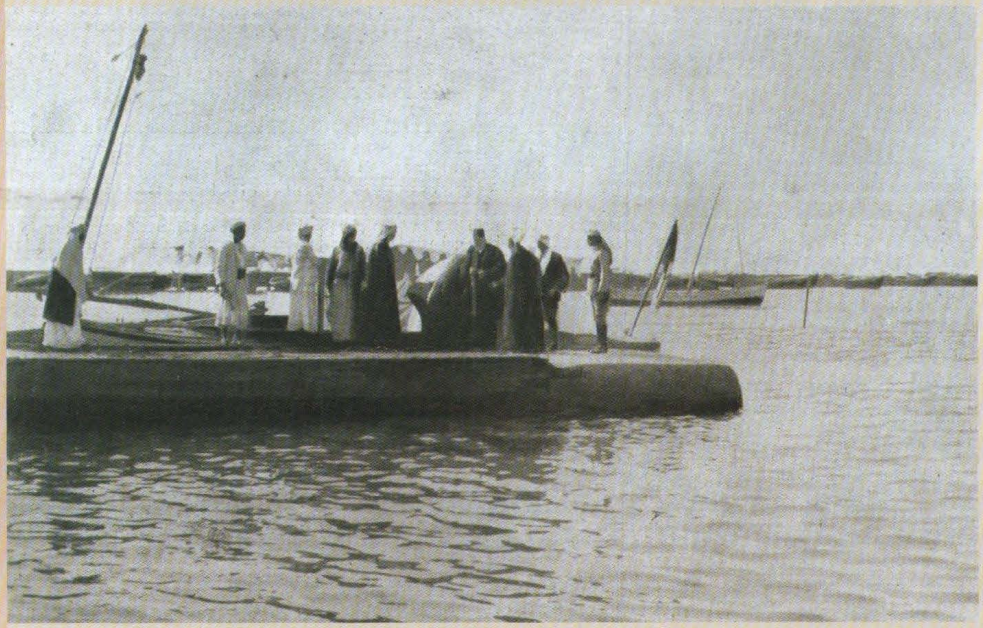
İşte bu sabık hükümdar, on iki yaşlarındaki tek oğlu Ertuğrul ile birlikte gelişmeleri beklemek üzere bu kayıp küçük ülkeye geldi. Bu kadar olaylardan ve zorluklardan sonra teselli ve rahatı Mekke'de Kâbe'nin yanı başında bulmayı umuyor. Geminin merdiveninin başında iki hükümdar kucaklaştı. Kral misafiriyle birlikte karaya kadar çıkıp, kendisine Mekke'ye hareketine kadar kalacağı kullarından birinin evine kadar eşlik etti.

Sabık hükümdar, on iki yaşlarındaki tek oğlu Ertuğrul ile birlikte gelişmeleri beklemek üzere bu kayıp küçük ülkeye geldi. Bu kadar zorluklardan sonra teselli ve rahatı Mekke'de Kâbe'nin yanı başında bulmayı umuyor...

Resmi kabullere has bütün teferruata yer verilmiş. Karaya çıktığında sabık padişah 21 pare top atışıyla selamlandı. Takip edilen yol boyunca Hicaz piyade ve süvari birlikleri sıralanmıştı. Süvariler yepyeni kıyafetlerini giymişti: Geleneksel kırmızı ceket yerine, Peygamber'in rengi olan parlak yeşil ceket giymişlerdi. Halkın güzergâh boyunca durması yasaklanmış, özel meskenlerin pencereleri kapattırılmıştı. Bedevi deveciler birliği dolaşarak ek bir asayiş sağlıyordu.

Sarayından basit bir eve, İstanbul'un bahçelerinden Hicaz çöllerine, padişah ve halife tahtından eski tabilerinden birinin himayesine geçmiş olan sabık padişahın duyguları acaba nedir? Şüphesiz ilginç duygular olsa gerek ama unutmamak gerekir ki bu, kapalı kalıp umutsuzluğunu, düş kırıklıklarını ve dertlerini dinin mistik örtüsünün ardında saklayan Şarklı bir müminin ruhudur: "Allah'ın emri, kaderde yazılıydı!"

Sabık Osmanlı padişahı VI. Mehmed (fes ve redingotlu) 15 Ocak günü Hicaz Kralı tarafından karşılanıp Cidde rıhtımına ayak basarken.

DİPNOTLAR

1 Dergide yanlışlıkla *Moultuya* olarak isimlendirilen 33.000 tonluk bu savaş gemisi, 1913-1915 arasında inşa edilmiş. 1916'da İngiliz donanmasına katılmış, 1944'te hizmetten alınmış ve 1948'te hurdaya çıkarılmıştır. *Queen Elizabeth* sınıfına ait olan bu geminin *Queen Elizabeth*, *Warspite* ve *Valiant* adlı üç kardeş gemisi bulunmaktaydı (https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Malaya).

2 Haşimî ailesine mensup Hüseyin bin Ali, Hüseyin Paşa adıyla 1908'de Mekke Şerifi tayin edilmiş. I. Dünya Savaşı'nda ise İngiltere'yle anlaşarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan etmiştir. Kendini bağımsızlığını kazanan Hicaz'ın kralı ilan etmiş, 1924'e kadar bu unvanı korumuştur. 1924'te Hilafetin kaldırılması üzerine kendini Halife ilan etmiş, fakat bu yüzden zaten azalmış olan İngiliz desteğini tamamen kaybetmiş ve İbn Suud'un isyanına yenik düşerek önce Kıbrıs'a, ardından da oğlu Abdullah'ın kral olduğu Ürdün'e sürgün olmaya mecbur kalmıştır.

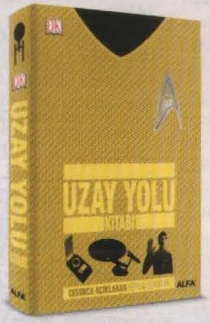
3 Vahideddin'in hayatı konusunda bkz. Mur ı Bardakçı, *Şahbaba* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1998). Hicaz'da geçirdiği günlerin ayrıntılı bir anlatımı için bkz. a.g.e, s. 276-312.

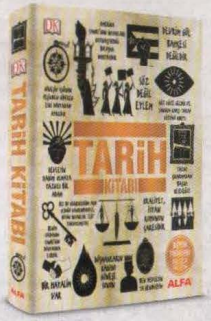
4 Sultan VI. Mehmed Vahideddin'in Şadiye Mevedded İçiftçil'den (1893-1951) olmuş oğlu Mehmed Ertuğrul 5 Ekim 1912'de Çengelköy'de doğmuş, 2 Temmuz 1944'te Kahire'nin Maadi semtinde menenjitten ölmüş, aynı şehirdeki Abbas Hilmi (Abbasiye) kabristanına defnedilmiştir. Babasının San Remo'da 1926'daki ölümüne kadar kendisiyle seyahat etmiş, ardından annesiyle Menton'a ve İskenderiye'ye taşınmış, sonra da ablası Sabiha Sultan'la birlikte önce Nice'te, sonra da İskenderiye ve Kahire'de yaşamıştır. Evlenmemiş ve çocuksuz ölmüştür (Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar. Türkiye (1074-1990)* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1969), s. 343; Salahaddin Osmanoğlu, Jamil Adra ve Edhem Eldem, *Genealogy of the Imperial Ottoman Family* (İstanbul: İsis, 2011), s. 68).

5 Khedivial Mail Steamship Company olarak bilinen Mısır Hidivlerinin kurduğu bu vapur şirketinin 1907'de satın aldığı 1892 yapımı ve 1.432 tonluk *Sajari* gemisine *Mansourah* (Mansure) adı verilmiş, 1928'de de hurdaya çıkarılmıştır (http://www.theshipslist.com/ships/lines/khedivial.shtml).

6 Yukarıda görüldüğü üzere aslında *Mansourah*'nın tonajı neredeyse bu rakamın iki misliydi.

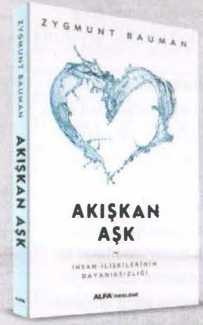
ALFA® Ocak 2017

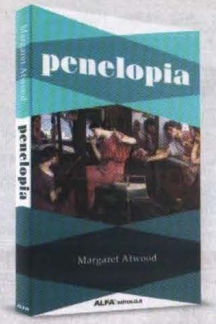

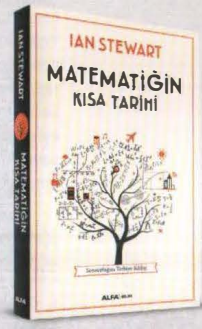

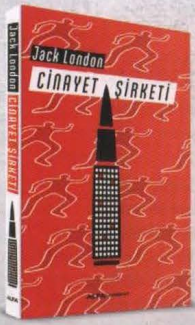

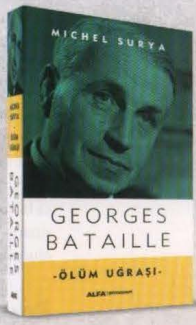

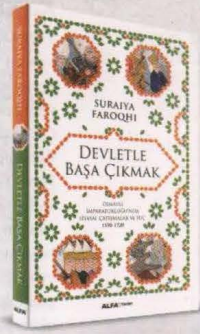

Venizelos Aleyhindeki Nümayiş Etrafında

1 OCAK 1917

TANİN

Berlin– Atina'dan iş'ar olunuyor. Venizelos'un harekât-ı hainanesini takbih için Talimhane Meydanı'nda bir nümayiş-i mahsus icra edilmiştir. Şöyle ki Venizelos'u takbih edenler tarafından alamet-i nefret olarak taş atılmak üzere dört metre amikinde bir hendek hafr edilmiştir. Toplanan yüz binlerce ahaliden her biri tarafından "Lanet olsun Venizelos" cümlesi zikredilerek hendeğe birer taş atılmıştır. Atılan taşlar hendeği doldurduktan başka koca bir ehram (piramit) teşkil eylemiştir. Bu nümayişe Yunanistan payitahtı metropoliti dahi iştirak etmiştir.

Krupp Fabrikası

1 OCAK 1917

SABAH

Harb-i hazırda en büyük rol oynayan Krupp toplarının imal edildiği Essen şehri 300 bin nüfuslu yeni usul şehirlerdendir.
Burada Meşhur âlim Krupp Esliha Fabrikası bulunmaktadır. Harb-i Umumi'den akdem bu fabrikada 70 bin amele çalışıyordu. 1800 senesinde Krupp Fabrikası'nda 34 hükümete 200'den ziyade sipariş üzerine esliha, top imal olunmuştur. [...]

Rasputin'in Katli Hakkında

5 OCAK 1917

SABAH

Berlin– Sarayda fevkalade nüfuz ve itibar sahibi olan Rasputin Çar'ın yaver-i harb-i umumisi General Prens Yusupov'un oğlu Prens Felix Yusupov tarafından katledilmesi köylü rahibin Çar'ın maiyeti erkânının fena halde husumet ve adavetini celb eylediğine delalet eylediği Alman gazeteleri tarafından beyan olunuyor.

İngiltere'de Amele Meselesi

6 OCAK 1917

TANİN

Berlin– Times gazetesinin beyanına nazaran İngiltere'de Mesai Nazırlığı tesis edilmekle İngiliz amele meselesi müşkülatı zail olmamıştır. Mühimmat imalatı umuru kamafi's-sabık Mühimmat Nezareti'ne tabi bulunuyor. Zaten mühimmat imalatındaki ücret mesaili en ziyade amele için adem-i memnuniyeti bais olmaktadır. Ameleye hadd-i asgari haftada 20 şilin verileceği va'd edildiği halde bu va'de sebat edilmemiştir. Halbuki diğer taraftan maişet masarifi yüzde 33 terakki eylemiştir. Birçok kadınlar haftada ancak 10 şilin almaktadır. Bundan başka hükümet imalathanesinde müstahdem eşhasın işlerini terk etmeleri memnu bulunmaktadır. Binaenaleyh hükümet imalathanelerindeki işçilerin ücretleri serbest piyasadaki amele ücretlerine nispetle pek aşağı bulunuyor. Bu kadınların aldığı paranın şimdiki kuvve-i iştirasına nispetle en adi ev işlerinde sulh zamanında verilen ücretlerden daha aşağıdır.

Şirket Vapurlarında Tütün

8 OCAK 1917

SABAH

Haber aldığımıza göre Şirket-i Hayriye vapurların alt kat salonlarını tütün içenlere tahsis etmiştir. Şirket yolcularının bilhassa Boğaziçi'nin uzakça yerlerinde oturanlar, izdihamlı salonlarda nefes imkânını kaldıran tütün dumanından çok rahatsız oldukları için Şirket-i Hayriye İdaresi'nin yolcuların istirahatını ve sıhhat-ı umumiye icabatını nazar-ı itibara alarak tedbirler ittihaz etmiş olması mucib-i memnuniyettir.
Şirket-i Hayriye vapurlarının üst köşkü esasen hanımlara tahsis edilmiş olup vapurlarda hanımların pek kalabalık olmadığı zamanlarda perde ile tefrik edilmek üzere bu köşkün bir kısmı erkeklere terk edilebileceği de şirket idaresi tarafından matbaamıza bildiriliyor.

Maksim Gorki ve Sulh

9 OCAK 1917

TANİN

Moskova'dan Bulgar gazetelerine bildiriliyor. Maksim Gorki burada Rus Üdeba ve Muharrirleri Cemiyeti'nde verdiği konferansta Rusya'nın ahval-i hazıra ve atiyesi hakkında bir nutuk söylemiş ve Rusya'nın her cihet ile müthiş bir kaza ve felaket karşısında bulunduğunu anlatmıştır. Gorki'nin nutku heyet-i umumiyesiyle fevkalade bedbinane idi. Nutukta İngiltere aleyhinde şiddetli tenkidat zikredilmiştir. Bütün Rusya'da İngiliz aleyhtarlığı günden güne artmaktadır. Gorki atideki beyanatta bulunmuştur:
"Bu milletin manzarası bu gün muharebedeki manzarasından daha pek çok ve muzlim ve yeis-averdir. Yaz hücumlarına bağlanan ümitler çürük temeller üzerine kurulduğu için hepsi yıkıldı. Düşmanın memleketimizi kuşatmış olduğu demir ve çelik duvar sarsılmaz bir halde halâ metanetle duruyor ve bizi harici alemden tecrit etmekle beraber millet üzerinde bütün ağırlığını hissettiriyor. Sefaletler, açlıklar, ihtiyaçlar ve emraz ile dolu bir kış içinde bulunuyoruz. Muharebe Rusya'nın menfaatini ümit ettirecek bir neticeden daima uzaklaşıyor, bunun için bir an evvel sulh isteriz, fakat bu sulh, İngilizlerin merhametine intizaren artık faidesiz bir zamana bırakılırsa ne memleket ve ne de Ruslar bir çare-i necat bulamaz."

İtibar-ı Milli Bankası

10 OCAK 1917

SABAH

Milli iktisadiyatımız üzerinde pek büyük bir tesir husule getirecek olan İtibar-ı Milli Bankası yakında işe başlayacaktır. Bir iki güne kadar banka esham ve tahvilata kayıt muamelesine mübaşeret ediliyor. Bankanın meclis-i idaresi intihab edilmiş ve şimdilik Galata'daki eski Tramvay İdaresi binası merkez ittihaz olunmuştur.
Meclis-i İdare Maliye Nazırı sabık Cavit Beyefendi'nin taht-ı riyasetinde Hüseyin Cahit Bey,

maruf tacirlerden Mehmet Abud Efendi, Hasan Paşazade Mahmut Bey, Selanikli tacir Tevfik Bey, Ticaret ve Ziraat Nezareti müsteşar-ı sabık Şeref Bey, Bağdat mebusu Sason Efendi'den terekküp etmektedir.
Banka için merkez olarak İstanbul'da Osmanlı Bankası karşısında kain Yeni Cami Posta binası intihab edilmiştir. Bina tevsi' ve icap eden tadilat icra edilecektir. Bu babda planlar şimdiden hazırlanmıştır.
Bankanın sermayesi bidayette dört milyon olup bunun nısfı derhal tesviye edilmek lazımdır. Şimdiden banka hisse senedatına birçok müşteri zuhur ettiğinden bu meblağın az zaman zarfında temini ümit olunuyor.
Yeni bankanın idaresi banka umurunda pek çok tecrübesi olan ve Belçika'da müteaddid bankalar tesis eylemiş bulunan Mösyö Weyl isminde Avusturyalı bir zata tevdi edilmiştir.

Harb-i Umumi Kaça Mal Oluyor?

12 OCAK 1917

SABAH

Harb-i Umumi'nin şimdiye kadar müstelzim olduğu masarif miktarı göz önüne getirilirse akıllara veleh gelir. Neşr olunan istatistiklere göre muharipler iki buçuk sene zarfında üç yüz altmış milyar kuron sarf eylemişlerdir. Halbulki bunların servet-i umumiyeleri bin beş yüzden iki bin milyar kadar tahmin olunuyor. Şu halde muharipler şimdiye kadar bu Harb-i Umumi için servet-i umumiyelerinin beşte birini sarfa mecbur olmuşlar demektir.
Filhakika harp masrafı olarak şimdiye kadar sarf edilen üç yüz altmış milyar kron kamilen mahvolmamıştır. Bu meblağın bir kısm-ı mühimi sanayiye hasredilmiş ve böylece yeni yeni servetler husule gelmiştir. Fakat otuz aylık cüzi bir müddet zarfında üç yüz altmış milyar bir servetin harekât-ı harbiyeye hasredilmesi herhalde ziyadesiyle calib-i dikkattir. Diğer taraftan masarif-i harbiye miktarı aydan aya tezayüt ediyor. Yalnız merkezi hükümetlerin masarif-i harbiyesi İngiltere ve Fransa'nınkine nispeten pek azdır. Almanya ayda ancak iki milyar mark ve Avusturya dahi iki milyar kron sarf ediyor. Harbin bidayetinden şimdiye kadar İngiltere seksen milyar, Fransa altmış altı milyar, Rusya elli beş milyar, İtalya on sekiz milyar, Almanya altmış beş milyar ve Avusturya kırk iki milyar kron sarf etmişlerdir. Bu hesapça masarif-i harbiyeden adam başına İngiltere'de bin yedi yüz kırk, Fransa'da bin yedi yüz doksan, Rusya'da üç yüz altmış, İtalya'da beş yüz, Almanya'da dokuz yüz seksen ve Avusturya'da sekiz yüz on kron isabet ediyor demektir. Harbin ne vakit hitam bulacağı henüz belli değildir. Her türlü sulh teşebbüslerine rağmen bütün cephelerde harekât-ı harbiye kemal-i şiddetle devam ediyor. Şu halde Harb-i Umumi hitam buluncaya kadar muharipilerin daha birçok milyarlar sarfına mecbur olacakları şüphesizdir.

Duma Ne Suretle Tatil Edilmiş?

13 OCAK 1917

TANİN

Berlin– Kopenhag'dan iş'ar ediliyor: Duma Meclisi'nin tatili son derecede calib-i merak ve ehemmiyet ahval ve şerait dahilinde vuku bulmuştur. Bilhassa sosyalist mebusların Rusya'nın gaye-i harbi İstanbul ve Boğazlar'ın zaptı olduğu hakkında Trepof tarafından vuku bulan beyanata karşı son derecede şiddetli protesto eylemeleri fevkalade calib-i nazar-ı ehemmiyet olmuştur. Daha son celseden mukaddem geceleyin Çar'ın Duma'nın tatiline dair olan emirnamesinin neşredilmesi umum muhafil-i siyasiyeye iyi bir havada saika zuhuru gibi tesir eylemiştir. Bu emirnamenin neşri terakkiperveran grubunun mağlubiyet-i kat'iyesi demektir. Rusya, perişan, emniyetsiz, hayat-ı iktisadiye ve siyasiyede bir buhran içinde olduğu halde harbe giriyor. Bu sene evvelkilere nispetle daha vahim bulunuyor. Bir taraftan Rusya'da açlık şimdiden kendisini ihsas etmekte ve diğer taraftan Düvel-i Merkeziye orduları yeni kuvvetler ile muzafferane ilerlemektedir. Rusya'nın felaket ve izmihlalden kurtulması hâl ve vaziyeti vaktiyle idrak eylemesine mütevakkıftır. Rusya'nın Maliye Nazırı, Rusya'nın yevmi masarif-i harbiyesi 45 milyon rubleye baliğ olduğunu resmen ilan ve tebliğ eylemiştir.

Kral Kostantin'in Wilson'a Müracaatı

13 OCAK 1917

TANİN

Berlin– Daily Telegraph gazetesi bildiriyor:
Yunanistan Kralı Kostantin, Amerika Reisicumhuru Wilson'a bir mektup göndermiştir. Mektupta Yunanistan'a karşı reva görülen haksızlıklar mücmelen bildirilmiş ve Reisicumhur'un sulh lehindeki hareketi tasvip ve iltizam edildiği beyan edilmiştir. Bundan başka Kral mektubunda Yunanistan'ı açlıktan öldürmek isteyen ve her türlü histen ve esas-ı ahlakiden ari bulunan devletlere karşı icra eylediği mücadelede Yunanistan'ın ihtisasat-ı ruhiyesini temsil eylediğini ityan eylemiştir.

Paris Fabrikalarında Tatil-i Eşgal

14 OCAK 1917

TANİN

Paris gazeteleri Paris fabrikalarında tevessü eden tatil-i eşgal hareketinden dolayı büyük bir endişe izhar ediyorlar. Gazeteler bu tatil-i eşgallerin Fransa amele sınıfları arasında harp aleyhindeki hareketten ve sulhun müstacelen aktini iltizam etmekten münbais olduğunu tasdik ediyorlar. Liberté gazetesi tehlikenin mütemadiyen tevessü ettiğini ve hafi bir hareket-i umumiyenin alaimi meşhud olduğunu beyan ediyor.

Konser

17 OCAK 1917

İKDAM

Harp cephelerinde bulunan asakir-i Osmaniye'ye tütün tedarik ve ihda için Matbaa-i Osmaniye

Tütün Heyeti tarafından Şehremini ve İstanbul vali vekili Bedri Beyefendi'nin himayeleri altında olmak üzere Kânunusani-i Rumi'nin otuzuncu pazartesi günü akşamı erkeklere ve otuz birinci salı günü gündüz hanımlara mahsus bir müsamere-i fevkalade tertip edilmiştir. Bu müsamere için erbab-ı ihtisastan mürekkep bir heyet-i mahsusaca tanzim edilen programda birçok güzide parçalar ve bestekâr-ı şehir Puccini'nin asar-ı güzidesinden Madam Butterfly Operası'nın birinci perdesi ile Karargâh-ı Umumi tarafından bilhassa ihda buyrulan ve asakir-i Osmaniye'nin Dobruca cephe-i harbindeki bazı şehametkâranesini musavver bulunan bir sinema kurdelası dahil bulunuyor. Butterfly Operası'nın mezkûr birinci perdesi, maruf opera mugannilerinde Mösyö Jan Ernest'in idaresi tahtında Beyoğlu'nun kibar mahafiline mensup madam ve mösyöler tarafından temsil edilecektir.

Şimdiye kadar umur-ı hayriyeye mahsus pek çok müsamerelerde kıymettar muavenetinden istifade edile gelen muganniye-i şehir Madam Martin mezkûr opera piyesinde mühim bir rol ifa edecek ve Matmazel Alis Rozental dahi kendisine muavenette bulunacaktır. Tertibat ve istihzarat hususunda ihtiyar edilen fedakârlıklara nazaran müsamerenin fevkalade parlak bir muvaffakiyete mazhar olacağı ümit edilir.

Almanya'da Bulgar Tiyatrosu

18 OCAK 1917

TANİN

Bulgar edebiyat ve bedayini Almanya ve Avusturya efkâr-ı umumiyesine göstermek için Bulgar edibleriyle muharrirlerinden ve Sofya Milli Tiyatro sanatkârlarından mürekkep yirmi kişilik bir heyet-i edibe izamı için Bulgaristan Hükümeti daha geçen ağustos içinde teşebbüsatta bulunmuştur. Mezkûr heyetin Bulgar milli şairi Mösyö Vazov'un riyaseti altında olduğu halde birkaç gün evvel Almanya'ya müteveccihen Sofya'dan hareket ettiğini Sofya gazetelerinde gördük. Heyet-i edibeye 100.000 frank tahsisat verilmiştir. Avusturya ve Almanya'nın büyük şehirlerinde Bulgar şuarası ile üdebası Bulgar şaheserlerini okuyacak, sanatkârları dahi maruf Bulgar temaşa eserlerini oynamak suretiyle Bulgar asar-ı edebiyesini müttefik memleketler ahalisine temsil eyleyecektir.

Sultan Osman Türbesi

18 OCAK 1917

TANİN

İstiklal-i Osmani münasebetiyle icra olunan merasim esnasında Bursa'da Osmanlı Devleti'nin müessisi ve banisi olan Sultan Osman Gazi Hazretleri'nin türbesi ziyaret edildiği zaman mezkûr türbenin o büyük gazinin şan ve şerefine layık olmadığı hissedilmiş ve yeniden muazzam bir türbe inşası için lazım gelen teşebbüsatta bulunulmaya karar verilmişti. Türbeyi ziyaret eden zevatın böyle bir karar ittihazında takip ettikleri gaye, Sultan Osman Türbesi'ni bir Türk Kabe'si haline ifrağ eylemekten ibarettir. [...]

Kıymetli Bir Hediye

14 OCAK 1917

SABAH

Gazi Sultan Mehmet Kütüphanesi

İstihbaratımıza nazaran memleketimizin Almanya'daki hazı dostları Türk medeniyetine ve Türk tarihine dair muhtelif lisanlarda yazılmış bazı nadir ve kıymettar kitapları toplayarak Alman-Türk dostluğunun bir nişanesi ve Türk medeniyetine bir eser-i hürmet olmak üzere memleketimize hediye etmeye karar vermişler ve kütüphanenin "Gazi Sultan Mehmet Kütüphanesi" diye tevsimi için Berlin Sefareti vasıtasıyla Zat-ı Hazret-i Padişahi'den müsaade istirhamında bulunmuşlardır. Bu müsaade lütfen bahş buyrulması üzerine kütüphane öylece tesmiye edilerek Berlin Baş Şehbenderimiz Doktor Lütfü Beyefendi ve Alman muharrirlerinden Mösyö Alfred vasıtasıyla İstanbul'a getirilmiştir. Kütüphanedeki kıymettar eserlerden birkaçı bugünlerde Saray-ı Hümayun'a isal edilerek sevgili padişahımıza arz olunacaktır. Bundan sonra müttefiklerimizden birçok zevata mektuplar gönderilerek müzede bulunan kitapları gözden geçirmeye davet edileceklerdir. Kitapların adedi üç yüz kadardır.

Türkiye-Almanya Mukavelesi

20 OCAK 1917

TANİN

Berlin– Norduce Allgemeine Zeitung, Osmanlı-Alman muahedelerinin akdinden bahsettiği sırada diyor ki: "Bu muahedenamelerin ehemmiyeti, şimdiye kadar Alman İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebat-ı hukukiyeyi temin etmiş olan ve kapitülasyon denilen eski usul yerine yeni hukuk-ı düvel ve kati bir müşareket-i mütekabileye mütevafık yeni ahkâm ikame etmiş olmasındadır. Kapitülasyonları ılgası Osmanlı makasıd-ı harbiyesinin en esaslılarından biridir. Filhakika düşmanlar kapitülasyonlar bahanesiyle menafi-i hususiyelerini takip etmişlerdir. Bu suretle uzun zamanlar Türkiye siyasiyat-ı iktisadiye ve maliyesinin inkişaf-ı mantıkisini işkal etmiştir. Bundan dolayı Alman İmparatorluğu silah kardeşi sıfatıyla bu hususta kendisine muavenet için Bâb-ı Âli tarafından vuku bulan talebe muhalefet etmek istememiştir. Müzakerat Berlin'de icra edilmiş ve tam bir sene sürmüştür. Müzakeratın uzun sürmesi tesviye edilecek zeminin vüsatından ve muahedelerin şekl-i katisini aldığı Osmanlı ve Alman lisanları arasındaki farktan ileri gelmiştir. Netice ise sarf olunan mesaiye tevafuk etmektedir. Çünkü salifü'z-zikr müşkülata rağmen Almanya ile Türkiye arasındaki bilcümle münasebat-ı hukukiye mükemmel surette halledilmiştir ki şimdiye kadar iki kavim arasında muahedede bu kadar uzun mesailin halledildiği görülmemiştir. Menafi-i mütekabileyi kemal-i ihtimam ile muhafaza eden

muahedeler mümkün mertebe seri bir zamanda Reichstag ile Osmanlı Parlamentosu'na tevdi edilecektir. İki memleket hey'at-ı teşriiyelerinin bu muahedelerde takip edilen makasıd-ı mezkûre muahedeleri kabul etmekle mevki-i fiile koyacaklarına ümidimiz berkemaldir.

Türkiye'nin Teceddüd ve Terakkisi

26 OCAK 1917

İKDAM

Mösyö Alfred Nossig tarafından evvelki gün Darülfünun konferans salonunda Şehzade Abdülmecid Efendi Hazretleri'yle Dahiliye Nazırı Talat ve Maarif Nazırı Şükrü Beyefendiler, Bulgaristan Maliye Nazırı, Bulgaristan Sefiri, Abdülhak Hamid Beyefendi ve diğer birçok zevat hazır bulundukları halde "Türkiye'nin Teceddüd ve Terakkisi" namı altında verilen konferansın mühim kısımları ber-vech-i ati zapt edilmiştir.

"Bugün Türkiye'de cereyan eden ahval ve vakayi daima tarih-i alemin en ebedi ve zeval-napezir bir manzarasını teşkil edecektir. Bu dahilen bir idare-i meş'ume altında, haricen türlü türlü desais ve tesvilat ile yıpranan, zevaline ve izmihlal-i iktisadi ve siyasisine pek ziyade yaklaşmış olan ve büsbütün mahvolmuş farz edildiği halde birden bire hayat ve memat muharebesi için doğrulan, azim ve gayr-ı kabil ictinab-ı zayiattan sonra tamamen gençleşmiş olduğu halde tekrar hayata atılan bir millet ve hükümetin manzarasıdır.

Türkiye teceddüd ve terakkisi sayesinde pek derin ve mühim tarihi meselelerin halli kuvve-i karibeye gelmiştir. Türkiye âlem-i İslam arasında yalnız en büyük bir devlet-i askeriye olmayıp aynı zamanda Hazret-i Peygamber'in efkâr-ı siyasiyesini hakiki surette zatında temsil etmektedir.

Jön Türklerin takip eyledikleri hedef ve gaye, Türkiye'nin inkişafı fikri, medeni ve iktisadisini temin etmekle satvet-i askeriyesini, mevki-i siyasi ve içtimaisini tahkim ve takviye eylemekten ibarettir. İşte bütün bu gayelere vusul için istimal eyledikleri muazzam manivela milliyet fikridir.

Bütün bu ahval ve vakayi-i mühime Türkiye'nin yeni bir istihaleye dahil olduğunu gösteriyor. [...]

Günde 5 Vapur

27 OCAK 1917

İKDAM

90 günde 471 vapur batırılmıştır. Daily News gazetesinin muharririnin yazdığı bir makalede tahtelbahir muharebelerinin mucip olduğu muhatarat-ı azimeden bahisle şu yolda idare-i lisan eyliyor: "90 gün zarfında 187'si İngiliz olmak üzere 470 vapur düşman tahtelbahirleri marifetiyle batırıldı. Uzun müddet denizde kalmaya muktedir bulunan yeni sistem Alman tahtelbahirleri ile başa çıkmak gayet güç olduğu doğrudur. Daha külliyetli miktarda sefain inşası suretiyle vukua gelen zayiata çaresaz olmak icap eder."

Palamut Mahsulatı

27 OCAK 1917

SABAH

İzmir'in en mühim mahsulatından biri palamuttur. Palamut, yerine başka bir madde ikamesi imkânı olmayan tabii ve imtiyazlı bir mahsuldür. Bu mahsul hemen münhasıran Aydın Vilayeti'nde yetişir ve bütün dünyanın muhtaç olduğu palamutun yüzde sekseni İzmir'den ihraç edilir. Bu küçük izahat palamut ticaretinin İzmir için ne kadar büyük bir ehemmiyeti olduğunu ve memlekete ne kadar büyük servetler temin eylediğini göstermeye kâfidir.

Son zamanlarda bu imtiyazlı mahsul Aydın Vilayeti dahilinde birkaç ele düşerek kıymetini kaybetmiş ve adeta istihsal edenler için hiçbir fayda temin etmemeye başlamıştı. Bu hâl palamutlukların harabisine ve palamut işiyle uğraşanların bundan vaz geçmesine sebebiyet vermişti. Bu hâli nazar-ı dikkate alan İzmir valisi Rahmi Beyefendi meselenin ariz ve amik tetkiki için bir komisyon teşkil eylemiştir. Komisyon bu hususta tetkikatta bulunarak palamut mahsulünün temin-i revacı, fiyatının tanzimi, palamutçuluğun teşviki için bazı teşkilat vücuda getirmeye teşebbüs etmiştir. Bu maksatla İzmir'de palamut işleriyle uğraşan rençper ve tüccardan mürekkep bir içtima akdedilecek ve bu içtimada teşkilatın esası kararlaştırılacaktır.

Harbe Devam Edeceğiz ve Muzaffer Olacağız

28 OCAK 1917

İKDAM

Dün gelen bir telgrafnameye nazaran, Harbiye Nazırı General Von Einstein kendisiyle mülakat eden New York World gazetesi muhabirine beyanatta bulunarak ezcümle demiştir ki: "Sulh-i kat'iyi galip olan taraf kabul ettirecektir. Harbe devam ile muharebeyi galibane bir hatimeye isal edeceğiz. Her nokta-i nazardan ihtiyacımız olan her şeye derece-i kifayede malikiz." Bu kat'i beyanata ilave edecek sözümüz yoktur. Düşmanlarımız sulhu istemediler, hareketlerinin neticesine katlanmaya mecbur olacaklardır.

Fransa'da Gürültülü Nümayişler

31 OCAK 1916

SABAH

İsviçre'den gelen haberlere nazaran Paris sokaklarında vukua gelen arbedeler esnasında yalnız Republique Meydanı'nda takriben 5000 kişi içtima etmiş idi. Bu meydanda şiddetli soğuğa rağmen birçok kadın dahi bulunuyor idi. Meclis-i Mebusan'da bu hadise hakkında cereyan eden müzakeratta azalardan bazıları Paris'te kömür buhranı hakkında müstacil istizah takrirleri vermişlerdir. Bunlar vaziyetin tamamıyla gayr-ı kabil-i tahammül olduğunu, çocukların soğuktan ölmekte bulunduklarını söyleyerek hükümetten boş lakırdılar değil, serian tedabir ve muavenette bulunulmasını ve bunun da cuma gününe kadar icrasını talep etmişlerdir. Sokaktaki nümayişler hükümete bir ihtar maksadına matuf idi. Nazır hükümetin ahvale vakıf bulunduğunu, fakat bu hususta mucize gösteremeyeceğini söylemiştir.

İSTANBUL'DA BİR ORTA BİZANS KULESİ: İRENE KULESİ

Gözden Kaçanlar'ın son bölümünde İstanbul'un suriçindeki Büyük Valide Han'a yer vermiştik. Bu sayıda ise diziye hanın bir köşesinde unutulmuş İrene Kulesi ile devam ediyoruz. 17. yüzyılda inşa edilmiş Valide Han'ın üçüncü avlusunun kuzeydoğu köşesindeki bu kule Orta Bizans döneminde inşa edilmiş, Osmanlı döneminde önce Çerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın, sonra da sarayın yerine yapılan Büyük Valide Han'ın bir parçası olmuştur. Kulenin hangi amaçla yapıldığına dair tartışmaları, yapının tarihi ve mimari özelliklerini Gözden Kaçanlar için yazan Sevcan Ercan'a ve yazıya fotoğraflarıyla katkıda bulunan Cengiz Tokgöz'e teşekkür ederiz.

istanbul@arkeolologlardernegist.org

İRENE KULESİ'NİN YAPILDIĞI DÖNEM VE İŞLEVİNE AİT TEORİLER

SEVCAN ERCAN

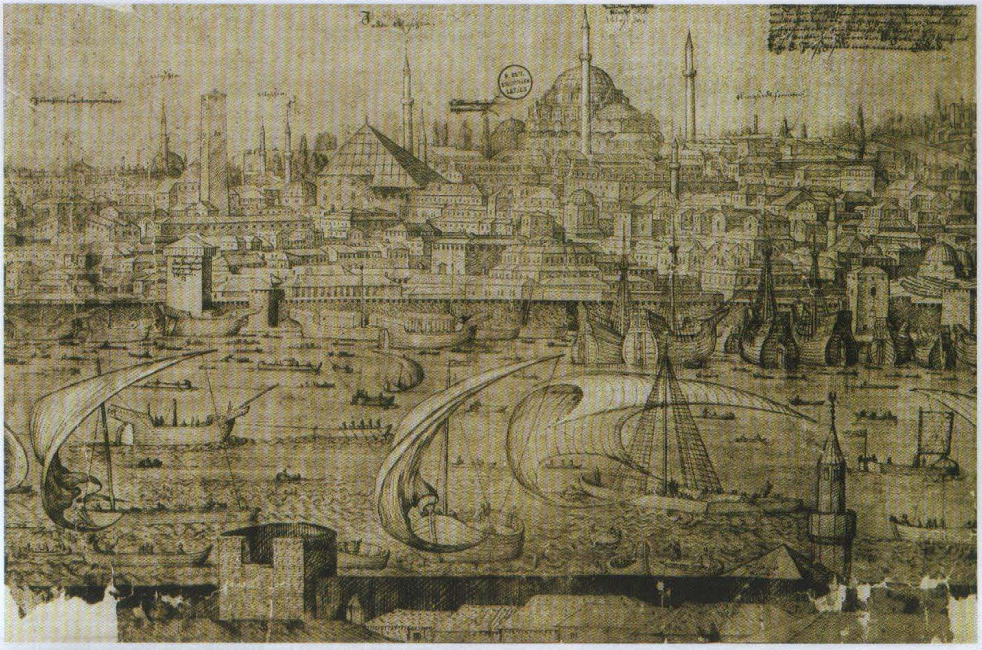
Valide Han'ın üçüncü avlusunun batı kanadında, Bizans döneminde yapılan ve İrene Kulesi olarak bilinen bir yapı bulunur.

Kulenin anlatıldığı ve adlandırıldığı ilk yazılı kaynak, 16. yüzyılda İstanbul'a gelmiş olan Fransız seyyah Petrus Gyllius'a aittir. Gyllius, döneminde diğer çağdaşları gibi kendisini İlkçağ bilgilerine ulaştıracak olan Latince ve Yunanca klasik yazın kaynaklarını inceler. Hem bu kaynaklara ulaşmak hem de tarihsel kalıntıları yerinde incelemek için 1544 yılında İstanbul'a gelir. İstanbul'la ilgili Latince yazılmış iki eseri, ilk olarak 1561'de basılır. Gyllius, *Petri Gyllii de Bosporo Thracio Libri III* (çev. Erendiz Ö., 1997) adlı eserinde "Bölgelerin Eski Tasviri" diye adlandırdığı Notitia Urbis'te söz edilen İrene'ye adanmış üç kilisenin konumunu araştırmıştır, fakat kaynaklarda bu üç kiliseden ikisinin konumlarına dair yeterli bilgi yer almamaktadır. Yeri bilinen ise Sokrates'in Konstantinus tarafından yaptırıldığı-

Büyük Valide Han'ın üçüncü avlusu (Sagir Han) ve İrene Kulesi.

Fotoğraf Sevcan Ercan

Melchior Lorichs'in İstanbul panoramasından bir bölüm; İrene Kulesi bir hayli yüksek gösterilmiş.

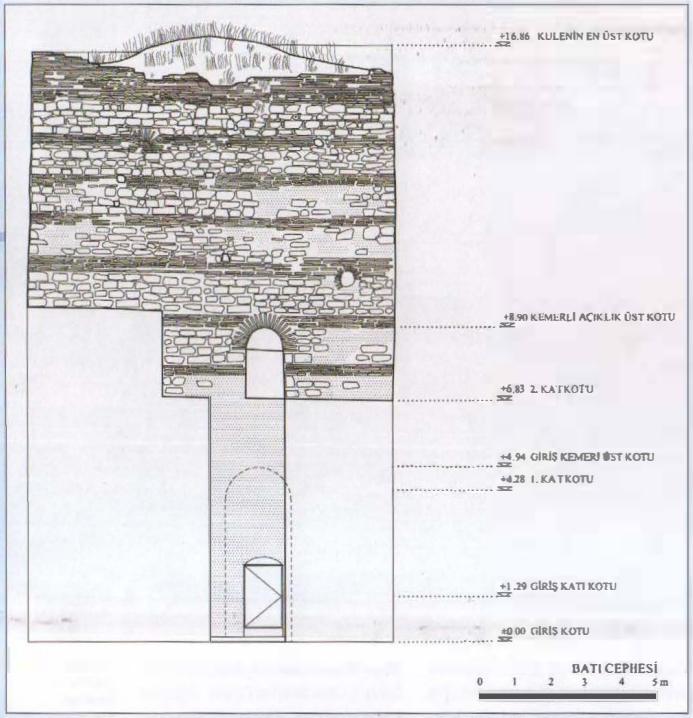
nı naklettiği ve günümüzde de aynı adla bilinen Aya İrini Kilisesi'dir. Gyllius diğer iki kilisenin konumları için tarihsel verilerden hareketle fikirler geliştirse de içlerinden sadece bir tanesi kuleyle ilişkili olabilir. Buna göre yazar, İrene kiliselerinden üçüncüsünün Notitia Urbis'te bahsi geçen bölgelerden yedinci bölgede olduğu bilgisine ulaşabilmiştir ve İrene adıyla anılan kulenin İrene Kilisesi ile ilişkili olduğunu düşünür. Ancak meseleye daha filolojik bir açıdan yaklaştığı için kulenin varlığı ve işleviyle ilgili pek veri bulamaz.

Kulenin işlevleriyle ilgili teorilerden biri de A.M. Schneider tarafından şehrin surları ve sur kapılarıyla ilgili olarak 1950 yılından yayımlanan, *Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel* (Konstantinopolis'te Haliç'te Bulunan Sur ve Sur Kapıları) adlı çalışmada ortaya atılmıştır. Schneider yaptığı çalışmada Zindan Kapı'nın yerini belirtirken, İrene Kulesi'nin bu kapıyla ilişkili olduğunu düşünür. Teorisinde ilk olarak Vigla'nın varlığını kanıtlamaya çalışmıştır. Eski Yunanca kökenli bir kelime olan βίγλα (Vigla), gözetleme ya da gözcü anlamına gelir; bir yapıyla ilişkilendirildiği için de anlamı gözetleme kulesi olmalıdır. Schneider, Anna Komnena'nın 1082 yılında yazdığı *Aleksiad* adlı eserinde Venedik mahallesinin sınırlarını "eski Yahudi Merdivenleri'nden Vigla'ya kadar olan alan" diye tarif lediğinden, Vigla diye bir yapının o dönemde var olduğunu ve bu tarif itibarıyla da İre-

Büyük Valide Han'ın üçüncü avlusu (Sağır Han) ve İrene Kulesi.

Fotoğraf: Sevcan Ercan.

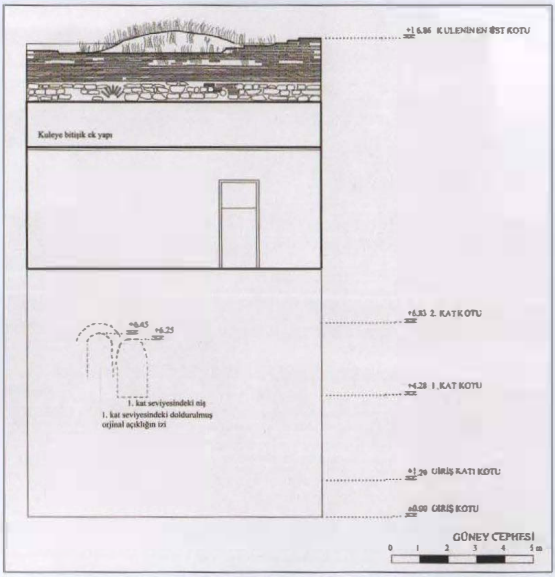

İrene Kulesi'nin batı cephesi.

ne Kulesi'nin Vigla olabileceğini söyler. Bizanslı tarihçi Khoniates'e göre de bu bölgeye aynı zamanda Embolus Peramatis ya da "Perama diye bilinen yer" adı verilmiştir ve Vigla Kilisesi'nden Perama kapısındaki Yahudi Merdivenleri'ne kadar olan alan 1090 yılında hükümdar tarafından Nikolas Manastırı'na bağışlanmıştır. Yine Schneider tarafından belirtilen başka bir kaynağa göre de Vigla denen yapı bir tepenin üzerindedir ve bahsedilen bölgenin batı sınırını belirtmektedir. 1277 yılındaki başka bir belgede ise aynı bölgenin sınırları "Drougarios Kapısı'ndan Peramatos Kapısı'na kadar" diye tanımlanmıştır; buna göre Schneider, Drougarios Kapısı ile Vigla'nın aynı yapı olduğunu düşünür. Aynı zamanda hem Zindan Kapı diye bahsedilen kapının hem de Drougaios Kapısı'nın altından aktığı söylenen kanal düşünüldüğünde bu yapının Vigla ile aynı yer olmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyen Schneider, Vigla'nın da İrene Kulesi'nin kendisi ya da en azından bu kapının bir parçası olduğunu söyler.

16. yüzyılda Melchior Lorichs, İstanbul panoramasını çizdiğinde İrene Kulesi'ni bir hayli yüksek bir kule olarak çizmiş ve yapının bir hapishane olduğunu yazmıştır. Ayrıca Khoniates, bu çevrede bulunan bir Praitorion'dan bahseder. Hapishane ve resmi daireden oluşan Praitorion da Schneider'e göre Vigla'dır, dolayısıyla İrene Kulesi de Lorichs'in de dediği gibi bir hapishaneye ait yapıdır.

Bu konu şimdiye kadar tam olarak çözülememiştir. Bu bölgenin, Bizans dönemindeki ticari faaliyetlerin de içinde olmasından dolayı bir ticari işleminin olup olmadığı da tartışılabilir. Bu tartışmaları yaparken kulenin limana hâkim bir konumda olduğu da unutulmamalıdır.

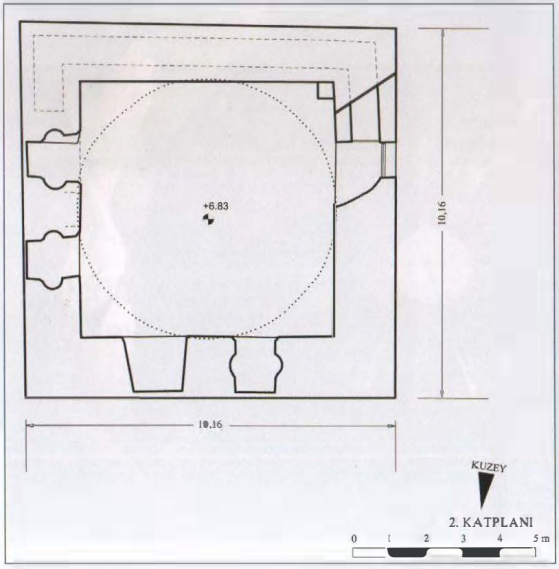
Lorichs'in 1559 yıllarında hapishane olarak tanımlamasından kısa bir süre sonra yapı işlev değiştirmiş olmalıdır.

İrene Kulesi'nin güney cephesi.

CERRAH PAŞA SARAYI'YLA İLİŞKİLİ OLARAK İRENE KULESİ

Cerrah Mehmet Paşa'nın saray cerrahı olarak hizmet ettiği dönem olan 16. yüzyılın son çeyreğinden Büyük Valide Han'ın yapımına (1623-1640) kadar olan süreçte, İrene Kulesi'nin bu tarihlerde buralarda bulunan Cerrah Mehmet Paşa Sarayı ile ilişkili olduğu düşünülür.

İrene Kulesi'nin 2. kat planı.

Cerrah Paşa Külliyesi'nden uzakta olan bu alanda Cerrah Mehmet Paşa'ya ait bir sarayın olup olmadığı kesin değilse de iki kaynakta saraydan bahsedilir. Evliya Çelebi 17. yüzyılda yazdığı *Seyahatname*'de İstanbul hanlarıyla ilgili bilgi verirken, Valide Han'ın Cerrah Mehmet Paşa'nın sarayının üzerine inşa edildiğini, bir tarafında bir cihannüma kulesinin bulunduğunu anlatır. Daha sonraki kaynaklar da konuyu hep Evliya Çelebi'den aktarmaktadır.

Bununla beraber Osmanlı arşivlerinde bulunan 1617 tarihli bir vakıf defterinde Cerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın adı geçer. Bu belgenin başında Atik İbrahim Paşa Camii yakınlarında olan Cerrah Mehmet Paşa Sarayı'ndan söz edilmektedir. Günümüzde de İrene Kulesi ile Atik İbrahim Paşa Camii, arasından sadece dar bir ara sokak geçen komşu yapılardır. O zaman bu belgede bahsi geçen saray, İrene Kulesi civarında olmalıdır.

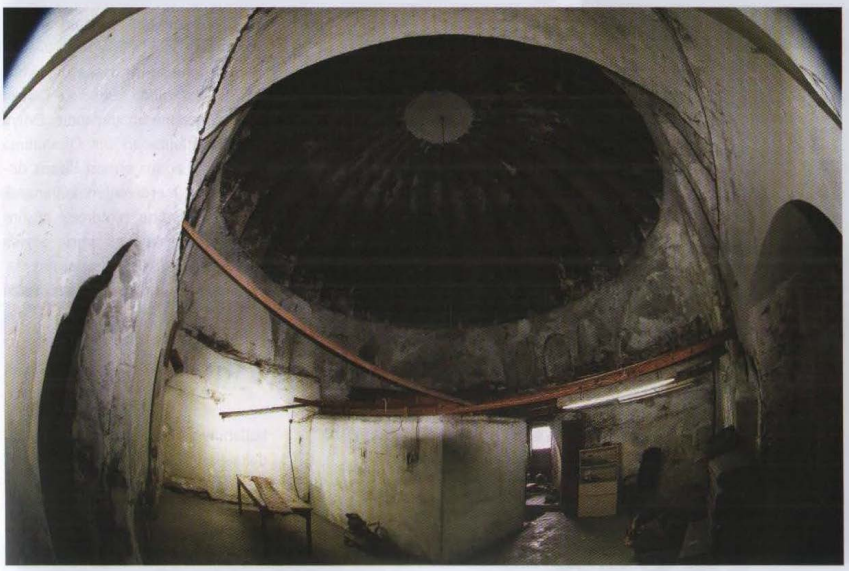
Sonuç olarak, Evliya Çelebi'nin dediği gibi İrene Kulesi 1575-1623 yılları arasında Cerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın cihannüma yani seyir amaçlı kullanılan kulesi ise, bu yeni işlevle beraber bazı değişikliklere uğramış olması muhtemeldir.

GÜNÜMÜZDE İRENE KULESİ: BÜYÜK VALİDE HAN İLE İLİŞKİLİ OLARAK İRENE KULESİ

İrene Kulesi, Büyük Valide Han'ın Sagir Han ya da Han-ı Sagir diye adlandırılan üçüncü avlusunun kuzeydoğu köşesinde hana dahil olarak kullanılmaktadır. Osmanlı dönemine ait birçok yazılı kaynakta Büyük Valide Han'dan bahsedilse de kuleye kimse dikkat etmemiştir.

İRENE KULESİ'NİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Kare bir plana sahip olan İrene Kulesi'nin iç ölçüleri yedi metreye

İrene Kulesi'nin 3. kattan görünümü.

Fotoğraf: Cengiz Tokgöz.

Kubbenin içeriden görünümü.

Fotoğraf: Cengiz Tokgöz.

yedi metre, dış çeperinin çevresi ise kırk bir metredir. Duvar kalınlığı ortalama bir buçuk metre ve yüksekliği yaklaşık on yedi metredir.

Günümüzde yapı, 20. yüzyılın ortalarında yapılmışa benzeyen betonarme döşemeyle üç kata ayrılmış durumdadır. Batı duvarındaki giriş açıklığının üstü kemerlidir. Giriş katına açılan bir diğer kapı da kuzey duvarında bulunur ve günümüzde kullanım dışıdır.

Dış cephede sıva izine rastlanmamaktadır. Bu sebepten tuğla-taş almaşık duvar örgüsü, kuleye bitişik yapıların olmadığı kısımlarda detaylı bir şekilde incelenebilmektedir. Pencere açıklıkları yarım daire şeklinde örülmüş tuğla kemerlerle geçilmiştir. Taş sıralarında kullanılan taşlar düzgün kesme taşlar değildir, ancak örgü sıraları yatayda düzenlidir. İç mekânda ise duvar örgüsü sıvalıdır. Ama sıvanın inceldiği noktalardan anlaşıldığı üzere, daha büyük boyutlarda kesme taşların tuğlayla almaşık olarak kullanıldığı bir duvar örgüsü vardır.

Kulenin üst örtüsü tuğladan yapılmış dilimli bir kubbedir. Kubbe kasnağında, kare plandan kubbeye geçişi sağlayan elemanlar, tuğlaların çapraz olarak örülmesiyle oluşturulmuş tromplardır. Tuğladan örülmüş olan kubbenin üst kısmı dıştan, kalın bir toprak tabakasıyla örtülmüş durumdadır. Kulenin ilginç bir özelliği de en üst katta duvarının içine örülmüş tonozlu merdivendir.

Bütün bu bilgiler ışığında, kule gerek duvar örgüsü gerekse kullanılan malzemenin niteliği sebebiyle Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenebilir. Duvarın içinde bulunan merdivenler bu dönemde kulenin işlevinin doğrudan gözlemle ilişkili olduğunu açıklar. Bu döneme ait başka iz yoktur. Söz konusu dilimli kubbe ise Cerrah Paşa dönemine ait olmalıdır. Evliya Çelebi'nin buradan bir Cihannüma Kulesi olarak söz etmesi Bizans dönemine ait merdivenleri kullanarak kubbenin üstüne çıkıldığını düşündürür. İç mekânda sınırlı sayıda kalmış olan duvar nakışlarının da, yapının hana entegre edilmesinden sonraki kullanıma ait olduğunu düşünmek mümkündür.

İç mekândaki duvar nakışları.

Fotoğraf: Cengiz Tokgöz

SON SÖZ

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

Günümüzde Büyük Valide Han'ın tüm birimlerinin çeşitli fonksiyonları ışığında Irene Kulesi de atölye olarak kullanılıyor. Daha önce yapılan müdahalelere karşın bugün Büyük Valide Han'ın birçok yerine göre daha bakımlı olması, kulenin yaşamının sürekliliği açısından önemli gözükmektedir.

Adım Adım Anadolu®

27-29 OCAK
Küçük Menderes Havzası ve İzmir'in Köyleri

2-5 ŞUBAT
3 Yeni Müze
Antakya Gaziantep Şanlıurfa Müzeleri

11-12 MART
Tarihin Dönüm Noktaları
Truva ve Çanakkale Savaş Alanları

17-19 ŞUBAT
Bergama Ayvalık Cunda Adası

17-19 MART
Ege'nin Saklı Hazineleri

24-26 MART
Lezzetli Rotalar®
Hatay Lezzet Durakları

fest TRAVEL
yurtici@festtravel.com
0850 622 33 78
www.festtravel.com
/festtravel

YAVUZ SELİM KARAKIŞLA'NIN ARDINDAN:

MİKRO-TARİHTEN POPÜLER TARİHE...

Tarih Vakfı bir mütevellisini daha yitirdi. Yavuz Selim Karakışla'nın beklenmedik kaybı vakıf camiasında ve mensup olduğu Boğaziçi Üniversitesi'nde derin üzüntü kaynağı oldu. 55 yaşında aramızdan ayrılan Karakışla sevecen kişiliği, nüktedanlığı ötesinde çalışkan, üretken bir bilim insanıydı. İşbirliğine önem veren dost canlısı bir tarihçiydi. Ardında, 1988'den bugüne kaleme alınmış 183 makale, editörlüğü üstlenilmiş 4 kitap ve yayımlanmış 16 kitap bıraktı. Bu sayılar çok az tarihçiye nasip olsa gerek.

Yavuz Selim Karakışla (1961-2016).

ZAFER TOPRAK

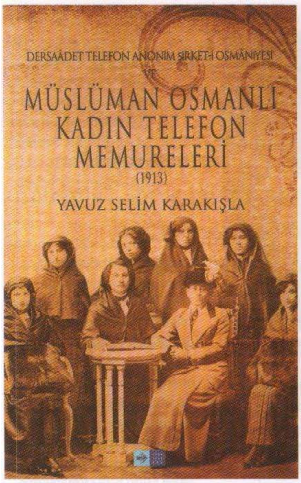
Yavuz Selim, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün ilk öğrencilerinden biriydi. Seksenli yılların başıydı. Beşeri Bilimler Bölümü ayrışmış, üniversite bünyesinde ayrı bir tarih bölümü kurulmuştu. Lisans eğitimini tamamlayan Yavuz Selim bölüm asistanı oldu. Amerika'da yürüttüğü doktora çalışmasının ardından tekrar yuvaya döndü.

Yavuz Selim, Tarih Bölümü'nün büyüdüğü, serpildiği bir evrede bölüme katılmıştı. Tarih Bölümü bu evrede bölüm kuşattığı alanları genişletiyor, çok farklı tarihçilikleri bünyesinde topluyordu; belki de en büyük kazancı bu denli farklı birikimde tarihçileri aynı çatı altında bir araya getirmesiydi Arkeolojiyi bünyesine aldı, Bizans'a uzandı. Uzakdoğu ilgi alanlarından birini oluşturdu. Sanat tarihinde yetkin kişileri bünyesine kattı. Zamanla çatısı altındaki her bir tarihçi ulusal ve uluslararası alanlarda ses getiren seçkin birer bilim insanı oldu. İşte Yavuz Selim Karakışla, Türkiye'de tek denebilecek, bu denli güçlü bir bölümün elemanıydı.

Kısacası Tarih Bölümü hem zaman, hem mekân, hem de alan açılarından Türkiye'deki tarih bölümlerinden çok daha farklı bir yapılanma geçirdi. Bu tür bir dönüşüm bölüm içerisinde bilimsel "özgürlüğü" de en geniş boyutlara taşıdı. Türkiye'de ilk kez tarihyazıcılık Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde okutuldu. Toplumsal kuramla tarih arasındaki bağ, bölümün ana kaygılarından biri oldu. Yavuz Selim de bu denli çokyönlü arayış sürecinde kendine mikro-tarihi ve popüler tarihi seçti. Bu yazının ekinde yer alan söyleşi, söz konusu alanlara yönelişini ayrıntılarıyla ele alıyor.

1950'lerin ve 1960'ların tarihçileri, biraz da Fransız Annales ekolünün ve İngiliz Marksist tarihçilerinin etkisi altında topluma yöneldiler ve niceliksel yöntemlerle tarihi daha "bilimsel" kılma çabası içerisine girdiler. Bu tür tarihçilik makro bir nitelik taşıyordu. Bireyden çok toplum ve milyonlarca kişinin toplu yaşamı ön plandaydı. Topluma bir tür "teleskop"la bakılıyordu. 1970'lere gelindiğinde rüzgâr ters taraftan esmeye başladı. Dünya ekonomisi stagflasyonla karşılaşmış, II. Dünya Savaşı ertesi egemen olan "altın çağ" sona ermişti. Sosyal devlet sallantılı bir evreye girmişti. Birey daha bir ön plana çıkıyordu. Neoliberal görüşler bilimi de etkiler olmuştu. Hayek 1974 yılında Nobel almıştı.

Bu doğrultuda bilim insanları, bu arada kimi tarihçiler "teleskop"tan "mikroskop"a döndü; ama aynı zamanda tarihçiliğin sosyal boyutunu da yitirmediler. Keza tarihçilikte "anlatımcı" bir üslup yapısal

kaygılara üstün geldi. Tarihsel "öykü" popüler tarihi de besler oldu. Mikro-tarihin bir anda geniş yankı uyandırmasında özellikle iki tarihçinin rolü oldu. Bunlar Emmanuel Le Roy Ladurie ve Carlo Ginzburg'du. İlki *Montaillou* adlı eseriyle 14. yüzyılın başında Güneybatı Fransa'da bulunan bir köyü ele alıyordu. Diğeri *Peynir ve Kurtlar*'la 16. yüzyılda Kuzeydoğu İtalya'da yaşamış Menocchio adlı bir değirmencinin kozmos anlayışını, düşünce dünyasını irdeliyordu. Ardından yüzlerce mikro-tarih örneği yazıldı.

İşte Yavuz Selim'in tarihçiliği bu tür bir anlayışa yakındı. Anlatımsal yönü güçlü, olgu ağırlıklı, arşiv malzemesini uluorta yayınlamanın ötesinde ona anlam kazandırabilen bir tarihçiydi o. Yapısal tarihçiliği sorguladı. "Anlatım" ağırlıklı mikro-tarihçiliği tüm çalışmalarında yansıttı. Ama çalışmalarını her zaman sorunsala dönüştürecek bir birikime sahipti. Çoğu tarihçinin dönemin akımı olan kavramsal, yapısal tarihçiliğe yöneldiği bir evrede, mikro-tarihçilikten ödün vermedi.

Mikro-tarihçiliğin en önemli darboğazlarından biri, kaynaklara ulaşım sorunuydu. Bu da "iz sürücülüğü"nü gerektiriyordu. Yavuz Selim iz sürmesini bilen bir tarihçiydi. Bilginin son derece düzensiz olduğu bir ülkede işin arkeolojisini keşfetmişti. Tabana yönelen, marjinali vurgulayan bir uzmandı.

Popüler üslubu olan ve bu vasıfıyla tarihi kitlelere sevdiren bir tarihçiydi.

Yavuz Selim akademik bir tarihçi kimliği olmasına karşın aynı zamanda bir zanaatkârdı. Bu tür bir tarihçilik tabii yaşam tarzını da etkiledi. Türkiye'de zanaatkâr tarihçi yirmi dört saatini bu işe tahsis eden kişiydi ve bu durum ona özgü bir yaşam tarzı gerektiriyordu. Mesleğe tutkusu sayesinde bu kaynağa ulaşma azmi her zaman Yavuz Selim'in tarihçilik anlayışında baş köşeyi işgal etti. Her zaman sahaf dostu oldu, sahaf rafı taradı. Yavuz Selim tarihçiliği bir tutkuya dönüştürebilmişti.

Bu vasfıyla kendi alanında seçkin bir konum elde etti. Her zaman tarihçi dostlarıyla birikimini paylaşmasını bildi. Tarihçiliğinin yanı sıra koleksiyonerliği sayesinde, bilginin doğru dürüst derlenmediği ülkemizin kütüphanelerinde bulunmayan bir çok risaleyi gün yüzüne çıkardı.

Yavuz Selim çok az tarihçinin cesaret ettiği, eskilerin deyimiyle "marjinal tarihçilik" denen, tabana özgü, Batı'daki terimiyle *history from below* anlayışını benimsemişti. Bu bir "zor zanaat"tı. Çoğu akademik tarihçi bu alanları dışlıyordu. Daha doğrusu bu tür bir tarihçiliğin getirisi düşüktü; malzemesine ulaşmak ayrı bir beceri gerektiriyordu. Hele okuryazarlığın düşük olduğu Osmanlı'da kaynak kıtlığı "tabandan" tarihçiliğe ket vuruyordu. Yavuz Selim bu engebeleri aşmayı bildi. Bu konularda doktora tezi yazdı, sayısız makale yayımladı. Toplumsal cinsiyet ve emek tarihçiliğinde Türkiye'de öncü işlevi görmüş çok az sayıdaki tarihçilerden biri olarak bilinegeldi.

Yavuz Selim'in öncülük ettiği tarih alanlarından biri de "popüler tarihçilik"ti. Popüler tarihçilik akademik çevrelerde mesleki deformasyon sonucu çoğu kez burun kıvrılan bir yönelim oldu. Oysa kitlelere ulaşan, sokaktaki insana bilinç götüren tarihçilik buydu. Bu açıdan Yavuz Selim'in tarihçiliğini taçlandıran yön, popüler tarih alanında ses getiren çalışmaları oldu. Böylece Yavuz Selim, salt akademik kesime hitap etmekle yetinmedi; aynı zamanda popüler tarihin güçlü bir kalemi oldu. Salt üniversite çatısı altında kalmadı. Türkiye'de büyük bir boşluğu dolduran Tarih Vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı; onun mütevellisi oldu, mutfağına önemli katkılarda bulundu.

Genç yaşta bu denli değerli bir meslektaşımızı yitirmiş olmak Tarih Vakfı, tarih camiası ve Boğaziçi Üniversitesi için son derece üzücü...

Yavuz Selim Karakışla Kimdir

1961 yılında İzmit'te dünyaya gelen Yavuz Selim Karakışla 1979'da Kadıköy Maarif Koleji'ni (Kadıköy Anadolu Lisesi) bitirdi. 1987 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nin Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. "Exile Days of Sultan Abdülhamid II in Salonika (1909-1912) and Confiscation of His Wealth / Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'teki Sürgünlük Günleri (1909-1912) ve Servetinin Müsadere Edilmesi" başlıklı teziyle, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Sosyal Tarih dalında yüksek lisans derecesi almaya hak kazandı. "Women, War and Work in the Ottoman Empire: Society for the Employment of Ottoman Muslim Women (1916-1923) / Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Yıllarında Çalışan Kadınlar: Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi (1916-1923)" başlıklı doktora tezini 23 Şubat 2003 günü savunarak, State University of New York / Binghamton'ın Tarih Bölümü'nden doktora derecesi aldı. Aynı yıl Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin açmış olduğu Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Yarışması'nda "En İyi Doktora Tezi" dalında ödül kazandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal ve iktisadi tarihi hakkındaki makaleleri çeşitli derlemelerde ve *Turkish Studies Association Bulletin, Tarih ve Toplum, Toplumsal Tarih, Popüler Tarih, Toplum ve Bilim, Virgül, Simurg, Kebikeç, Müteferrika, NTV Tarih, Atlas Tarih, GEO, Aktüel* ve benzeri akademik ve popüler tarih dergilerinde yer aldı.

Geçtiğimiz yıl Doğan Kitap'tan çıkan üç yeni kitabı *Eski Zamanlar, Eski İnsanlar-Osmanlı Toplumsal Tarihi üzerine Yazılar (1876-1926), Eski Zamanlar, Eski Cemiyetler-Osmanlı Toplumsal Tarihi Çalışmaları (1904-1926)* ve *Eski Hayatlar, Eski Hatıralar-Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgelerle Gündelik Hayat (1760-1923)* ile Osmanlı toplumunun günlük yaşamı ve toplumsal yönlerine ışık tutan Karakışla'nın kitapları, geniş bir okur kitlesine akademik kimlikle mikro-tarih ve popüler tarihe yaklaşımın özgün örneklerini verdi.

SULTANLARIN DEĞİL AŞÇILARIN, LİDERLERİN DEĞİL KÜÇÜK İNSANLARIN TARİHİ*

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Karakışla, otorite tarafından önemsenmeyen, hatta neredeyse görülmez olan "marjinal" hayatların tarihini yazdı. Sultanların savaş zaferlerini nasıl kazandığı yerine, sultanın yanında sefere katılan aşçının yaşam serüvenini merak etti. Karakışla'yı, kendisiyle Şubat 2016'da yapılmış bir söyleşiyle anıyoruz.

SÖYLEŞİ:
Ö. DUYGU DURGUN

Osmanlı üzerine çok sayıda yayınınız var. Toplumun bugüne dek göz ardı ettiği "marjinal" denilebilecek insanları araştırıyor olmak mevcut tarihyazımına bakıldığında çalışmalarınızı oldukça farklı bir yere koyuyor. Öncelikle "küçük insanların tarihi" diye tanımladığınız bu alana ilginiz nasıl başladı, sizden dinleyebilir miyiz?

Ben Boğaziçi'ne Kimya Mühendisliği okumak üzere geldim. Ancak dersleri almaya başladığımda sonuç felaket oldu, zira sadece iki dersten başarılı olduğumu gördüm. Bunlardan biri Teknik Resim dersiydi, diğeri ise Engin Deniz Akarlı ve Selim Deringil'den seçmeli aldığımız tarih dersiydi. Mühendis olamayacağımı anladığımda Tarih Bölümü'ne girdim. Bölümde Zafer Toprak hocayı rol model olarak aldım. Zafer Hoca etrafındaki öğrencileri iktisat tarihine yönlendiriyordu. Master'ı burada bitirip doktoraya başvurduğumda Zafer hocanın yönlendirmesiyle State University of New York / Binghamton'a Donald Quataert'in yanına gittim. İkisi tanışırlardı ve birbirlerinin çalışmalarını beğenirlerdi. Donald, bir iktisat tarihçisiydi ama emek ağırlıklı çalışırdı. Ben de Donald ile emek tarihi çalışacağım diye başladım ve sonunda onun ilgi alanlarına yöneldim. Bu da beni kadın tarihine, avam dediğimiz kesimin tarihiyle ilgilenmeye, emeğiyle yaşamak zorunda olan aşağı sınıfların tarihini çalışmaya yönlendirdi. Sonunda tarihçilerin gözünde kaybedilmiş olarak düşünülen, kadınlar, çocuklar, işçiler, hamallar, hatta diğer marjinal sayılmış insanlarla ilgilenmeye karar verdim.

Şu anda üniversitenin web sayfasında kendimi tanıtan yazıda da belirttiğim gibi, benim alanım *"History of Losers in the Ottoman Empire"* (Osmanlı İmparatorluğu'nda Kaybedenlerin Tarihi). Aslında bu insanlar kaybeden değiller. Bu insanlar tarihçilerin ilgisizliği yüzünden kenarda köşede kalmış insanlar.

Türkiye'de tarih öğretiminde kuşaklar boyunca devam eden bir resmi söylem ve resmi tarih olgusu söz konusu. Resmi tarih bize liderleri ön planda tutan bir tarih algısını aşıladı. Bu sizce Türkiye'ye özgü mü bir durum mu?

Bu topraklarda Osmanlı'dan başlayarak tarihçilik vakanüvis geleneğinden etkilenmiştir. Vakanüvis, yani tarihçi aslında sultanın yanında olan bir devlet görevlisidir. Dolayısıyla vakaları kaydederek olan bitenleri sarayın gözünden aktarmasından daha doğal bir durum olamaz. Bu gelenek Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiştir. Tek adam kültü bize Osmanlı'dan mirastır.

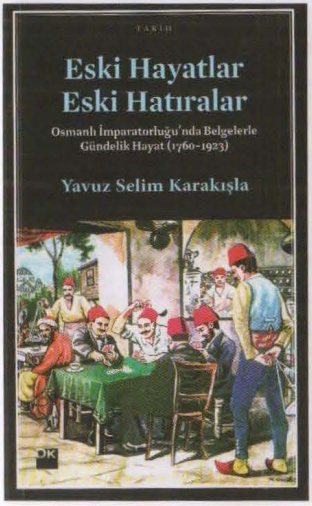
Bizde Orta Asya'dan kalma bir ataya tapınma kültürü vardır. Bir örnekle anlatayım: Türkiye Müslüman bir ülkedir, ama Kurban Bayramı veya Ramazan Bayramı'nın arife veya ilk gününde mezarlık ziyareti yapan tek Müslüman toplum biziz. Bu da bizim Orta Asya'dan taşıdığımız bir gelenek. Bu kültür bizim tarihçilik anlayışımızı da etkilemiştir.

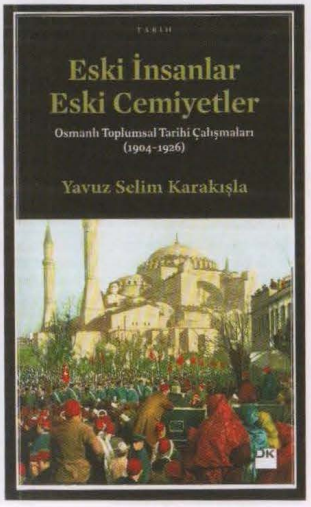
Tarihi büyük adamlar yapar diye düşünüyoruz. Brecht'in meşhur şiirini Can Yücel çevirisiyle hatırlarsak; *"Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethederken yanında bir aşçı olsun yok muydu?"*

Ben, Yavuz Sultan Selim gibi sultanların değil, aşçılarının peşine düşmeyi Mısır'ın fethedilmesinden daha kıymetli bulurum. Bu, tarihe yeni bir açılım getiren bir yaklaşımdır aynı zamanda. Devletin tarihini yaparak o toplumun tarihini anlattıklarını iddia edemiyor artık tarihçiler. Bunu artık toplumun bünyesi kabul etmiyor. Tarih, Osmanlı sultanlarının savaşları, barışları, aşkları, meşklerinden ibaret değil.

Türkiye'de tarihin yeniden yazımında popüler kültür de çok etkili değil mi, özellikle televizyon dizilerini düşünecek olursak?

Tarihle romantizm arasında çok net bir bağlantı var. Tarihçilik ve tarih maalesef

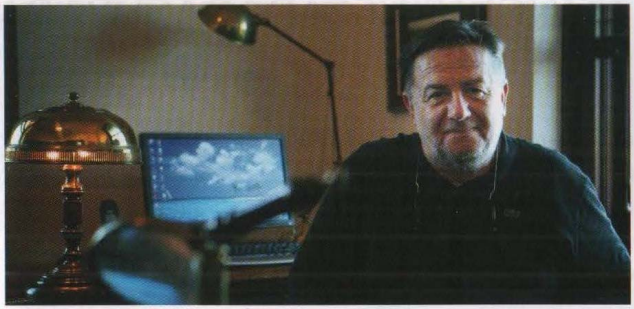
ülkenin milliyetçilerinin ihtiyaçlarına hitap eden bir araştırma alanı haline gelmiş. Şimdiye dek Osmanlı tarihçilerinin pek çoğu milliyetçi kökenlerden geldiler. Tarihteki başarılar, savaşlar ve egemenliklere baktılar. Son 40-50 yılda yazılmış olan Osmanlı tarih kitaplarına bakıldığında hep ilerleme ve fetihler döneminin veya 19. yüzyıldaki modernleşme çağının öne çıkığını görüyorsunuz. Ancak aradaki 17. ve 18. yüzyıllar pek çalışılmamış. Böyle olunca tarih bir tüketim maddesi haline getirilmiş oluyor.

Televizyonda da izledik. Muhteşem Süleyman (1520-1566) 46 yıl iktidarda kalmış, muthiş bir fetihler dönemine imza atmış. Ancak sinema sektöründe savaş tarihi çekmek zordur, pahalıdır ve çok meşakkatlidir. Öyle olunca bu projeyi hazırlayan ekip Sultan'ı hareme hapsedip, onu aşk hayatıyla ele almayı tercih etmiş olabilir. Çok başarılı, çok görkemli bir diziydi, ama dönem açısından ne öğrendik derseniz maalesef çok fazla bir şey göremedik.

TELEVİZYON DİZİLERİNDE BİR SULTAN LİTERATÜRÜ YARATILIYOR

Öte yandan, Osmanlı'ya merak duyulması güzel bir şey. Bu durum, Osmanlı dönemi kitaplarına ilgiyi ve kitapların satışını artırıyor. Ancak yaratılan bir sultan literatürü var. Şu anda Muhteşem Süleyman dizisinin devamı gibi ekrana gelen, aynı mekânları kullanan bir dizi daha var. Aradan 100 küsur yıl geçmiş, ama dizide sanki hiçbir şey değişmemiş gibi. Kıyafetler bile aynı.

Bunun altında bizde bir ecdat arama ve hatta ecdatta da zafer ve başarı arama eğilimi var. Seyirci açısından, o soydan, Osmanlı soyundan geldiğini düşünme hali, izleyicinin tarih ile olan ilişkisinde çok sorunlu bir duruma işaret ediyor. Romantik bir ilişki bu, çünkü kimse geçmişte gerçeği aramıyor. Bizim milliyetçiliğimiz de çok romantik bir milliyetçilik

aslında. Siz bugünün ihtiyaçlarına cevap olarak tarihten belli alanlar veya belli konular seçerseniz, kaçınılmaz olarak, bu ihtiyaçlara siyasi olarak cevap vermiş olursunuz. Örneğin şu anda TBMM'de 1970'lerde Kara Murat, Tarkan filmleriyle filan büyümüş milliyetçi muhafazakâr bir kuşak var. Onlar Kara Murat filmlerindeki Bizans prenseslerini gerçek zannedebiliyorlar. Romantizm bu açıdan milliyetçiliğin en zayıf noktalarından biri maalesef.

Peki, bu tür bir milliyetçiliğin tuzağına düşmeden, küçük insanların büyük tarihini anlatmak nasıl mümkün olabiliyor, siz örneğin bu kitapları yazarken hangi kaynaklardan yararlanıyorsunuz?

Ben bu bahsettiğimiz romantizm ve ideolojik tarih tüketimi oyununa düşmeden, bu oyunun dışına çıkmaya çalışım.

Osmanlı'nın toplumu nasıl gördüğüne bakalım önce; bu imparatorluk üç kıtaya yayılmış çok dinli, çok kimlikli kocaman bir devlet. Bizim zannettiğimiz gibi Ermeniler bir mahallede Rumlar başka bir mahallede, Müslümanlar ile birbirlerine dokunmadan bir hayat yaşamıyorlar. Yine Yavuz Sultan Selim örneğine dönecek olursak. Yavuz Sultan Selim bu fetihleri yaparak Osmanlı toplumunda Müslümanların çoğunluk hale gelmesini sağlamıştır. Bundan dolayı çok önemlidir. Daha da ilginci, bu fetihler öncesinde Alevilerin oranı belki de Sünnilerden daha yüksekti, bilmiyoruz. Osmanlı devleti bütün bu unsurları bir arada idare etmeyi başarabildiği için bence Osmanlı devleti olmuştur.

Burada bir sorun yok. Sorun tabana indiğinizde, bugünün düşünce biçimiyle geçmişteki o dönemi yorumlamaya çalıştığınızda ortaya çıkıyor. Bugün benim öğrencilerim "Osmanlı içki içmezdi, çünkü Müslümandı" diye düşünüyorlar. Hayır, 1914 yılında İstanbul'da 21 ayrı şirketin rakı sattığını biliyoruz. "Osmanlı hep at sırtında fetihlere giderdi" zannediyorlar. Hayır, bu insanlar barış zamanında da bir arada yaşayan insanlardı. Rum bakkaldan alışveriş yapan, Ermeni fırıncıdan ekmek satın alan. Musevi kasaptan et alan insanlardı bunlar. Bu arada, komşunun kızına abayı yakmamış olmaları ihtimali hiç yok! Bizim hiç tahmin etmediğimiz kadar birbirleriyle iyi geçinen ve bir arada yaşayan bir toplumdu Osmanlı. Bizim bugünkü milliyetçi beklentilerimiz sokak seviyesindeki o küçük insanlara indiğinde, orada farklı bir gerçeklik ortaya çıkıyor. İşte bu gerçeği çalışmaya başladığınızda kaynak sıkıntısı önemli oluyor, çünkü bu "küçük" insanlar okuma yazma bilmiyorlar. Dolayısıyla size yazılı kaynak bırakmamışlar.

KÜÇÜK İNSANLARIN TARİHİNİ YAZMAK ASLINDA DELİLİK!

Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun yüzde ikisinin okuma yazma bildiğini düşünürsek, küçük insanların tarihini yazmaya çalışmak aslında biraz delilik. Ancak, Osmanlı aynı zamanda ceberut bir devlet; her şeyi kontrol ediyor, her şeyi kaydediyor. Devletin arşivlerine girdiğinizde küçük insanları hemen bulamıyorsunuz. Küçük insanlar devletin belgelerinde ancak arıza çıktığında var oluyorlar. Örneğin, ne zaman ki bir fabrikada arıza çıkar, işçiler sokağa çıkıp gösteri yapar, makineleri kırarlar; işte o zaman devletin belgelerine girmeye başlarlar. Yukarıdan üretilmiş devlet belgelerinden bakıp tabanın tarihini yapmaya çalışırken, devletin gözünden değil aşağıdaki insanın gözünden bir şeyler çıkartmaya çalışmanız lazım. Bu da samanlıkta iğne aramak misali, epeyce meşakkatli...

Eskiden tarihçilerin işi daha kolaymış, devletin belgelerine bakıp, devletin tarihini yazmışlar. Siz Osmanlı devlet arşivindeki bu dokümanlara akla gelmemiş farklı sorularla gittiğinizde, aynı belgeler size bambaşka cevaplar vermeye başlıyor. Osmanlı arşivi 400 milyon belgeden ibaret, bunun 120 milyonu tasnif edilmiş ve içinde aklınıza gelebilecek her konuda her şey var. Benim Doğan Kitap'tan çıkan *Eski Hayatlar, Eski Hatıralar* kitabım örneğin, 84 ayrı arşiv dosyasından yola çıkılarak yazılmıştır. Şu sıralarda da benim Osmanlı toplumsal yaşamını ve çeşitli örgütlenmeleri ele aldığım "*Eski İnsanlar, Eski Cemiyetler*" adlı üçüncü kitabımı da yayına hazırlıyorum...

* Bu söyleşi Şubat 2016'da Ö. Duygu Durgun tarafından gerçekleştirilmiş ve Boğaziçi'nden Haberler sitesinde yayınlanmıştır.

İKİNCİ ULUSLARARASI PARA TARİHİ VE NUMİSMATİK KONGRESİ

Koç Üniversitesi Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından 5-8 Ocak 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen "İkinci Uluslararası Para Tarihi ve Numismatik Kongresi". Lidyalılardan İslam devletlerine Akdeniz'in kültürel ve ekonomik çeşitliliğine dikkat çekmeyi hedefliyor.

Coğrafi kapsamı Akdeniz coğrafyasıyla sınırlı tutulan kongrenin amacı, Akdeniz dünyasına ilişkin para tarihi ve numismatik konularında çalışan bilim insanlarının bir araya getirilerek özgün araştırma sonuçlarının paylaşılması, Lidyalılardan İslam devletlerine Akdeniz'de şekillenen kültürel ve ekonomik çeşitliliğe dikkat çekilmesi ve bu alana bilimsel bir katkı sağlanması. Kongrede sunulacak bildirilerin konularını, para kavramının ortaya çıkışı ve en erken sikkelerden başlayarak Bizans Dönemi'nin sonuna kadar Akdeniz'e damgasını vurmuş kültürlerin para ve ekonomi tarihinin yanı sıra, bu coğrafyada üretilmiş veya dolaşım görmüş sikkeler ile pazar ekonomisinin işlemesinde ve değer belirlemede en önemli kamusal araçlardan biri olan ticari ağırlıklar oluşturuyor.

Düzenleme Kurulu'nu Engin Akyürek ve Oğuz Tekin'in oluşturduğu kongrenin Bilim Kurulu üyeleri Michel Amandry, Stefan Heidemann, Lee Mordechai, Johannes Nolle, Gary Reger ve Oğuz Tekin.

5 Ocak günü kongrede Dijital Araçlar ve Ekonomi ve Sikkeler (Eski Yunan'dan Roma'ya) başlıklı iki panel yapılacak. İkinci panelin oturum konuları "Sikke Üretimi, Parasallaşma ve Sikke Kullanımı" ve "Defineler ve Tedavül: Genel ve Yunanistan".

6 Ocak 2017 günü, Eski Yunan Numismatiği başlıklı panelde "En Erken Sikkeler", "Bilmeceler: Geç Arkaik ve Klasik Dönem Kent Sikkeleriyle İlgili Çözülmemiş Problemler", "Hellenistik Dönem Sikkeleri" ve "Kontrmarklar, Tekrar Darplı Sikkeler ve Ağırlıklar" konuşulacak. Erken İslam İmparatorluğu ve Parasal Bölgeleri panelinin oturumları "Para Politikaları" ve "Parasallaşma"; "Orta Çağ'da Doğu Akdeniz'de Parasal Değişimler" panelinin oturumları "Bizans, Memluk ve Anadolu Selçukluları" ve "Bizans, Beylikler ve Osmanlı Sikkeleri".

7 Ocak 2017 günü Roma Eyaletlerinde Sikke Darbı başlıklı ilk panelde "Temel Çalışmalar: Korpus Hazırlamak ve Genel Değerlendirmeler", "Kimliği ve Yerel Tarihi Yansıtan İkonografi" ve "Özel Darp Dönemleri"; Arkeoloji ve Numismatik (Eski Yunan Yerleşimlerinden İslami Yerleşimlere) başlıklı panelde "Arkeolojik Yerleşimler ve Sikkeleri" ele alınacak. Kongrenin son günü olan 8 Ocak'taki Akdeniz'de Geç Antik ve Orta Çağ Ekonomisi paneli ise "Bizans Ağırlıkları" ve "Para ve Dolaşımı" başlıklı iki oturumdan oluşacak.

HARPUT'TA 165 YILLIK ERMENİCE KİTABE BULUNDU

Elazığ'ın Harput bölgesinde, Surpgarabet Kilisesi (Kızıl Kilise) kalıntılarının olduğu bölgede yapılan kazı esnasında, 165 yıllık Ermenice bir kitabe bulundu. Kitabenin bir mezartaşı olduğu tahmin ediliyor.

Elazığ Belediyesi bir süredir "Harput'un eşsiz tarihi dokusunu yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak" amacıyla bölgede çalışmalar yürütüyor. Bu kapsamda Surpgarabet Kilisesi'nde rölöve, restitüsyon ve restorasyon çalışmaları yapılması da belediyenin projeleri arasına dâhil edildi. Birinci derecede sit alanı olan bölgede çalışma yürütülmesi için Kasım ayında gerekli izinlerin alınmasının ardından, belediye tarafından kazı çalışmalarına başlandı. Aralık ayı ortalarında yapılan kazılar esnasında ise Box53 ebadında, 185ı tarihli bir Ermenice kitabe bulundu.

Kitabenin üzerindeki yazıların çözülmesi için incelemelere başlandı. Bölgede başka mezar taşlarının da bulunması yüksek bir ihtimal. Öte yandan kilisenin kalıntılarının bulunduğu alanda yapılan kazı çalışmalarında sütunçelere, sütun kaidelerine, giriş kapılarına ve mahzenlere de ulaşıldı ve çok sayıda süsleme öğesi bulundu.

185ı tarihli kitabe, çalışmaların tamamlanmasının ardından, gerçekleştirilecek restorasyonda kullanılmak üzere Elazığ Müzesi'nde koruma altına alınacak. Gerçekleştirilecek restorasyon çalışmalarının ardından tarihi yapının ayağa kaldırılması ve "Harput'un yaşayan turizm değerleri arasındaki yerini alması" hedefleniyor.

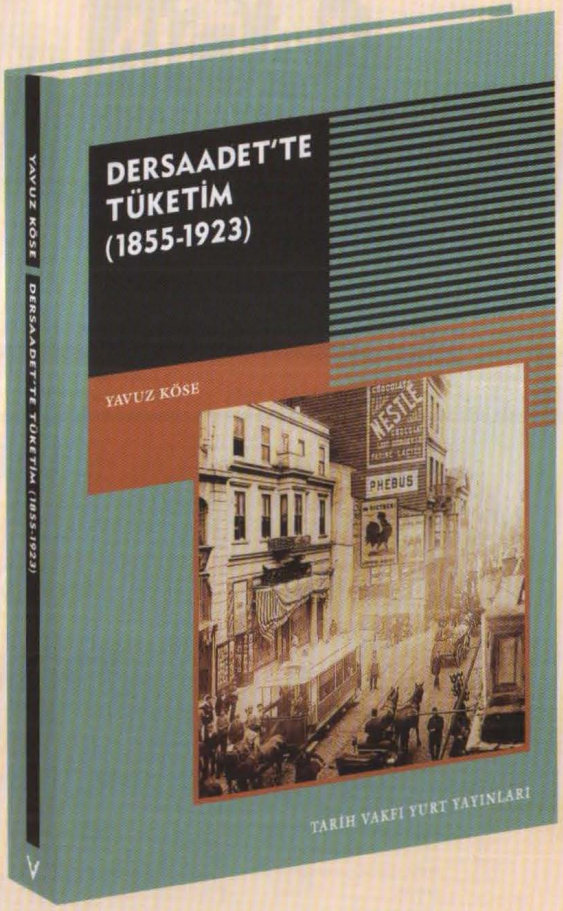
DERSAADETTE TÜKETİM (1855-1923)

Dünyamızı gittikçe artan bir biçimde kuşatan çokuluslu kuruluşlar ve ürettikleri ürünler "ilk küreselleşme dönemi" olarak da adlandırılan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başladılar.

Yavuz Köse'nin ilk olarak Almanca yayınlanan (2010) çalışması Dersaadet'te Tüketim, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun kentsel diyebileceğimiz kesimlerinde varlık gösteren Singer, Nestle, Odol gibi dünya çapında etkin kuruluşların reklamlarının ve markalarının oynadığı rolü, oluşturdukları istihdam alanlarını ve toplum genelinde yarattıkları etkileri konu ediniyor.

Çalışmada Batılı kuruluşlar ve ürünleri ile Osmanlı tüketiciler arasındaki karşılıklı ilişki ele alınırken, ortaya çıkan "tüketim mekânı", yeni küresel dil ve sosyal davranış biçimleri, bunların mevcut geleneksel değerlerle çatışmaları da ele alınıyor. İncelenen dönemde Batı (Avrupa) devletlerinin ekonomik başatlığı, Osmanlı pazarlarının kitle üretimi mallara boğuluşu, yerel üretim farklılaşırken yabancı şirketlerin de yerel pazarlara uyum sağlaması ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim diğer araştırma noktalarını oluşturuyor.

Köse'nin çalışması, nihai olarak, bu kuruluşların 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgedeki insanların gündelik yaşamlarına hangi tarzda girdikleri, pratik yaşamlarını nasıl etkiledikleri ve dönüştürdükleri üzerinden, Osmanlı (tüketim) toplumunun 1855-1923 yılları arasında "karmaşık ve çelişkilerle dolu" bir profilini çiziyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

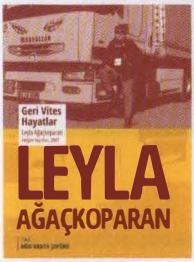
TARİH VAKFI

KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ'NDEN "KADIN HAYATLARINI YAZMAK" AJANDASI

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, "Kadın Hayatlarını Yazmak" temalı 2017 ajandasını yayımladı. Ajandada, kadınların hayatını anlatan; söyleşiler, sözlü tarih görüşmeleri, anılar ve özel arşiv belgeleri gibi farklı çalışmalara dayanılarak hazırlanmış 100 esere yer veriliyor.

2017 ajandasında eserleri ve biyografileri bulunan isimler, Türkiye tarihinin farklı dönemlerinde yaşamış ve her biri kendi özgün mücadelesini yürütmüş, farklı mesleklerden kadınlar. Aralarında avukat, doktor, soprano, ağır vasıta şoförü, tiyatro-sinema oyuncusu, balerin, dansçı, felsefeci, psikolog, yazar, edebiyatçı, seslendirme sanatçısı, adliye muhabiri, gökbilimci, dilbilimci, dinbilimci, gazeteci, astronom, Sümerolog, Türk müziği sanatçısı, şair, senarist,

sosyolog, arkeolog, siyasetçi, insan ve kadın hakları savunucusu, mimar, ressam, öğretmen ve çevirmenler bulunuyor.

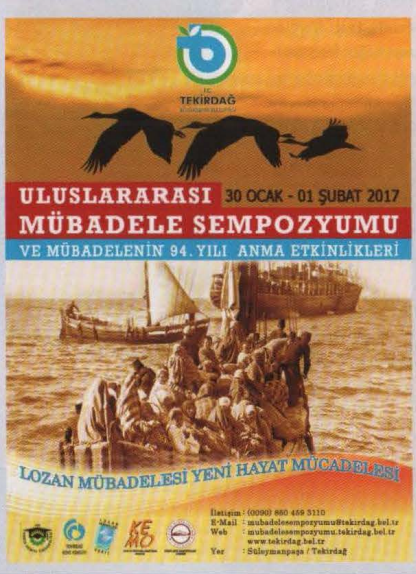
Roman ve öykü yazarı Füruzan, ağır vasıta şoförü Leyla Ağaçkoparan, şair Nilgün Marmara, Barış Derneği davasının tek kadın sanığı, ziraat mühendisi ve öğretmen Reha Isvan, "Kadın Hayatlarını Yazmak" temalı ajandaya hayatları ve mücadeleleri taşınan kadınlardan birkaçı.

ULUSLARARASI MÜBADELE SEMPOZYUMU

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan mübadele anlaşmasının 94. yılı münasebetiyle 30 Ocak-1 Şubat 2017 tarihleri arasında Tekirdağ'da "Uluslararası Mübadele Sempozyumu" düzenleniyor.

Lozan Mübadilleri Vakfı, Azınlık Grupları Araştırma Merkezi, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Namık Kemal Üniversitesi ve Tekirdağ Kent Konseyi'nin ortak girişimiyle düzenlenen sempozyuma "Lozan Mübadelesi Yeni Hayat Mücadelesi" temalı çeşitli anma etkinlikleri de eşlik edecek.

Uluslararası Mübadele Sempozyumu'nda şu konular ele alınacak: Türk-Yunan nüfus mübadelesinin askeri, siyasal ve hukuki sonuçları; Türk-Yunan nüfus mübadelesinin sosyoekonomik etkileri; Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve kültürel miras; mübadele kentleri ve Tekirdağ. Ayrıca "Söz Mübadil Yakınlarında" başlığı altında, yaşanmış mübadele hikâyelerine yer verilecek. Bu oturumların yanı sıra, yapılacak yuvarlak masa toplantısında Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleşen diğer göçlerden (Osmanlı-Sırp, Osmanlı-Bulgar, Bulgar-Yunan vb. göç anlaşmaları) farkı üzerine konuşulacak ve "Türk-Yunan nüfus mübadelesi yaşanmasaydı ne olurdu?" sorusuna yanıt aranacak.

Sempozyumun bilim kurulu Prof.Dr. Kemal Arı, Prof.Dr. Paschalis M. Kitromilides, Prof.Dr. Ensar Nişancı, Prof.Dr. Mehmet İhsan Soysal, Prof.Dr. Konstantinos Tsitselikis, Prof.Dr. Filiz Yenişehirlioğlu, Prof. Dr. Elçin Macar, Prof.Dr. Giorgos Mavrommatis, Dr. Vemund Aarbakke ve Dr. Lampros Baltsiotis'ten oluşuyor.

Sempozyum hakkında ayrıntılı bilgi http://mubadelesempozyumu.tekirdag.bel.tr/ adresinden edinilebilir.

HABERLER

SAADET ÖZEN VE SURAIYA FAROQHI, TARİH VAKFI'NIN KONUĞU OLDU

Tarih Vakfı tarafından iki haftada bir düzenlenen Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları devam ediyor. Bu yıl "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yemek Tarihi" temasıyla düzenlenen etkinlikler kapsamında Aralık ayında Saadet Özen ve Suraiya Faroqhi vakfın konuğu oldu.

8 Aralık Perşembe akşamı "Abur Cubura Yerli Tarihi: Çikolata ve Kuruyemişin Bitmeyen Dönüşümü" başlıklı konuşmasında Saadet Özen, yaygın tüketilen "abur cubur"lar olan çikolata ve kuruyemişin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden günümüze kadar olan tarihini ele aldı. Özen sunumunda bu ürünlerin üretim, satış ve tüketim dinamiklerinin dönemsel özelliklerinin yanı sıra, sağlık söylemiyle ilişkilendirilme biçimlerini ve bu gıdalara olan düşkünlüğün nedenlerini öne çıkardı.

22 Aralık akşamı düzenlenen etkinliğin konuğu ise Suraiya Faroqhi oldu. "Dönerden Önce: 17. ve 18. Yüzyıllarda İstanbul'da Sokak Yemekleri" başlıklı konuşmasında Faroqhi, Osmanlı başkentinde 16. yüzyıldan beri hazır ve pişmiş yemek satın alan insanların bulunduğunu belirterek, yemek dükkânlarının ve seyyar yiyecek tezgâhlarının başlıca müşterilerinin İstanbul'da sınırlı bir süre geçiren tüccarlar, onların hizmetkârları, tekkelerde konaklamayan bekâr gezgin dervişler ve medrese öğrencileri içinde maddi durumu bir nebze iyi olanlar olabileceğini ifade etti. Konuşmada ayrıca bu sokak mutfağında gayrimüslim aşçıların önemli bir payının olduğu, ancak özellikle 19. yüzyılda "nizamın bozulmasından" endişe edildiğinde buna yönelik siyasi müdahalelerin gerçekleşebildiği vurgulandı.

EMEK TARİHİ KONFERANSLARININ ÜÇÜNCÜSÜ YAPILACAK

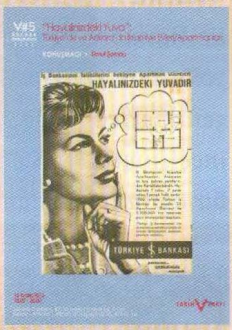
2013 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Tarih Vakfı ve Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nın (TÜSTAV) ortak çabalarıyla ilki düzenlenen emek tarihi konferanslarının üçüncüsü 28-29 Ekim 2017 tarihlerinde düzenlenecek. İstanbul'da yapılacak olan konferansın teması, "Emek ve Cumhuriyet: Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi'ne Eleştirel Bakışlar, 1923-1980" olarak belirlendi.

Konferansın amaçları, Türkiye'de işçi sınıfı ve emek-sermaye mücadeleleri sorunsalını yeniden tarihyazıcılığının gündemine taşımak; Cumhuriyet tarihini aşağıdan tarih perspektifiyle yeniden ele almak ve Türkiye emek ve işçi sınıfı tarihçiliğinde şimdiye kadar ortaya çıkan bilgi birikimini eleştirel bir çerçevede değerlendirmek. Konferansta Türkiye işçi sınıfı ve emek-sermaye mücadelelerinin ulus-devlet kuruluş ve oluşum süreci, uluslararası denge ve güç mücadeleleri, etnik, mezhepsel, dinsel bölünmeler ve toplumsal cinsiyet etrafında nasıl şekillendiği, Cumhuriyet tarihinin temel siyasal, sosyoekonomik ve ideolojik süreçlerinden nasıl etkilendiği ve bu süreçleri ne dereceye kadar belirleyebildiği gibi temaların tartışılması planlanıyor.

Konferansta tebliğ sunmak isteyen adayların, 20 Mayıs 2017 tarihine kadar, özgeçmişleriyle beraber, 250-500 kelimelik sunum özetlerini emekkonferans2017@gmail.com adresine göndermeleri gerekiyor. Kabul edilen tebliğ önerileri 2017 Haziran ayı ortasında açıklanacak.

TARİH VAKFI ANKARA TARTIŞMALARI DEVAM EDİYOR

Tarih Vakfı Ankara Tartışmaları'na Aralık ayında üç ayrı etkinlikle devam edildi. Etkinliklerin ilki'nin konuğu, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nden Murat Cankara oldu. Cankara, 2 Aralık'ta düzenlenen "'Öteki'nin Dilinde Tanıklık Etmek: Ankaralı Bir Katolik Ermeni'nin 1915 Hatıratı" başlıklı konuşmasında, Reji memuru olarak çalışan Simon Arakelyan'ın 1921 yılında yayımlanan hatıralarını değerlendirdi.

16 Aralık'ta düzenlenen etkinlikte Başkent Üniversitesi'nden Umut Şumnu, "'Hayalinizdeki Yuva': Türkiye'de ve Ankara'da İkramiye Evleri/Apartmanları" başlıklı sunumunda, 1940'lı yıllardan itibaren kooperatif örgütlenmeleriyle beraber Türkiye'deki konut kültüründe gelişiminde önemli bir rol oynayan ikramiye evlerini irdeledi.

23 Aralık tarihinde düzenlenen "Eğlenirken Modernleşme: Meyhaneden Baloza, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul" başlıklı konuşmada ise Murat Can Kabagöz, Türkiye'deki modernleşme sürecinin gündelik hayat'a, özellikle de eğlence hayatına yansımalarını ele aldı.

BİRİ BİZİ GÖZETLEMİŞ: II. DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYE'SİNDE İNGİLİZ İSTİHBARATI

EGEMEN B. BEZCİ

"Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan tek yol olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi, Türkiye'yi Avrupa'nın Doğu'daki ileri mevzi karakolu, boğaz yollarının koruyucusu ve Avrupa'dan Asya'ya doğru uzanan bir atlama taşı konuma getirmektedir." Bu sözlerle başlayan 1942 tarihli bir İngiliz istihbarat raporunun incelenmesi, II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye-İngiltere ilişkilerinde eksik kalan bir alanı tamamlamaya yardımcı oluyor.

Lazistan'da bir dağ evi.

Bütün resimler, metinde bahsedilen istihbarat raporundan alınmıştır. Bkz. Naval Intelligence Division, *Geographical Handbook Series: Turkey*, c.1 (Oxford: H.M. Royal Navy, 1942), Resim 107

Modern dünyada istihbarat kurumsal bir devlet aygıtı olarak 19. yüzyıldan sonra yerini bulur. Devletlerin karar alma mekanizmasında istihbarat —yani kendilerine yabancı olan toplumlar ve ülkelerin askeri, toplumsal, ekonomik, siyasi, kültürel, vb. özellikleri hakkında çeşitli açık veya gizli kaynaklar kullanarak bilgi edinme— çabalarının izlerini Eski Ahit'e kadar sürebiliriz.[1] Tarihte izlediği yol sonucunda istihbarat, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kendi uzmanları, kurumsal yapısıyla birlikte tanımlanmış görev ve sorumlulukları doğrultusunda devlet aygıtı içindeki yerini aldı. Bu kadar önemli bir yer tutan faaliyeti dikkate almadan yazılan bir uluslararası ilişkiler tarihi, Cambridge Üniversitesi'nin duayen tarihçisi Christopher Andrew'in dediği gibi "eksik kalır".[2]

Fakat, istihbarat faaliyetinin doğasındaki gizlilik gereği konu üzerine yapılan araştırma için gerekli arşivlere ulaşmak ve aradaki bağlantıyı kurmak tarihyazımı açısından zor bir çalışma yöntemi gerektirir. Bu yazıda Türkiye'deki ve İngiltere'deki devlet arşivlerinden yararlanarak II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz istihbaratı tarafından Türkiye üzerine hazırlanan bir rapordaki oryantalist önyargıları ve bu önyargıların dönemin diplomatik karar alma mekanizmasına etkisini sorgulamaya çalışacağız.

UZMANLAŞMA VE ORYANTALİZM

II. Dünya Savaşı sürecinde artan bölgesel uzmanlaşma ihtiyacı istihbarat dünyasına yeni uzmanlar kazandırmanın gerekliliğini ortaya çıkardı. Bu uzmanlaşmaya yol açan sebepler arasında savaşın Ortadoğu'ya sıçrayıp İngiliz savaş makinesini besleyen kolonilere giden yolu kapayacağı korkusu büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle İngiliz istihbaratı, savaşın bölgeye sıçraması ihtimalinde bölge halkları üzerinden ayaklanma ve sabotaj gibi örtülü faaliyetlerle "istenmeyen işgalcinin" ilerlemesini durdurmayı amaçladı. Bu noktada, istenen örtülü ve açık istihbarat operasyonlarını planlayabilmek üzere gerekli bilgileri edinebilmek için dönemin İngiliz Deniz Kuvvetleri'ne bağlı Donanma İstihbarat Başkanlığı, Türkiye'nin de dahil olduğu otuz bir ülke üzerine kapsamlı istihbarat raporları hazırladı.

Bu raporlarda ilgili ülkelerin demografik yapısı, kültürü, ekonomisi, iklim özellikleri, askerî altyapısı gibi İngiliz savaş planlaması için çok kritik öneme sahip bilgiler bulunuyordu. Doğal olarak bu raporların hazırlanması, o ülkeler üzerine uzmanlaşmış akademisyenlerin istihdam edilmesine yol açtı. Her ne kadar Oxford

Anadolu'da kağnı taşımacılığı.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 109.

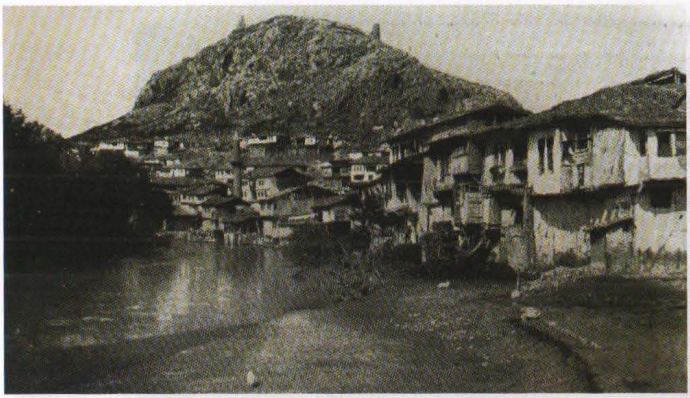
ve Cambridge Üniversitelerinde görev alan, Prof. Frank Deberham'ın da dahil olduğu bazı akademisyenler, bölümlerinde üretilen bilgilerin gizli istihbarat faaliyetlerinde kullanılmasına karşı çıksa da istihbarat görevlileri ortak çalışma anlaşması imzalayıp 1941 yılının Ocak ayından itibaren bu üniversitelerdeki ofislerde yer bulmaya başlamıştı. Merkezi bu kurumlarda bulunan ve NID5 olarak anılan bu istihbarat birimi ile üniversite arasındaki ortaklık ayrıca gerekli gördüğü takdirde CIA'in selefi olan OSS, İngiliz Savaş Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Chatham House'la da işbirliğine gidiyordu.[3]

II. Dünya Savaşı ile birlikte istihbarat servisleri ve dışişleri bakanlıklarında, Ortadoğu üzerine sadece misyonerlerin deneyimlerinden üretilen ya da antik dönem Yakındoğu'su üzerine çalışan akademisyenlerin ürettiği bilgileri kullanmaktan ziyade özel olarak Ortadoğu coğrafyası üzerine çalışan uzmanların yetiştirilmesi ihtiyacı doğdu.[4] Bu ihtiyaç ve dolayısıyla bölge üzerine uzmanlaşan personelin yetiştirilmesi II. Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi, Soğuk Savaş döneminde de devam etti.[5] Bölge üzerine uzmanlaşan akademisyenler ve ürettikleri çalışmalar, karar alıcıların gittikçe daha fazla ilgisini çekiyordu. Başta H.A.R. Gibb'in çalışmaları olmak üzere içkin bir Ortadoğulu profili yaratan, mantık ve akılcılığın Arap/Müslüman dünyasında var olmadığını öne süren çalışmalar ise büyük etki yarattı.[6] Gibb'in açtığı yolu izleyen başka bir şarkiyatçı Bernard Lewis de Ortadoğulu Müslüman toplumları Batılı toplumlardan son derece farklı olarak değişmeyen ve geleneksel toplumlar olarak tanımlayıp totaliter ve baskıcı rejimlere öz itibariyle bir yakınlıkları olduğunu öne sürdü.[7]

Edward Said'e göre bu şarkiyatçı bakış açısı Batı'nın Doğulu toplumlara karşı yaklaşımında misyonervari bir tutum yaratarak Doğulu toplumları uygun değerler üzere eğitilmek için hazır topluluklar olarak görmesine yol açmıştı.[8] Akademide üretilen bu tutum dışişleri bakanlıkları ve istihbarat servislerine, yine akademi üzerinden yayıldı. Örneğin Princeton Üniversitesi'nin Şark Dilleri ve Edebiyatları bölüm başkanı Phillip Hitti, ABD dışişleri, ordu ve istihbarat birimlerine Doğu toplumları üzerine özelleştirilmiş kurslar düzenledi. Ardından, sonraları ABD'nin Türkiye büyükelçisi (1952-1953) olan ve Türkiye'nin NATO'ya girmesinde önemli bir rol oynayan George McGhee'ye danışmanlık yaptı.[9]

TARAFSIZLIK, KÜÇÜK BÜRO VE CASUSLAR

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye üzerine hazırlanan istihbarat raporları da yukarıda bahsedilen şarkiyatçı yaklaşımın önemli bir örneğini sunmaktadır. Özellikle Kasım 1940'ta İngiliz ve Türk istihbarat servisleri arasında yapılan bir anlaşmayla İstanbul'da çok özel bir statüde kurulan Küçük Büro (Anglo-Turkish Security Bureau) ile birlikte özellikle İngiliz askeri istihbaratı Türkiye'ye özel bir önem göstermeye başlamıştı. Ayrıca İngiltere'nin savaş zamanındaki örtülü savaş birimi SOE (Özel Operasyonlar Birimi) ile Türk istihbarat Örgütü Milli Emniyet Hizmetleri (MAH) arasında olası bir işgale karşı ayaklanma ve cephe gerisi sabotaj üniteleri oluşturmak için yapılan çalışmalar (çoğu SOE faaliyeti Türk birimlerine bildirilmeden gerçekleşmiştir) Türkiye üzerine istihbarat üretme ihtiyacını daha da kuvvetlendirdi. İstihbarat üretimine ek olarak, her ne kadar dönemin İngiliz Büyü-

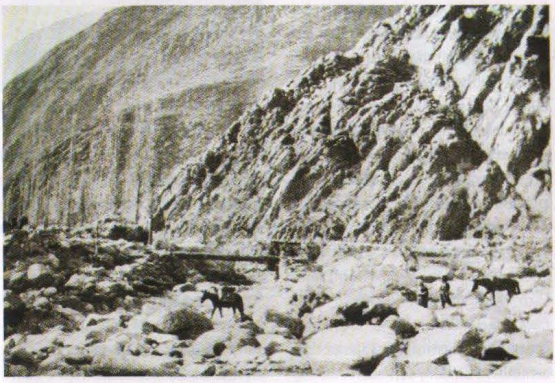

Tokat ilinin Turhal ilçesi.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 88.

kelçisi SOE'nin faaliyetlerine temkinli yaklaşsa da SOE, Türkiye'nin olası işgaline karşı Adana, İzmir ve İstanbul (Tarabya) başta olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde gizli silah depoları ve sabotaj üniteleri oluşturdu.[10] Her ne kadar SOE faaliyetlerini İngiliz dışişleri ve savaş bakanlıklarıyla koordineli bir şekilde yürütme talimatı alsa da, İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen Londra'yı uyararak Ankara'dan habersiz Türkiye içinde yürütülen sabotaj faaliyetlerinin açığa çıkması halinde bu durumun Türkiye'yi yanında tutmaya çalışan İngiltere'nin çıkarlarına balta vuracağını belirti. Bu nedenle Büyükelçi, Londra'nın Türkiye'de Amerikan ve İngiliz istihbarat faaliyetlerini dizginlemesini istedi.[11]

Öte yandan İngilizlerin Almanya, İtalya ve belli bir ölçekte Sovyetler'e karşı yürüttüğü askeri ve istihbari çalışmaların büyük bir bölümünde Türkiye önemli bir yer tutmaktaydı. Bu nedenle Londra, savaşın Almanya, İtalya ya da Sovyetler Birliği üzerinden Türkiye'ye sıçramasının savaşın seyrini İngilizlerin aleyhine değiştirecek derecede büyük bir etki yapacağını tahmin etmekteydi. İster savaşın tarafı olsun, isterse de aktif tarafsızlığını sürdürsün Türkiye'yi İngiliz politikalarına uyumlu bir rota içerisinde tutmak Londra'nın en önemli hedeflerinden biriydi. Ankara ise kendi tehdit algısının oluşturduğu şekilde, hiç de yersiz olmayan bir tutumla, İngiltere'nin Sovyetler'le işbirliği pahasına Türkiye'nin ekonomi ve güvenlik politikalarına zarar vereceğini düşünerek hem savaşın içinde olup hem de tek ülkeyi savaşın açık bir cephesi haline getirmeyen etkin ve karmaşık bir dış politika izledi.[12] Türkiye'nin savaş dönemi diplomasisinde İngilizlerle olan istihbarat ilişkisi de Ankara'nın etkin bir strateji olarak yer etmeye başladı.[13]

Asuri Tkuma aşiretinin Hakkari'deki güzergâhı.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 93.

Bu karmaşık diplomasi ağı içerisinde İngiltere'nin olası bir "sürpriz"le karşı karşıya kalmaması için İngiliz askeri ve siyasi karar alma mekanizmasını besleyecek bilgileri elde etmek üzere Londra, Türkiye üzerinde gizli istihbarat çalışmalarını yoğunlaştırdı; özellikle Türkiye'nin savaş sürecinde tarafsız olması Ankara'nın Mihver devletleri ve tarafsız devletlerde diplomatik temsilciliklerini açık tutmasına olanak sağlıyordu. Dış temsilcilikler aracılığıyla Türk diplomatlar ve ataşemiliterler Ankara'ya İngiltere'nin ulaşması zor olan bilgileri raporluyordu. İngiltere ise hem Türkiye'nin politikaları üzerine gizli bilgileri elde etmek hem de diplomatik temsilciklerden Ankara'ya gönderilen raporlara ulaşmak için Türk dışişlerinin kripto sistemini çözmeye yoğunlaştı. İngiliz istihbaratı bu işi en önemli hedeflerinden biri olarak tanımlıyordu. Savaş yılları boyunca Türkiye'nin hem ülke içinde hem de dış temcilsilikleri ile çeşitli düzeyde haberleşme imkânı sunan *Sakarya, Zafer, Çankaya, İsmet* ve *İnönü* kripto kodları İngiliz istihbaratının eline geçmişti.[14] Fakat Türkiye'nin şansına olacak ki, sanılanın aksine İngiliz Başbakanı Winston Churchill de Büyükelçi Hughessen de deşifre edilen yazışmalara, Türklerin karmaşık ve entrika dolu bir dış politika yürütemeyeceği önyargısıyla fazla önem vermiyordu.[15] Bu oryantalist bakış açısı Churchill'in Ankara'nın dış politikasını şekillendiren öncelikleri ve tehdit algılarını göremeyerek Türkiye'yi istediği ölçüde İngiliz politikaları doğrultusunda yönlendirememesine neden oldu. Büyükelçi Hughessen ise yine aynı oryantalist önyargı nedeniyle II. Dünya Savaşı'nın en büyük casusluk olayı Cicero'nun kurbanı olarak Alman istihbaratına çalışan Türk yaveri İlyas Bazna'nın büyükelçiliğin kasasından gizli askeri ve diplomatik bilgileri çaldığını fark etmedi bile.[16]

İNGİLİZ İSTİHBARAT RAPORUNDA TÜRKİYE

İstihbarata sahip olma kapasitesi ile sahip olduğunuz gizli bilgiyi nasıl

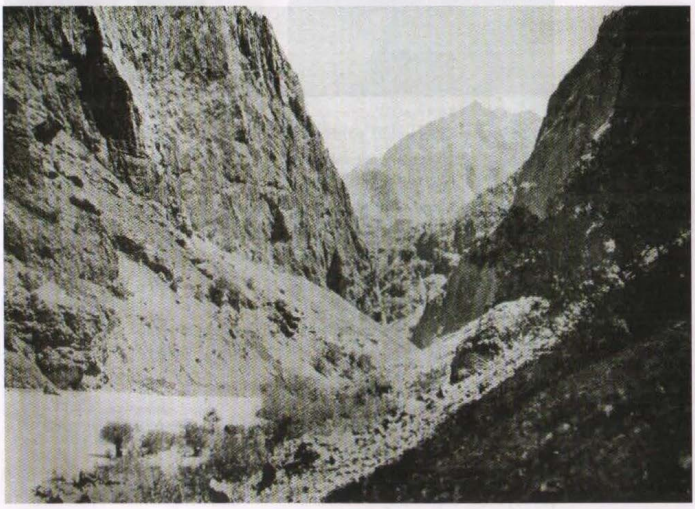
Askeri istihbarat biriminin direktörü J.H. Godfrey tarafından bildirildiği üzere, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinden konusunda "uzman" akademisyenlere hazırlatılan bu rapor, o dönem İngiliz resmi aklının Türkiye'yi nasıl algıladığını gözler önüne seriyor. Özellikle raporda Türkiye'de yaşayan halkları ve yaşayışlarını değerlendiren kısımları ele almak o dönemki oryantalist algıyı gözler önüne serebilir.

değerlendirebildiğiniz farklı konulardır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda İngiliz istihbaratının Türkiye üzerine yürüttüğü faaliyetler ile bu faaliyetler sonucu elde edilen bilgilerin oryantalist önyargıyla nasıl köreldiği bunun en çarpıcı örnekler arasındadır. Bunu daha da açık bir şekilde göz önüne sermek için Nisan 1942 tarihli İngiliz istihbaratının Türkiye üzerine hazırlanan "Hizmete Özel" dereceli raporunu incelemek faydalı olabilir. Bu rapor Türkiye-İngiltere arasında özellikle 1942 yılından itibaren artış gösteren, istihbarat alanındaki ve askeri alandaki işbirliğinde rol sahibi İngiliz askeri ve sivil karar alıcı ve uygulayıcılara geniş kapsamlı bilgi verme amacıyla kullanıldı. Örnek vermek gerekirse, bu işbirliği İngilizlerin Türkiye'ye dinleme üsleri kurmasından[17] sayıları yüzlerce olan İngiliz askeri personellerinin Mihver devletlerine fark ettirmeden Türk Silahları Kuvvetleri ile birlikte savaş hazırlığı yapmasına kadar geniş bir yelpazedeki konuları içeriyordu.[18] Bu nedenle ülkenin coğrafi, askeri, siyasi, kültürel ve sosyal bütün geniş çaplı bilgilerini içeren Türkiye raporu, İngiliz uygulayıcılar için sürekli başvurmaları gereken bir el kitabı niteliğindeydi.

Askeri istihbarat biriminin direktörü J.H. Godfrey tarafından bildirildiği üzere, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinden konusunda "uzman" akademisyenlere hazırlatılan bu rapor, o dönem İngiliz resmi aklının Türkiye'yi nasıl algıladığını gözler önüne seriyor. Özellikle raporda Türkiye'de yaşayan halkları ve yaşayışlarını değerlendiren kısımları ele almak o dönemki oryantalist algıyı gözler önüne serebilir.

Raporda Türkiye'deki insani durum üzerine yapılan değerlendirmede Kemalist devrimlerin belli bir ölçüde başarılı olduğu fakat "İslamın etkisinin toplum üzerinden tamamen kalkması için" çok daha uzun sürelerin geçmesinin gerektiği belirtilmiş, özellikle toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kırsal kesim sakinlerinin Osmanlı'dan kalma değer yapıları ve alışkanlıklarını büyük ölçüde devam ettirdiği belirtilmiştir. Bu durumun bir yansıması olarak yapılan değerlendirmelerin en önemlilerinden biri de Türkiye toplumunun büyük bir çoğunluğunu "fatalist" olarak tanımlayıp, bu durumun Kemalist devrimlerin toplumu dönüştürme çabası önündeki en önemli engel olduğunun bildirilmesidir. Aynı gözlemi İngiliz Büyükelçi Knatchbull-Hugessen Türkiye'de her şeyin "yavaş yavaş" yürüdüğünü ve "kısmete" bırakıldığını söyleyerek tekrarlayacaktır.[19] Buna karşılık istihbarat raporuna göre Türkiye'de yaşayan Müslüman halkların karakteristik bir özelliği olarak öne sürülen fatalizmin, yani her şeyi "kısmet ve kadere" bağlama eğiliminin hızla değiştiği de vurgulanmaktadır.[20] Ülkenin askeri yapısını da inceleyen rapor, Türklerin teknolojik eksikliğin yanında mühimmat ve silah yönünden de zayıf oldukları anlarda bile kendilerinden üstün askeri kuvvetleri geri püskürtebilmelerinin nedenini, Kurtuluş Savaşı'nı örnek göstererek "Türklerin kalıtımsal inatçılıklarıyla savaştığı" önerisiyle açıklamaktadır.

Raporda, Türkiye'de yaşayan başlıca halkların –Türkler, Kürtler ve Lazlar olmak üzere– yaşam tarzları, birbirleriyle ilişkileri, "antropolojik özellikleri", gelenekleri ve dış görünüşleri üzerine de değerlendirmeler bulunur. Özellikle, 1924 Anayasası'nda yapılan Türk tanımının yanlış yön-

Zap suyu üzerindeki Tal (günümüzdeki adıyla Oğul) vadisi. Hakkari.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 96.

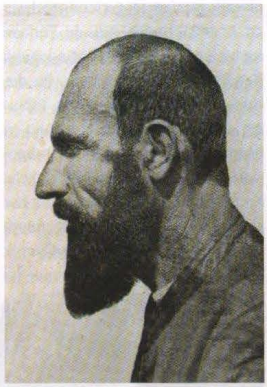
lendirici olduğunu vurgulayan rapor, dönemin Anadolu Türkünü Kafkas ile Akdeniz kökenli halkların karışık özelliklerini gösteren bir halk olarak tanımlamakla birlikte, aralarında düşük bir oranda kuzeyli özellikleri gösteren daha açık renkli saç ve tene sahip olanlarının bulunduğunu da belirtir.

Batı Anadolu'ya doğru –özellikle yaylalarda yerleşik olan topluluklarda– arttığı da belirtilir. Kürtlerin ise Türklere göre ortalama boylarının daha uzun olduğu, Batı Kürtleri olarak tanımlanan Anadolu'da yaşayan Kürtlerin genellikle sarışın ve mavi gözlü olduğu ve kafatası yapılarının Türklere nazaran daha uzun ve dar

1) Neri aşiretinden Kürt
2) Ermeni rahip
3) Koçgiri aşireti Sivas bölgesinden Kürt
4) Kastamonu bölgesinden köylü Türk (saat yönünde).

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim122-125.

olduğu söylenir. Kürtlerin mevsimsel göçebe hayat tarzı ve bazen de fanatik İslam anlayışları nedeniyle İran ve Türkiye'deki yerleşik düzenlerle sürekli sıkıntı yaşadığını ve bu problemlerin devam edeceğini bildiren rapor, bölgede yan yana yaşayan Kürt ve Araplar arasında tarihsel bir çatışma olduğunu her iki dildeki "atasözleri"nden örnekler vererek açıklar:

Ni hust ar haiwan, ni Arab insan
(Deve hayvan değildir, Arap ise insan değildir)

Thalatha ba-ad-dunya fasad
Al Kurdi al Jurdi wa al jarrad
(Bu dünyada üç fesat var,
Kürt, sıçan ve çekirge)

Anadolu'da kalan Ermenilerin ise büyük çoğunluğunun millet sisteminin ortadan kaldırılmasından önce asimile olduğunu belirten rapor, Ermenilerin çok güçlü bir milliyetçilik duygusuna sahip olduğunu, bunun yanında zekâ ve çalışkanlığın ulusal karakterleri olduğunu da belirtir. Aynı ilginçlikte bir başka değerlendirme de Lazlar üzerine yapılır. Rapora göre Lazlar, genel olarak Trabzon, Rize ve Artvin bölgelerinde yaşamaktadır. Çoğunlukla hayvancılık ve tarımla geçinen Karadenizlilerin ülkenin yönetici sınıfı arasında düşük bir itibara sahip olduğu, halk arasında yaygın olarak bilinen "Laz aklı kaz aklı" söz öbeği örnek gösterilerek vurgulanır. Fakat, bu söylemin yerinde olmadığını belirten rapor yazarları, kendilerinin Lazları oldukça zeki ve misafirperver bulduklarını belirtir.

Raporun hazırlandığı tarihteki üretim ilişkileri, kırsal yapılara dayanan Türkiye'de kır yaşantısı, ekonomik ilişkiler ve dinadamlarının bu ilişkiler içindeki yeri de ilgi çekerek metinde yer edinmiştir. Özellikle üç çeşit kır emeği tanımlanır: kendi arazisini işleyen aileler, yarıcı usulü çalışanlar ve daha geniş toprağı olan ailelerin topraksız veya çok az topraklı köylü çalıştırması. Kır emeği içerisinde kadın emeğine vurgu yapan rapor, kadın-erkek emeği arasındaki oranı her 100 erkeğe karşı 62 kadın olarak değerlendirmiştir. Toprak ağaları üzerine önemli bir değerlendirme ise, geleneksel toprak ağalarının çoğunun –kendi yatırımlarıyla sonradan toprak edinenler dışında– ya Anadolu'nun fethine katılıp toprak edinenlerin soyundan ya da yine o dönemde İslama geçen toprak sahibi Bizans tebaasından olduğudur. Türklerin yine ırki olarak fıskiye, çeşme ve suyu bir bereket sembolü olarak çok sevdiğini belirten rapor, bunların köy ve kasabaların merkezinde ve bazen de ev avlularının içinde bulunduğunu yazar. Ayrıca geleneksel

Rapor, Türk toplumunun yüzde elli dördünün Ermenistan ve Kuzey İran'da görüldüğü gibi yüksek alınlı ve kafatasının arkasının düz olduğunu, yüzde elli sekizinin ise büyük ve kemerli buruna sahip olduğunu belirtir. Ayrıca Anadolu Türklerinin çoğunlukla kumral, koyu kahverengi saçlı olduğu; sakal ve bıyıklarının saçlarına göre daha açık renkte olduğu; vücutlarının kalın ve yapılı olduğu; yüzlerinde elmacık kemiklerinin çıkık ve çenelerinin geniş olduğu tarifi yapılır. Anadolu Türklerinin yaklaşık yüzde onunun sarışın veya kızıl saçlı olduğu, bu oranın

yerel ekonomi merkezlerinde –yani kasaba merkezlerinde– çoğunlukla bulunan yapılar şu şekilde sıralanır: pazaryeri, fıskiye ya da çeşme, cami, okul, misafirhane, imamın evi ve medresesi. İngiliz istihbaratının değerlendirmesine göre halkevleri, bu geleneksel düzeni bozarak özellikle cami ve yerel imamın ekonomik ve sosyal hayata dahil olmasını kısıtlayan Kemalist devrimlerin "kendi kendine yeten ve kendini yöneten halk" yaratma amacına hizmet eden en önemli girişimlerinden biridir; fakat, bu girişimin orta ya da kısa vadede başarılı olabileceği düşünülmemektedir.

Karadeniz kıyısı boyunca bulunan konut tipi.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 127.

SONUÇ YERİNE

İstihbarat çalışmalarında kabul edilen bir varsayıma göre, doğru istihbarat doğru politika için olmazsa olmazdır, fakat doğru istihbarat her zaman doğru karar alınmasını sağlamaz. İngiliz istihbaratının 1942 tarihli Türkiye raporu, ülke üzerine neredeyse en küçük ayrıntıya kadar bilgi sahibi olunduğunu gösterir. Bu kadar geniş kapsamlı bilgi oryantalist değerlendirmelerle yoğrulunca ortaya çıkan önyargılar İngilizlerin yukarıda örneklerini verdiğimiz yanlış kararlar almalarına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan erken Soğuk Savaş dönemine geçen süreçte istihbarat dünyasının analistlerinin oryantalist yorumlamalardan etkilenmeleri, kararlarını bu raporlara göre belirleyen siyasetçi, asker, bürokrat ve diplomatların da aynı çerçeveden dünyaya bakmasına neden olur. Örneğin İngiliz diplomasisi Soğuk Savaş döneminde 1956 yılındaki Süveyş Krizi ile birlikte burun acısını çekmiş, İngiltere güvenlik ve dış politikası hâlâ etkisini hissettiren kalıcı bir hasar almıştır.

Amerikan istihbarat görevlisi Edward Snowden'in 2013 yılında basına sızdırdığı on binlerce istihbarat belgesinden öğrendik ki günümüzde bu istihbarat faaliyetlerini çok daha büyük ve geniş çapta, müttefikler bile birbirlerine karşı en geniş ve acımasız şekilde devam ettiriyor. Yine Snowden'in ifşasından, Türkiye'nin hâlâ gözetlenen ve hakkında bilgi toplanması gereken ülkelerin başlıcalarından biri konumunda olduğunu öğrendik. İnsan merak etmeden edemiyor: 1942 yılındaki raporlarında kendini gösteren oryantalist önyargılar bugün hazırlanan raporlarda acaba ne kadar mevcut? Daha da merak uyandıranı ise Türkiye'nin diğer ülkeler üzerine hazırladığı raporlarda hangi önyargıların söz konusu olduğudur.

EGEMEN B. BEZCİ
STOCKHOLM ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ

DİPNOTLAR

1 İki önemli örnek için bkz. Eski Ahit, Sayılar, no. XIII ve Eski Ahit, Yeşu, no. II
2 Christopher M. Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (Heinemann, 1985).
3 Hugh Clout ve Cyril Gosme, "The Naval Intelligence Handbooks:a monument in geographical writing", *Progress in Human Geography* 27/2 (2003): 156-157.
4 Matthew F. Jacobs, *Imagining the Middle East: The Building of an American Foreign Policy, 1918 1967* (Chaphel Hill, 2011), s. 40-41. Ayrıca bkz. Douglas Little, *American orientalism: the United States and the Middle East since 1945* (Chaphel Hill,2008)
5 Jacobs, age, s. 235.
6 Zachary Lockman, *Contending visions of the Middle East: the history and politics of Orientalism* (Cambridge, 2009), s. 108-109.
7 Lockman, age, s. 130-132.
8 Edward W. Said, *Orientalism* (New York, 1985), s. 292.
9 Jacobs, age, s. 42.
10 Saul Kelly, "A succession of crises: SOE in the Middle East, 1940-45", *Intelligence and National Security* 20/1 (2005): 132.
11 İngiliz Ulusal Arşivleri: WO 201/1192B: Ankara İngiliz Büyükelçiliği'nden İngiliz Dışişleri'ne Çok Gizli İbareli Telgraf, 22 Kasım 1943.
12 Selim Deringil'in *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011) isimli kitabı Türkiye'nin yürüttüğü bu karmaşık dış politikayı "etkin tarafsızlık" kavramı içerisinde son derece titizlikle ele almaktadır.
13 Türkiye'nin savaş dönemi istihbarat diplomasisini daha önce açığa çıkmamış arşiv belgeleriyle ele aldığım bir çalışma için bkz. Egemen B. Bezci, "Turkey's intelligence diplomacy during the Second World War", *Journal of Intelligence History* (2016): 1-16
14 David Alvarez, "No immunity: Signals intelligence and the European neutrals, 1939-45", *Intelligence and National Security* 12/2 (1997): 28
15 Christopher Baxter, "Forgeries and Spies: The Foreign Office and the 'Cicero'Case", *Intelligence and National Security* 23/6 (2008): 807-826. Ayrıca bkz. Nicholas Tamkin, "Diplomatic SIGINT and the British Official Mind during the Second World War: Soviet claims on Turkey, 1940-45", *Intelligence and National Security* 23/6 (2008): 749-766.
16 Ilyas Bazna'nın anıları için bkz. Elyesa Bazna, *I was Cicero* (Deli Pub., 1964).
17 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri: 30.18.1.2.94.36.19; 241-198; 2//15704; Bakanlar Kurulu: "İngiliz Subay S.N.Smith' Telsiz dinleme aletlerinin yerlerini tespit için yurdumuza gelmiş olan İngiliz Yüzbaşı S. N. Smith'in yasak bölgelere girmesine izin verilmesi', 6 Mayıs 1941"
18 ATASE Genelkurmay Arşivleri: İkinci Dünya Harbi: 1-112-3: "İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri Ortadoğu Kumandanı S.N. Allison'dan Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'a ÇOK GİZLİ İbareli mektup, 23 Ağustos 1944".
19 Hughe Knatchbull-Hugessen, *Diplomat in Peace and War* (Londra: John Murray, 1949), s. 131
20 Naval Intelligence Division, *Geographical Handbook Series: Turkey Vol. I* (H.M. Royal Navy: Oxford, 1942), s. 5.

NÂZIM HİKMET'İN 1933 YARGILAMALARI

ERDEN AKBULUT

1933 yılında Nâzım için üç ayrı dava açılmıştı. İlk ikisi, 1932 yılında yayımladığı Gece Gelen Telgraf *adlı şiir kitabıyla ilgiliydi. Diğeri ise, idam cezası isteğini içeren TKP 1933 Davası'ydı.* Gece Gelen Telgraf *kitabıyla ilgili açılan davanın iddianamesi Nâzım'ın doğumunun 115. yıldönümünde ilk kez gün yüzüne çıkıyor.*

Atilla Coşkun *Siyasal Yaşamından Kesitlerle Nâzım'ın Davâları* kitabında (Cem Yayınevi, İstanbul, 1989) haklı olarak şöyle yazıyor: "1930'lu yıllar, Nâzım'ın çileli yaşamının doruğa ulaştığı yıllardır. Polis sorgu odaları, tutukevleri, mahkemeler ve nihayet, on üç yılı aşkın mapusluk yaşamının ilk adımları ve diğerleri, hep bu dönemde gerçekleşmişti. Özellikle 1933 yılı yoğun soruşturmalarla geçti." (s. 67). Birçok belgenin bir araya getirilerek değerlendirildiği bu önemli çalışmada Atilla Coşkun'un göremediği bu yargılamaların iddianamelerinden biri 2017 yılında, Nâzım'ın doğumunun 115. yıldönümünde gün yüzüne çıkıyor.[1]

Gece Gelen Telgraf kitabıyla ilgili yargılama sürecini gazetelerden izleyen Atilla Coşkun, yargılamanın sonucunu da 30 Temmuz 1933 günlü *Cumhuriyet* gazetesinin "Nâzım Hikmet Bey altı ay üç gün hapse mahkûm oldu" başlıklı haberinden aktarıyor: "Komünistliği tahrik mahiyetinde görüldüğünden dolayı 'Gece Gelen Telgraf' isimli kitabın müellifi şair Nâzım Hikmet ve tâbi' Ali Beylerle aynı kitabı sattığından dolayı Halit Bey aleyhine müddeiumumilik tarafından açılmış bulunan davaya dün de ikinci ceza mahkemesinde devam edilmiştir. Gizli bakılan bu dava bitmiş ve karar alenî olarak tefhim olunmuştur. Halit ve Ali Beyler beraat etmişler, Nâzım Hikmet Bey de altı ay üç gün hapis cezası ile tecziye edilmiştir." Nâzım Hikmet'in temyiz ettiği karar kesinleşmeden Cumhuriyet'in onuncu yılı için çıkartılan Af Kanunu ile dava düşmüştür.

Bu kitapta yayımlanan "Hlciv Vadisinde Bir Tecrübei Kalemiye" şiiriyle ilgili olarak ise, eski İstanbul milletvekili Süreyya (Ilmen) Paşa, babası Rıza Paşa'ya hakaret edildiğini iddia ederek şikâyette bulunmuş, savcılık da Rıza Paşa'nın "... namus ve hay-

Nâzım Hikmet Bursa Cezaevi'nde.

BÜArşiv ve Dokümantasyon Merkezi.

siyetine dokunacak bir fiil isnad" edildiğini ileri sürerek Nâzım'ın bir yıldan beş yıla kadar hapisle cezalandırılmasını talep etmiştir. Mayıs ayında başlayan yargılama 27 Ağustos 1933'te tamamlanmış ve Nâzım bu davada da bir yıl hapis ve 200 lira ağır para cezası ile 500 lira tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Bu karar da kesinleşmeden yine Af Kanunu ile dava düşmüştür.

Nâzım Hikmet'in bu davalara tutuklu olarak katılmasına yol açan yargılaması ise, onun siyasal yaşamında belirleyici önemde bir döneme son veren Bursa'daki TKP 1933 Davası'dır. Bilindiği gibi,[2] 17 Temmuz-1 Ağustos 1928 tarihleri arasında yapılan Komintern 6. Kongresi'ne Türkiye'den delege olarak katılan ve Nâzım Hikmet'in 1920'li yılların ilk yarısında KUTV'da (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) arkadaşı olan İsmail (Laz İsmail, Marat) Türkiye'ye dönerken Nâzım Hikmet'i de beraberinde getirdi.[3] Bu süreçte 1927 tutuklamalarıyla TKP büyük bir darbe yedi, Komintern'deki temsilcisi Dr. Şefik Hüsnü ve Merkez Komitesi üyeleri tutuklanarak hapis cezasına çarptırıldı, bunun üzerine oluşturulan "Muvakkat Merkez Komitesi" üyeleri de Mart 1929'da tutuklanarak Haziran 1929'da yargılanmaya başladı. Böylesi bir ortamda, uzun zamandır Türkiye'de siyasî faaliyet yürütmek isteyen ve Komintern'de 6. Kongre'yle yükselen yeni "sol" dalganın etkisinde bulunan Nâzım Hikmet, KUTV'da birlikte eğitim gördüğü veya eğitim verdiği, izleyen süreçte TKP Merkez Komitesi'nde ve Politbüro'da yer alacak bir dizi arkadaşıyla birlikte 1929 Haziran'ında İstanbul Pendik'teki Pavli adasında "TKP'yi ayağa kaldırmak" üzere, muhalefet kongresi veya Nâzım muhalefeti de denen bir konferans düzenledi.

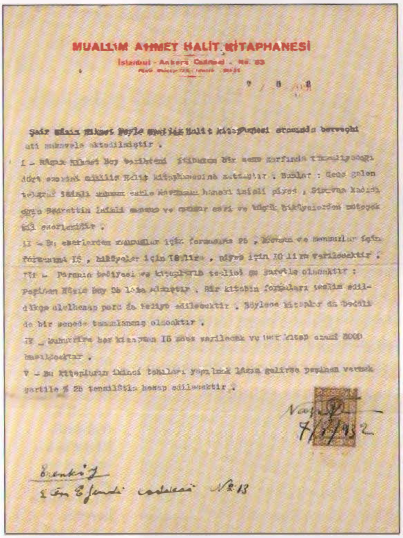
O dönem KUTV'da eğitim görmüş ve Komintern'in yeni siyasetinden haberdar olan kadrolar, Türkiye'ye dönmüş ve o döneme kadar tırnak içinde "sağ siyaset"e karşı partiyi devrimcileştirmek üzere harekete geçmişlerdi.[4] Dikkat çekici nokta şudur: 1931 yılıyla birlikte Türkiye'de Komintern merkezinden destek alan Muvakkat Merkez Komitesi adına TKP çalışması yürütecek düzenli bir örgütün kalmamasına karşılık, Nâzım Hikmet'in de içinde bulunduğu çevre, gerek İstanbul'da, gerekse taşrada yoğun bir örgütlenme ve yayın faaliyeti gerçekleştiriyordu. Kendilerinin "komünist grup" adını verdiği, yaygın olarak Nâzım muhalefeti-partisi adıyla anılan ekip, ülkede esas komünist faaliyeti yürüten partiydi. Bu süreçte, muhalefetten ayrılanların Merkez'in görüşüne katılması söz konusu olsa da her iki ekibin yer yer iç içe geçerek çalışması, muhalefetin temel istemlerinden biri olan kongre toplanması talebinin yerine getirilerek, 1932'de TKP 2 Aktif Konferansı'nın Komintern görevlisi Greta'nın yönlendiriciliğinde İstanbul Defterdar'da yapılmasını ve geniş katılımlı bir Merkez Komitesi seçilmesini sağladı. Ne var ki konfe-

TKP 1933 Davası'nda birlikte yargılanan Nâzım Hikmet ve Nail V. (Vahdeti), Nâzım'ın kız kardeşi ve gelecekteki eşi Piraye ile beraber.

ransın hemen ardından yapılan ve Greta'nın da dâhil olduğu tutuklama nedeniyle, beklenen olumlu gelişme olmadı.

Nâzım Hikmet'in de içinde bulunduğu grubun faaliyetleri Mart 1933'teki tutuklamalarla ağır bir darbe aldı. Nâzım Hikmet'in de tutuklandığı ve

MUALLİM AHMET HALİT KİTAPHANESİ

İstanbul - Ankara Caddesi - No. 83

Şair Nâzım Hikmet Beyle mezkûr Halit kitaphanesi arasında bervech
âti mukavele akdedilmiştir .

I – Nâzım Hikmet Bey tarihten itibaren bir sene zarfında tamamlayacağı dört eserini muallim Halit Kitaphanesi'ne satmıştır. Bunlar, Gece Gelen Telgraf isimli manzum eserle Merhumun Hanesi isimli piyes, Simavna Kadısı Oğlu Bedrettin isimli manzum ve mensur eser ve küçük hikâyelerden müteşekkil eserleridir.

II – Bu eserlerden manzumlar için formasına 25, manzum ve mensurlar için formasına 15, hikâyeler için 15 lira, piyes için 10 lira verilecektir.

III – Paranın tediyesi ve kitapların teslimi şu suretle olacaktır: Peşinen Nâzım Bey 25 lira almıştır. Bir kitabın formaları teslim edildikçe para da tediye edilecektir. Böylece kitaplar da bedeli de bir senede tamamlanmış olacaktır.

IV – Muharrire her kitaptan 15 adet verilecek ve her kitap azamî 3000 basılacaktır.

V – Bu kitapların ikinci tabları yapılmak lâzım gelirse peşinen vermek şartı ile % 25 tenzilâtla hesap edilecektir.

Pul üzerine Nâzım imzası 7/8/932
[El yazısı ile]
Erenköy
Etem Efendi Caddesi No: 13

7/8/932

Gece Gelen Telgraf'la ilgili telif sözleşmesi.

dört yıl hapis cezasına çarptırıldığı Bursa'daki TKP 1933 Davası'nda her iki grubun iç içe geçmiş faaliyeti sonucu ortak bir yargılama yapıldı ve Ağustos 1934'te tüm sanıklar 29 Ekim 1933'te çıkartılmış Af Kanunu çerçevesinde özgürlüklerine kavuştu. Bu arada 10. yıl Af Kanunu ile serbest kalan TKP yöneticileri bir genişletilmiş toplantı düzenledi ve 8-13 Mart 1934 tarihli TKP Yurtdışı Bürosu Genişletilmiş Toplantısı'nda 66 kişilik bir kara liste [K ve L büyük harf olmalı] hazırlandı: Nâzım Hikmet de aralarında olmak üzere kırk beş kişi "Troçkist-polisçi muhalefet"[5] olarak partiden ihraç edildi. Bu liste ilk kez Aralık 1935'te *Orak-Çekiç* gazetesinin 1. sayısında yayımlanmaya başlandıysa da, bu bilgiler Türkiye'ye öncesinden geldi. Daha açık bir deyişle, Ağustos 1934'te Nâzım Hikmet Bursa Cezaevi'nden salıverildiğinde artık ne birlikte olduğu bir siyasal grup vardı, ne de kendisi "resmen" TKP üyesiydi.

Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi[6]

İstanbul – Ankara Caddesi – No. 83
Posta kutusu: 175 – Telefon – 23922
7/8/932

Şair Nâzım Hikmet Bey'le Muallim Halit Kitaphanesi arasında bervech-i âti mukavele akdedilmiştir.

I – Nâzım Hikmet Bey tarihten itibaren bir sene zarfında tamamlayacağı dört eserini muallim Halit Kitaphanesi'ne satmıştır. Bunlar, Gece Gelen Telgraf isimli manzum eserle Merhumun Hanesi isimli piyes, Simavna Kadısı Oğlu Bedrettin isimli manzum ve mensur eser ve küçük hikâyelerden müteşekkil eserleridir.

II – Bu eserlerden manzumlar için formasına 25, manzum ve mensurlar için formasına 15, hikâyeler için 15 lira, piyes için 10 lira verilecektir.

III – Paranın tediyesi ve kitapların teslimi şu suretle olacaktır: Peşinen Nâzım Bey 25 lira almıştır. Bir kitabın formaları teslim edildikçe para da tediye edilecektir. Böylece kitaplar da bedeli de bir senede tamamlanmış olacaktır.

IV – Muharrire her kitaptan 15 adet verilecek ve her kitap azamî 3000 basılacaktır.

V – Bu kitapların ikinci tabları yapılmak lâzım gelirse peşinen vermek şartı ile % 25 tenzilâtla hesap edilecektir.

Pul üzerine Nâzım imzası 7/8/932
[El yazısı ile]
Erenköy
Etem Efendi Caddesi No: 13

933/3169 İddianame

Matbuat Kanunu'nun "40"ıncı maddesine muhalif olarak (Gece Gelen Tegraf) namındaki eserile halkı komünistliğe tahrik ve teşvik etmekten suçlu olup, 18/3/933 tarihinde tevkif olunan Hikmet oğlu 33 yaşında Nazım Bey ile, işbu eseri tab etmekten suçlu gayrı mevkuf Ankara Matbaası sahibi Süleyman oğlu 50 yaşında Ali ve tevzi etmekten suçlu Mehmet oğlu Ahmet Beyler haklarında icra kılınan tahkikat evrakı mütalaa ve tetkik olundu:

Açtığımız davanın mevzuu Gece Gelen Telgraf 7 namındaki eserin müessiridir.

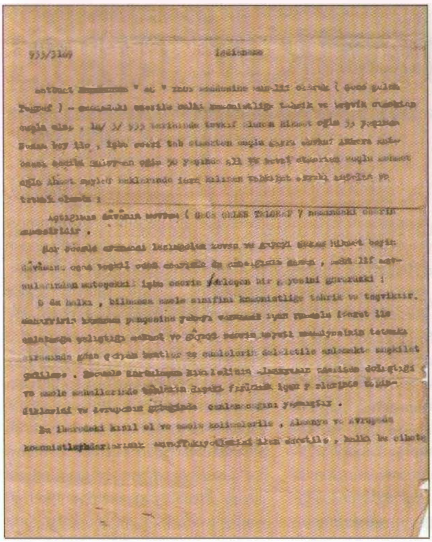
Her eserde aranması lazımgelen mevzu ve gayeyi Nazım Hikmet Bey'in davamıza esas teşkil eden eserinde de aradığımız zaman, muhtelif mevzularından müteşekkil işbu eserin yerleşen bir gayesini görürüz ki,

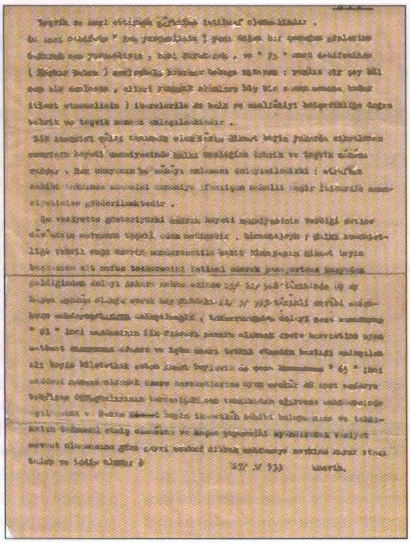
o da halkı, bilhassa amele sınıfını komünistliğe tahrik ve teşviktir. Muharririn kanunun pençesine yakayı vermemek için rumuzlu ibarat ile anlatmağa çalıştığı maksat ve gayeyi eserin heyeti umumiyesinin tetkiki sırasında göze çarpan bentler ve cümlelerin delaletiyle anlamakta müşkülat çekilmez. Ezcümle kurtuluşun kızıl elinin Almanya'nın üzerinde dolaştığı ve amele mahallerinde takların dışarı fırlamak için yerlerinde tepindiklerini ve Avrupa'nın göbeğinde canlanacağını yazmıştır.

Bu ibaredeki kızıl el ve amele kelimeleriyle, Almanya ve Avrupa'da komünist lehtarlarının muvaffakiyetlerini ilan suretiyle, halkı bu cihete teşvik ve meylettirmek gayesi istihdaf olunmaktadır.

60'ıncı sahifede "Sen yürümelisin, yeni doğan bir çocuğun gözlerine bakarak sen yürümelisin, beni bırakarak" ve 73'üncü sahifesinde (Haykır Bebek) serlevhalı kısımda bebeğe hitaben: "Yalnız bir şey bilsen, bir amelesin, elleri yumuşak olanlara hiçbir zaman sonuna kadar itimat etmemelisin" ibareleriyle de halk ve nesl-i atiyi Bolşevikliğe doğru tahrik ve teşvik manası anlaşılmaktadır.

Bir komünist şairi tanınmış olan Nâzım Hikmet Bey'in yukarda zikrolunan eserinin heyet-i umumiyesinde halkı mesleğine tahrik ve teşvik manası vardır. Her okuyanın bu manayı anlaması dolayısıyladır ki, etraftan sahibi hakkında muamele ifası

için mahalli neşir itibariyle memuriyetimize gönderilmektedir.

Şu vaziyet de gösteriyor ki eserin heyet-i umumiyesinin verdiği netice davamızın mevzuunu teşkil eden neticedir. Binaenaleyh: Halkı komünistliğe tahrik suçu münderecatıyla sabit olan Nazım Hikmet Bey'in başkasına ait nüfus tezkeresini istimal ederek pasaportsuz Rusya'dan geldiğinden dolayı Ankara mahkemesince 23/12/928 tarihinde üç ay hapse mahkûm olduğu evrak meyanındaki 21/3/933 tarihli cevabi müzekkere münderecatından anlaşılmakla, tekerrüründen dolayı Ceza Kanunu'nun 81'inci maddesinin ilk fıkrası nazara alınmak üzere hareketine uyan Matbuat Kanunu'nun 40'ıncı ve işbu eseri tetkik etmeden bastığı anlaşılan Ali Bey'le bilatetkik satan Ahmet Bey'lerin de ceza kanununun "65"inci maddesi nazara alınmak üzere hareketlerine uyan mezkûr 40ıncı maddeye tevfikan duruşmalarının icrası için son tahkikatın ağır ceza mahkemesinde açılmasına ve Nazım Bey'in ikametgâh sahibi bulunmasına ve tahkikatın tekemmül etmiş olmasına ve kaçma şüphesini uyandıracak vaziyet mevcut olmamasına göre gayrı mevkuf olarak mahkemeye sevkine karar itası talep ve iddia olunur.

27/3/933 Muavin
[El yazısı ile]
Nişantaşı Valikonağı Caddesi Sadakat Apartmanı 1 no'da sakin kitapçı Muallim Ahmet Halit Bey'e
Bu iddianameye mahalefetiniz varsa 3 gün içinde bildirmeye davet ederim.

27-3-933
T.C. İstanbul Beşinci Müstantıklığı
Mührü
İmza

DİPNOTLAR

1 *Gece Gelen Telgraf* kitabıyla ilgili telif sözleşmesini ve bu kitapla ilgili açılan davanın iddianamesini Murat Morova sayesinde ulaştığımız Ali Özdamar'ın izniyle aktarıyorum. Kendilerine teşekkür ediyorum

2 Bu konuda *Toplumsal Tarih* dergisinin Temmuz 2016 tarihli 271. sayısında yayımlanan "Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler" başlıklı yazıma bakılabilir.

3 Bu konuda İsmail Bilen'in 1934'te sunduğu raporda özeleştiri niteliğinde, aynı zamanda Nâzım'ın Moskova'daki TKP yöneticileriyle ilişkilerindeki sorunları gösteren ilginç bir not vardır: "[...] Nâzım'ı buradan Türkiye'ye göndermek için, buradaki S.K. [Santral Komite-Merkez Komitesi] âzâlarına danışmadan, onların da reylerini sormadan Komintern'den karar almamıştır. Nâzım'ın gidip gitmemesini ortaya koyup konuşmak aykırı bir teklif olamazdı. Bilakis Nâzım gibi bir unsurun Türkiye'ye gitmesi hususunda herhalde S.K. âzâlarının fikrini, reyini almak doğru idi. Burada küçük burjuva itimatsızlığı sırıtır. Gerçi ben onu bir gurupçuluk zihniyeti ile göndermiyordum. Ondan istifadenin yolunu düşünüyordum. Bu görüşümü, bu düşüncemi diğer S.K. âzâlarının da bilmesi lâzımdı. Filvaki ondan Türkiye'de yazı sahasından istifadeye koyulduk. Kendisine bir hücre idaresi bile vermedik. Bu cihetl o zaman Komintern'e de söylemiştim. Fakat ne olursa olsun meselenin konuluş tarzı ve halledilış şekli fırka formalitesine uygun değildi.[...]" [TÜSTAV Komintern Arşivi, Doküm 1, CD 28, Klasör: 36_36, Belge no: 391-422 (Eski Türkçe)]

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. Erden Akbulut, *Komintern Belgelerinde Nâzım Hikmet* (İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2002), s. 144-161.

5 Nâzım Hikmet ve bir grup TKP'linin muhalefetinin "Troçkici-polis" olarak nitelenmesi, o sıralar uluslararası komünist harekete yaygın "düşman" algısı bakımından anlaşılırdır. Troçkicilik 1920'li yılların ortalarından itibaren Komintern çevrelerinde yaygın ve ağır bir suçlamadır ve bu çevrelerin Sovyetler Birliği'ne karşı emperyalist devletler ve onların gizli servisleriyle işbirliği içinde oldukları bir genel kabuldür [ben kabul olarak kullanıyorum, değilse "kabuldur" olmalı]. Troçkicilik Nâzım'a yakıştırmanın/yapıştırmanın maddi bir zemini de yok değildir. Birincisi KUTV'da Ahmet Cevad Emre'nin öğretmen, Nâzım Hikmet, Şevket Süreyya Aydemir ve Vâlâ Nurettin'in (manevi aile) öğrenci olduğu dönemde, Lenin ile Troçki arasında sendikaların sosyalist devletteki rolü üzerine yürütülen tartışma, TKP *kurjok*'unda/grubunda da ele alınmış ve görüşlerin daha net ortaya konabilmesi için münazara ekipleri oluşturulmuştur. İşte bu çerçevede Troçki'nin sendikaların rolüyle ilgili görüşlerini sergileyip savunmak da Nâzım'ın da içinde yer aldığı manevi ailesine düşmüştür. Ayrıca 1924'te Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye dönen Nâzım Hikmet, izlenimlerini 13 Kânunuevvel [Aralık] 1924'ten itibaren *Son Telgraf* gazetesinde tefrika etmiştir [Yücel Demirel'in transliterasyonu için bkz. Erden Akbulut, *age*, s. 219-265]. Bu yazı dizisinde Troçki, 1917 Ekim Devrimi'nin önderlerinden biri olarak övülmüştür. "Polis"lik ise her tutuklama ve başarısızlıkta partinin değil, şu veya bu kişinin politse çözüldüğünün/işbirliği yaptığının ve hatalı olduğunun değişmez gerekçesini oluşturmuştur.

6 Her iki belgede, okuma kolaylığı ve anlaşılırlık gözetilerek daktilo metindeki yazım ve noktalama hataları düzeltilmiştir.

Antik Numismatik

OĞUZ TEKİN

Numismatik, tarihin en önemli yardımcı disiplinlerinden biridir ve aynı zamanda önemli bir veri/bilgi kaynağıdır. İçerisinde tarihin olduğu tüm çalışmalarda bu kaynağın doğru bir şekilde kullanımı kuşkusuz söz konusu çalışmaları zenginleştirecektir. Ancak, birçok çalışmada numismatiğin göz ardı edildiği de yalın bir gerçekliktir. Öte yandan numismatik her dönemde ve her daim tarihe yeterince kaynak oluşturmaz. Tarih boyunca çeşitli devletlerce basılan sikkelerde, bazen dönemin modası gereği, oldukça sade ve değişmeyen tasvirler veya yazılar yer almıştır. Eğer genelleme yapacak olursak Eski Yunan ve Roma sikkeleri, Bizans sikkeleriyle veya İslami sikkelerle karşılaştırılamayacak kadar zengin bir içeriğe sahiptir. Öyle ki Antik Çağ tarihini sadece sikkelerden yararlanarak bile yazmanın (veya okumanın) mümkün olabileceği iddia edilebilir. İçerisinde sikkelerin kullanılmadığı bir Antik Çağ tarihinin ne denli kuru ve eksik bir tarihi yansıttığı veya en azından "görerek" okumanın keyfini vermeyeceği açıktır. Tarih ve numismatik arasındaki sıkı ilişkiye Roma İmparatorluğu'nu örnek gösterebiliriz. Augustus'tan başlayarak Geç Antik Çağ içlerine kadar basılan sikkelerin ön yüzleri, kronolojik silsileyi takip ederek imparatorların portreleri, isimleri ve unvanlarıyla kaplıdır. Arka yüzlerde ise devletin tanrıları, tanrıçaları, yapıları, mitolojik figürleri, mobilyalar, eşyalar, dinsel objeler, kişiler vb betimlenmiştir. Daha önceye gidersek, Eski Yunan dünyasındaki şehir devletlerinin sikkeleri de özellikle Klasik ve Hellenistik dönemlerin tarihi için fevkalade zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Bu şehir devletlerinin Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşarken bastıkları sikkelerin de onların Klasik ve Hellenistik dönemlerdeki örneklerinden aşağı kalır tarafı yoktur.

Numismatiğin önemli bir bilgi kaynağı olduğunu öne çıkarmak, gerek tarih ve arkeoloji çalışmalarında gerekse popüler alanda bu konuya dikkat çekmek için derginin yeni yıldaki ilk sayısının bazı sayfalarını bu konuya ayırdık. Dosyanın, Koç Üniversitesi Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından 5-8 Ocak 2017'de Antalya'da düzenlenecek olan "İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyasında Para Tarihi ve Numismatik Kongresi"yle eşzamanlı yayımlanıyor olması da hoş bir tesadüftür. Dosya yazıları Arkaik Dönem'den başlayarak Roma İmparatorluğu'nun içlerine kadar uzanmaktadır. Koray Konuk, sikkenin icadına ilişkin açıklamaların aslında net ve kesinlikten uzak olduğuna değinerek Lydia Krallığı'nın, kendi topraklarından akıp giden Paktolos Çayı'ndaki elektronu nasıl sikkeye dönüştürdüğünü anlatıyor. Doğu toplumlarında Karun ya da Harun olarak ün yapan Lydia Kralı Kroisos da zenginliğini bu elektrona borçluydu. Sikke bir kere icat edildikten sonra Ionia bölgesindeki kent devletleri tarafından hızla benimsendi ve yayıldı. Bu nedenle sikkenin bir ödeme aracı olarak benimsenmesinde bu kent devletlerinin rolü çok büyük oldu. Oya Yağız, Karadeniz kıyısında yer alan ve ismi günümüze kadar neredeyse hiç değişmeden gelen Sinope sikkelerini ele alıyor. Kentin tarihini Arkaik Çağ sonundan Roma İmparatorluğu'nun içlerine kadar bastığı sikkelerden izlemek mümkün. Klasik Dönem'de Persler ve Atinalılarla ilişkilerinin yanı sıra Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki siyasal değişimler de sikkelerine yansımıştır. Dinçer Savaş Lenger, Hellenistik Çağ'a damgasını vuran Büyük İskender'i ve sikkelerini işliyor. İskender'in fethettiği ülkeler arttıkça o bölgelerdeki sikke ihtiyacı da artıyor ve yeni darphaneler kuruluyordu. İskender'in Herakles ve Zeus'a olan saygısı ve tanrısal nitelikleri sikkelerine de yansımıştır. Bir yandan askerlere yapılan ödemeler, vergiler ve devlet harcamaları, öte yandan günlük alışveriş ve ticaret, İskender dönemi sikkelerinin hacmini de belirlemişti. Devasa bir "İmparatorluğun" topraklarında basılan altın, gümüş ve bronz sikkeler bugün dünyanın pek çok koleksiyonunda bulunmaktadır. Kent isimlerindeki değişiklikler Antik Çağ'da görülen bir durumdur. Krallar veya imparatorlar ele geçirdikleri kentlere ya kendi adlarını veya aile üyelerinden birinin adını verebiliyordu. Erdal Ünal, günümüzde Denizli sınırları içinde yer alan antik Eumeneia kentinin adının Marcus Antonius'un eşinin adına izafeten Fulvia olarak değiştirildiğini kentin sikkeleri üzerindeki kontrmarklar yoluyla irdeliyor. Hüseyin Köker, günümüzde Göller Bölgesi olarak da adlandırılan Isparta-Burdur ve civarında yer alan Roma kolonilerini ele alıyor. Romalıların veteran askerleri yerleştirerek oluşturduğu kolonilerin statüleri kuşkusuz diğer Yunan kent devletlerininkinden farklıydı. Koloni kentlerinin sikkelerinin Latince yazılı olması da ayırt edilmelerinde önemli bir kriterdir. Pisidia'da yer alan Antiokheia, Kremna, Komama, Olbasa, Parlais gibi kolonilerin sikkeleri üzerindeki lejandlar ve tasvirler bir Roma kolonisinin siyasal ve sosyal yaşamını yansıtan en güzel örneklerdir. Ahmet Tolga Tek, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Küçük Asya'da yüzlerce kent uzun süre sikke darbını sürdürürken, Lykia'nın neredeyse sadece MS 3. yüzyılda İmparator III. Gordianus zamanında sikke basmasının nedenini irdeliyor. Depremle sikke basımı arasında bir ilişki olabilir mi sorusuna cevap arıyor. Aliye Erol Özdizbay, bugün Manavgat sınırları içinde bulunan ve Antik Çağ'da Pisidia, Pamphylia-Kilikia sınırlarının kesiştiği bir bölgede yer aldığından dolayı tartışmalara konu olan Lyrbe'nin kısa tarihini sikkelerin ışığında ele alıyor. Kalıntıları nispeten ayakta kalan agorasıyla gerçekten etkileyici olan bu kent, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Marcus Aurelius'tan Gallienus'a değin –bazı kesintilerle– sikke darbını sürdürmüştür. İlginç sikke tasvirleri arasında, kökeni Roma İmparatorluğu öncesine kadar giden ve yerel bir külte işaret eden *baityloi* ve ağaç kompozisyonu yer almaktadır.

Keyifli okumalar ve güzel bir yeni yıl dileğiyle...

OĞUZ TEKİN
KOÇ ÜNİVERSİTESİ

LYRBE VE SİKKELERİ

ALİYE EROL-ÖZDİZBAY

Lyrbe kenti Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke darbına başlamış, İmparator Marcus Aurelius'tan Gallienus'a kadar aralıklarla sikke basımını sürdürmüştür. III. Gordianus, Valerianus ve Gallienus dönemlerinde kentin sikkelerinde yoğunluk gözlemlenmektedir. Sikke tipi olarak Zeus, Apollon, Hades, Herakles, Ares, Athena, Dionysos, Helios, Hekate, Nike, Tykhe gibi çok çeşitli tanrı ve tanrıçalar kullanılmıştır.

Antalya'nın Manavgat ilçesi Bucak-Şıhlar köyü yakınlarında yer alan Lyrbe kenti hakkındaki yazılı kaynaklar oldukça sınırlıdır.[1] Antik Çağ'da Pisidia-Pamphylia-Kilikia sınırında yer alan Lyrbe'nin[2] ait olduğu bölge ve adına dair tartışmalar vardır. Kentin kalıntılarını ziyaret eden ilk modern araştırmacılar, Akdeniz kıyısındaki limanlar ve aralarındaki mesafeler ile deniz yolu güzergâhlarının anlatıldığı *Stadiasmus Maris Magni*[3] isimli eserden hareketle burayı Seleukeia olarak adlandırmıştır.[4] Bean ve Mitford ise kente yaptıkları seyahatlerinde rastladıkları eksik bir yazıtı tamamlayarak, İmparator Claudius'un Lycia-Pamphylia eyaletini yeniden düzenlemesinin ardından kentin adının Klaudioseleukeia olarak değiştirilmiş olabileceğini öne sürmüştür.[5] Robert buna karşı çıkmış, bu isim değişikliğine ilişkin herhangi bir kaynak olmadığını ve yazıtta sözü edilen kentin Pisidia'daki Klaudioseleukeia olabileceğini söylemiştir.[6] L. Robert, Seleukeia'nın da denizle ilişkili başka bir yerde aranması gerektiğini belirterek, burası için sikkelerinden bilinen ancak lokalize edilmemiş olan Lyrbe'nin adını anmıştır.[7] Bölgede yüzey araştırmaları yapan Nollé buradaki kalıntıların Seleukeia'ya değil Lyrbe'ye ait olduğunu iddia etmiştir. Seleukeia adı Stadiasmos Maris Magni'ye dayanılarak verildiği için deniz kıyısından uzakta Şıhlar'daki Roma ve Bizans dönemlerine ait kalıntıların bulunduğu bu kente su yoluyla ulaşılamadığından burasının söz konusu antik kaynakta geçen Seleukeia olamayacağını, Lyrbe olması gerektiğini belirtmiştir.[8]

Hellenistik Dönem'de Küçük Asya'nın güneyinde (özellikle Pamphylia ve Kilikia'da) kurulan Attaleia, Ptolemais, Arsinoe gibi Seleukeia kenti de stratejik açıdan önemli bir konumda ve deniz kıyısında kurulmuş olmalı-

Agoranın kuzey kapısı ve eksedra.

(https://followinghadrian.com/2013/04/29/exploring-seleukeia-lyrbe-images-from-the-forgotten-city-of-pamphylia/)

Valerianus (MS 253-260) sikkesinde değer işareti IA = II assaria.

(CNG EA 310, 257)

dır.[9] Bu sebeple Nollé kenti kıyıda, Side'nin 15 km batısında, Peri ırmağının ağzında lokalize etmiştir.[10] Yeni kurulan kentler genellikle Hellenistik Dönem'de parlak bir dönem yaşar ve zamanla önemini yitirirlerdi. Seleukeia, Ptolemais ve Arsinoe kentlerinin Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke basmamış olması da bunu kanıtlar niteliktedir.[11]

Lyrbe, burada bulunan Grekçe-Sidece çift dilli yazıtından da anlaşılacağı gibi yerel Anadolu kökenli geleneğe sahip bir kent olmalıdır.[12] Grekçe yazıtta "Termesoslu (?) Sidis'in (oğlu) Euempolos adadı" yazmaktadır. Yazıtı inceleyen Darga'ya göre "Sidis", bu bölgede MÖ 2. binyılda yaşamış olan Luvilerin baştanrısı Sandas'ın adından türetilmiş bir isim olmalıdır.[13] Kentin sikkelerindeki Baitylos ve ağaç betimi de erken dönemlere ait bir külte işaret eder.[14]

Lyrbe'nin komşusu Side ile yakın ilişki içinde olduğu düşünülmektedir. Side, Lyrbe için bir liman kentidir, buna karşılık Lyrbeliler de kuzeye Toros Dağları'na uzanan yolların güvenlik ve kontrolünü sağlamıştır. Side'nin suyolları, Lyrbe territoriumundan geçmektedir.[15] Geç Antik Çağ'da Lyrbe psikoposunun Pampyhlia Side metropolitine bağlı olduğu kilise kaynaklarından bilinmektedir.[16] Side'den MS 3. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta Side'nin Phoibeios agonlarına katılan ve zafer kazanan Lyrbeli bir güreşçiden söz edilmektedir.[17]

Yine kentin Side ile ilişkisini göstermesi açısından bir papirüsten söz edilebilir. Herakleopolis Magna'dan bir papirüste İmparator Decius zamanında gerçekleşen bir köle satış anlaşması yazılıdır. 13 yaşlarında Pontoslu köle Carus'u M. Aurelius Nemesianus'un satın aldığı belirtilmektedir. Yazıtta geçen hiereus Theas Rhomes unvanlı demiourgostan dolayı bu alışverişin Side ile bağlantılı olabileceği ileri sürülmüştür. Nollé'nin eksik kısımları tamamlama önerisine göre köle Lyrbe'de el değiştirmiş olmalıdır. Mısır ticaretinin önemli bir limanı ve Küçük Asya'nın güney kıyılarındaki köle ticaretinin merkezi olan Side'den Lyrbe'ye gelen bir Mısırlı burada Pontoslu köleyi satın almış olmalıdır.[18]

Trebonianus Gallus (MS 251-253) sikkesinde oturan Zeus, asa ve şimşek demeti tutuyor, ayaklarının dibinde kartal.

(RPC Online 9, 1176)

Salonina (Gallienus'un eşi) sikkesinde Herakles betimi.

(RPC Online 9, 1173)

Roma İmparatorluk Dönemi'nde önemli ve gelişkin bir kent olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılan Lyrbe'de 1972-1979 yılları arasında Prof. Dr. Jale İnan tarafından kurtarma kazıları yapılmıştır. Lyrbe, güneye bakan bir yamaç üzerine kurulmuştur. Kent surları yalnızca güney yönüne inşa edilmiş ve kente giriş bu sur üzerinde iki kuleyle korunan bir kapıdan sağlanmıştır. Lyrbe agorası, Anadolu'da günümüze ulaşmış en iyi durumdaki ve görkemli agoralardan biridir. Hellenistik Dönem'e ait evreler de saptanan, dört tarafı Dor düzeninde bir portico ile çevrili agora MS 1. yüzyıla, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilir.[19] Agoranın doğusunda ve batısında galeri ve dükkânlar sıralanırken kuzeyinde tabanı Orpheus mozaiğiyle süslü eksedra ve kütüphane yapısı bulunur. Kütüphanenin tabanı, merkezde Homeros, Ilias ve Odysseia personifikasyonunun yer aldığı Yedi Bilgeler Mozaiği ile kaplıdır.[20] Agora dışında tapınak, hamam gibi yapılar da iyi durumda günümüze ulaşmıştır.[21] Ayrıca kentte MS 5. yüzyıla ait mezarlık ve bazilika da görülmektedir.

Lyrbe kenti Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke basımına başlamış, İmparator Marcus Aurelius'tan (161-180) Gallienus'a (253-268) kadar aralıklarla sikke basımını sürdürmüştür. III. Gordianus, Valerianus ve Gallienus dönemlerinde kentin sikkelerinde yoğunluk gözlemlenmektedir. Kentin ethnikonu sikkeler

üzerinde ΛΥΡΒΕΙΤΩΝ olarak geçer. Valerianus ve Gallienus döneminde basılan bazı sikkeler üzerinde değer işaretleri de görülmektedir. Kent, sikke tipi olarak Zeus, Apollon, Hades, Herakles, Ares, Athena, Dionysos, Helios, Hekate, Nike, Tykhe gibi çok çeşitli tanrı ve tanrıçaları kullanmıştır.

Lyrbe'nin Severus Alexander, III. Gordianus, Valerianus ve Salonina döneminde basılmış bazı sikke serileri üzerinde iki masa arasında bir ağaç ile birlikte betimlenmiş baitylos görülmektedir. Sami dilinde "tanrının evi" anlamına gelen "beth-el" sözcüğünden gelen "Baitylos" eski Yakındoğu uygarlıklarından Romalılara değin tüm Akdeniz dünyasında görülen ve tanrının anikonik sembolü olarak kabul edilen bir kült taşıdır.[22] Lyrbe sikkelerindeki baitylos betimi kentte erken dönemlere ait yerel bir kültün varlığına işaret eder.

Yunan dünyasında pek yaygın olmayan Ares kültünün Küçük Asya'da yoğunluk gösterdiği sikke betimlemelerinden ve çeşitli kabartmalardan anlaşılmaktadır. Lyrbe sikkelerinde görülen Ares betiminin benzerine Küçük Asya kentlerinden Metropolis (Ionia), Oinoanda, Kyaneia ve Podalia (Lykia), Ariassos ve Olbassa (Pisidia), Syedra ve Laertes (Kilikia) ve Savatra (Lykaonia) sikkelerinde rastlanmaktadır.[23]

Lyrbe'nin Side ile olan yakın ilişkilerine yukarıda değinilmişti. Bu durum iki kentin ortak kullandığı sikke kalıplarından da anlaşılmaktadır.[24] Ayrıca III. Gordianus dönemi Lyrbe sikkeleri üzerinde kısa khitonlu, elinde phiale ve asa tutan Side Apollonu'nun betimlendiği görülmektedir.[25] Bazı serilerde Apollon lir çalarken betimlenmiştir.[26]

Kentin sikkeleri üzerinde çok sayıda tanrı ve tanrıçanın betimlendiği görülmektedir; fakat bunlar içinde sadece Herakles bazı serilerde iki sütunlu tapınak içinde betimlenmiştir.[27] Bu sikke tipi kentte bir Herakles Tapınağı'nın varlığına işaret ediyor olabilir.

Salonina (Gallienus'un eşi) sikkesinde baitylos ve ağaç betimi.

(CNG Triton VII, 776).

Lyrbe sikkelerinde, tamamı tanrı, tanrıça ve mitolojik figürlerden oluşan on beşten fazla farklı tipin kullanıldığı görülmektedir. Bu çeşitlilik kent halkının dini inanç ve kültler açısından zenginliğini gözler önüne sermektedir. Kentte ileride yapılacak araştırma ve kazı çalışmaları yeni buluntularla kent sikkelerinin de daha iyi anlaşılmasına olanak verecek, aynı zamanda kentin tarihine önemli katkılar sağlayacaktır.

ALİYE EROL-ÖZDİZBAY
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

III. Gordianus (MS 238-244) sikkesinde lir çalan Apollon betimi.

(CNG 93, 874).

DİPNOTLAR

1 Lyrbe'den söz eden antik kaynaklar şunlardır: Ptolemaios 5.5.8; Dionysios Periegetes 858; Hierokles 682. 4.

2 W. Ruge, "Lyrbe", RE 26 (1927), s. 2498; W. Mayer "Seleukeia [4]" DNP 11 (2001), s. 357.

3 Karl Müller (ed.) "Anonymi Stadiasmus Maris Magni", *Geographi Graeci Minores*, c. 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), s. 216-217.

4 Jale İnan, *Toroslar'da Bir Antik Kent-Eine Antike Stadt im Taurusgebirge: Lyrbe (?)-Seleukeia (?)*, haz. Neşe Atik-Nezih Başgelen (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1998), s. 15 ve 153, dipnot 9; G.E. Bean ve T.B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia in 1962 and 1963* (Viyana, 1965), s. 4.

5 *Age*, s. 6; George E. Bean ve Terence B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia in 1964 and 1965* (Viyana 1970), s. 18-19. Son yıllarda yapılan çalışmalarla Lykia-Pamphylia eyaletinin yeniden düzenlenmesinin imparator Claudius değil Vespasianus döneminde söz konusu olduğu düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent İplikçioğlu, "Die Provinz Lycia unter Galba und die Gründung der Doppelprovinz Lycia et Pamphylia unter Vespasian", *Anz Wien* 143.5 (2008) s. 5-23; Mustafa Adak ve Mark Wilson, "Das Vespasians monument von Döşeme und die Gründung der Doppelprovinz Lycia et Pamphylia", *Gephyra* 9 (2012), s. 1-40; Aşkım Özdizbay, *Perge'nin MS 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi*, Adalya Ek Yayın Dizisi 10, 2012, s. 16 vd.

6 Louis Robert, *Documents de l'Asie Mineure Méridionale. Inscriptions, Monnaies et Géographie* (Cenevre-Paris: Librairie, 1966), s. 60-61.

7 *Age*, s. 62.

8 Johannes Nollé, "Forschungen in Selge und Ostpamphylien", *T.C. Kültür Bakanlığı VI. Araştırma Sonuçları Sempozyumu* 1988, s. 257-258.

9 *Age*, s. 258.

10 Johannes Nollé, *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse Band I*. IK 43, Bonn, 1993, s. 21 vd.

11 Nollé, "Forschungen...", s. 259.

12 Aynı yerde; Claude Brixhe-Gürtter Neumann, "Die Griechische-Sidetische bilingue von Seleukeia", *Kadmos* 27, 1988: 35-43.

13 Muhibbe Darga, "Seleukeia Grekçe-Sidece Çift Dilli (Bilingues) Yazıtı", *Anadolu Araştırmaları* IX (1983): 402.

14 Nolle, "Forschungen...", s. 259; Henry C. Lindgren ve Frank L. Kovacs, *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection*, 1985, s. 1536; *Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Pfälzer Privatsammlungen*, Kısım 4: Pamphylien (Münih, 1993), 893-894; *Sylloge Nummorum Graecorum Switzerland*, 1. Levante-Cilicia (Zürih, 1986), 268, 290; *Sylloge Nummorum Graecorum Copenhagen: The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum Supplement. Acquisitions 1942-1996*, 2002, 579.

15 Nolle, "Forschungen...", s. 259.

16 Nollé, Pamphylische Studien", *Chiron* 16 (1986): 207, dipnot 55.

17 Nollé, *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse Band II*. IK 44 (Bonn, 2001), s. 434, yazıt no. 129.

18 Nollé, "Pamphylische...", s. 207-208.

19 İnan, age, s. 37.

20 *Age*, s. 86 vd.

21 Kentin yapılarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. age, s. 16 vd.

22 Ayrıntılı bilgi için bkz. Şebnem Yaman, "Eski Yakındoğu'da Anikonik Tapınıma İşaret Eden Bir Kült Nesnesi Olarak Baitylos", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2013.

23 Richard Ashton, "The Coinage of Oinoanda", NC 2005, s. 76.

24 Konrad Kraft, *Das System der Kaiserzeitlichen Münzpraegung in Kleinasien* (Berlin 1972), s. 82 vd.; harita 22-23.

25 *Sylloge Nummorum Graecorum France 3*. Bibliothèque Nationale, Cabinet des Médailles (Paris 1993), 505-506; SNG Pfälzer, 890; *Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland*. Sammlung Hans von Aulock. c. 3 (Berlin, 1964), 5699.

26 SNG von Aulock, s. 5700, Sylloge *Nummorum Graecorum Copenhagen*. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum Part 33: Lycaonia-Cilicia, 1956, 162; SNG Pfälzer, 895; Lindgren-Kovacs, 1538.

27 *Roman Provincial Coinage* Online, 9: Trajan Decius to Uranius Antoninus (http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/advanced/?v=9&search-Search).

ANADOLU'NUN İLK SİKKELERİ (MÖ YAK. 640-540)

KORAY KONUK

Sikkenin bir değer ölçüsü olarak icadının gerçek nedenleri hâlâ gölgededir, zira işlevlerini ve amaçlarını tam olarak anlayabilmemizi sağlayacak bulgular çok azdır. Yalnızca ticareti kolaylaştırmak amacıyla icat edilmiş olmaları kuşkuludur. Sikkelerin işlevlerine dair tezler, devletin ödeme yapma ihtiyacından, vergilerin ödenmesi için resmi bir yöntem oluşturmaya ya da insanların sırf zenginliklerini sergilemek için bu değerli metali hediye olarak vermelerine kadar uzanmaktadır.

Paralel çizgi yüzeyli darp yeri bilinmeyen elektron tritesi.

Thomas Kaplan koleksiyonu

Ticarette takasla başlayan ve çeşitli malların para olarak kullanılmasıyla süren uzun bir gelişme döneminin ardından ilk sikkeler Batı Anadolu'da, son verilere ve araştırmalara göre MÖ 7. yüzyıl ortalarına doğru darp edildi.[1] Anadolu'da ve Yakındoğu'nun kimi bölgelerinde değerli metallerin ticari amaçlarla kullanılması ve ödemelerin yapılmasında genel geçer araç olması, sikkenin kullanılmaya başlamasından çok önceye dayanır. Bu dönemlerde altın ve gümüşten yapılmış teller ve halkalar kolayca gerekli sayıda bölünüyor ya da altın ve gümüş, dönemin standart ağırlık birimlerine tekabül eden külçeler halinde dökülerek kullanılıyordu. Sikkenin kullanılmaya başlamasıyla, yetkili bir idare –genellikle devlet– tarafından değerli metallerin belirli bir birim sisteminin standartlarına göre tartılmasına geçildi. Bu yeni uygulamada sikkeler resmi bir işaretle damgalanıyor, böylelikle yetkili mercinin egemenlik alanındaki değerleri güvence altına alınmış oluyordu.

İlk sikkeler, başkenti Batı Anadolu'daki Sardes (Sart) kenti olan Lydia Krallığı'nda basıldı. Sikke darbı komşu bölgelerde, özellikle Lydia'nın kontrolü altındaki Ionia'da hızla benimsenip yayıldı. Lydia'lıların dili ve gelenekleri konusunda pek fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak, Herodotos'a göre ilk dükkânları açan bu Batı Anadolu halkının ticarete özel bir yatkınlığı olduğu anlaşılıyor. Yaklaşık MÖ 610'dan 560'a kadar hüküm süren Kral Alyattes'in hükümdarlığında Lydia Krallığı gelişti, zenginleşti ve İzmir gibi önemli Ionia kentlerini de yağmalayıp denetimi altına alarak, bölgedeki en güçlü devlet haline geldi.[2] Alyattes'in en önemli askeri başarısı ise, işgalci Kimmerleri Halys Irmağı'nın (Kızılırmak) öte yanına sürebilmiş olmasıydı. Sikke kullanımının başlaması ve hızla Ionia kentlerine de yayılması, büyük bir ihtimalle Alyattes'in hükümranlığı döneminde gerçekleşmişti.

İlk sikkelerin önemli bir ortak özelliği, elektrondan darp edilmeleriydi. Elektron, altın, gümüş ve eser miktarda bazı başka mineralleri içeren bir alaşımdı. Soluk sarı renginden ötürü bu alaşıma Hellencede, aslında "kehribar" anlamına gelen elektron adı verildi. Herodotos, saf altını elektrondan ayırmak için, "beyaz altın" terimini kullanır. Elektron özellikle Lydia'nin başkenti Sardes'in içinden geçen Hermos (Gediz Çayı) ve Paktolos (Sart Çayı) gibi nehirlerin alüvyonlarında toz veya ufak külçeler halinde mevcuttu.[3] Lydia kralları, büyük ölçüde tekellerindeki elektronu, aynı ağırlıktaki parçaların üzerine bir betim koyarak sikkeye dönüştürdü.

Düz bir yüzeyi olan ya da ön yüzünde ("tura" yüzü) basit kazımalar bulunan bazı elektron sikkeler bir yana bırakılacak olursa, erken sikkelerin en belirgin özelliği "tip" adı verilen betimlerdir. Yabani, evcil, fantastik türden çeşitli hayvanlar, canavarlar, tanrılar, mitolojik karakterler, kutsal ya da cismani nesneler bu sikkelerin ön yüzlerini donatır. Günümüze kadar ulaşmış sikkelerde yüze yakın değişik betim saptanmıştır. Sikke darp edilir-

ken, seçilen tip önce bir kalıba oyulur, sonra bu kalıbın üzerine yerleştirilen belirli ağırlıkta bir elektron pulunun üzerine denk gelen zımbaya (kalınca basit bir kare çivi) çekiçle vururlardu. Böylelikle, sikkenin önyüzündeki tip kabartma olarak çıkar, arka yüzünde ıstamparın bıraktığı zımba izi adı verilen bir ya da birkaç çukur iz bulunurdu. Sikkeyi basan, sikkenin ön yüzünde tanıtıcı belli başlı bir tip kullanırdı. Sardes sikkelerinin tanıtıcı tipi hayvanlar âleminin kralı aslandı. Aslan sembolü Lydia hanedanıyla da yakından bağlantılıydı. Çoğunlukla aslanın yalnızca başı betimlenmiştir, ama bazen de gövdenin üst kısmına (protom) ya da aslan pençesine rastlanır. Nadiren rastlanan yaban domuzu başı darp edilmiş Lydia sikkelerini de Sardes'e atfetmek gerekir. Ionia'da, atribüsyonu yapılabilen en erken sikkelerde görülen belli başlı tipler şunlardır: Ephesos'ta geyik ya da arı; Phokaia'da (Foça) fok balığı; Miletos'ta uzanmış bir aslan ya da aslan başı; Samos Adası'nda cepheden aslan başı, düzensiz kazıma çizgiler, kuş ya da boğa protomu; Khios (Sakız) Adası'nda oturan Sfenks; Kyzikos'ta ton balığı. Phokaia'da basılan sikkelerde, Hellencedeki karşılığı *phoke* olan fokun kullanılması, şehrin adıyla yapılmış bir sözcük oyunudur. Kuşkusuz, Ionia'da lejandlı (yazılı) örneklerinin bulunamayışı nedeniyle basım yerleri belirlenemeyen başka sikkeler de vardır. Sikkelerin pek azının üzerinde lejand bulunmaktadır ve Lydia'dan lejandlı nadir bir Lydia tritesi büyük bir olasılıkla *Walwet* şeklinde kral Alyattes'in adını taşımaktadır.[4] Buna benzer başka bir trite farklı bir lejand taşır ve Lydia kralı Gyges'in adıyla ilişkilendirilmiştir.[5] Sikke darbında bir devlet tekeli olup olmadığını, bazı zengin bireylerin, örneğin bankerler ya da varlıklı tüccarların da kendi sikkelerini basmalarına izin verilip verilmediğini bilmiyoruz. Boyları ve biçimleri farklılık gösterse de, erken elektron sikkeler titiz bir ağırlık sistemine göre basılırdı. Sikkenin birimleri staterden (Lydia-Miletos sisteminde 14,15 g.) yarım stater, üçte bir, altıda bir, on ikide bir, yirmi dörtte bir, kırk sekizde bir, doksan altıda bir ve yüz doksan ikide bire (yaklaşık 0,08 g.) kadar uzanan bir yelpaze oluştururdu.

"Ben Phanes'in işaretiyim" lejandlı Ephesos elektron stateri.

K. Konuk-C. Lorber, White Gold, Revealing the World's Earliest Coins, Kudüs, 2012, 34

Ahtapot yiyen fok balığı betimli Phokaia (Foça) elektron stateri.

K. Konuk-C. Lorber, White Gold, Revealing theWorld's Earliest Coins, Kudüs, 2012, 40.

Oturan aslan betimli Miletos elektron stateri.

K. Konuk-C. Lorber, WhiteGold, Revealing theWorld'sEarliest Coins, Kudüs, 2012, 18.

Bu para birimlerinin belirli ve tutarlı ağırlıklarda basılmaları, sabit değerleri olduğunu düşündürmektedir. Ancak, külçe değerleri farklı olabilir, çünkü aynı ağırlıktaki sikkelerin içinde farklı oranlarda –daha değerli– altın ve --daha az değerli– gümüş bulunabilir. Ionia basımı sikkelere göre Lydia basımı sikkeler altın-gümüş oranları daha tutarlı ve kesinlikle insan eliyle yapılmış bir alaşımdan üretilmiştir. Yapılan analizler, bazı Ionia basımı sikkelerde, daha yüksek oranda altın içeren doğal elektronun ayarı düşürülmeden kullanıldığını göstermektedir. Doğal halinde, altındaki altın ve gümüş oranları da büyük farklılıklar gösterebilir. Paktolos'tan elde edilen altında gümüş oranı genellikle %17-30 olduğu halde, elektron Lydia sikkeleri %55 altın, %45 gümüş ve eser miktarda bakır içermektedir. Bu alaşımı elde etmenin en akla yakın yöntemi, doğal elektrona, istenen orana ulaşana dek gümüş eklemektir. Bu da, Paktolos ve Hermos'tan çıkarılan beyaz altının ayarının bilerek düşürüldüğünü göstermektedir. Desen basmakta kullanılan kalıp aynı zamanda sikkelere sabit bir resmi değer de biçme-

Cepheden aslan başlı Samos (Sisam adası) elektron hektesi.

K. Konuk-C. Lorber, White Gold, Revealing theWorld's Earliest Coins, Kudüs, 2012, 44

İki aslan başı arası *Walwet* lejandlı Sardes elektron hektesi.

SNG Turkey 1. The Muharrem Kayhan Collection (haz. K. Konuk), İstanbul 2002, 1012.

lidir ki, herkesin kabul ettiği bir kurdan el değiştirebilsinler. Lydia basımı elektron sikkelerin takas değerinin %70 oranında altına eşdeğer olduğu yolunda kanıtlar bulunmaktadır. Bu, onların %55 oranında altın içeren doğal maden değerlerinden yüksektir. Sikkeleri basan yetkili, elektronu sikkeye dönüştürürken aynı zamanda değerini yükseltmekte ve böylelikle kâr sağlamaktadır. Sikke haline gelmiş metalin değerinin de yükselmesi, sikkenin icadının temel nedeni bile olabilir. Böylece, ta en başından itibaren, elektron sikkelerin, kendi öz değerlerinin yanı sıra nominal değerlerini ve takas değerlerini yükselten bir itimat değeri bulunmaktadır. İlk elektron sikkelerin, küçük günlük pazar alışverişlerinde kullanılmak için fazlasıyla yüksek bir değerlerinin olduğunu da unutmamalıyız. Bir tahmine göre, en yaygın sikke birimi olan triteler (1/3 stater), 16 koyun değerindeydi. Bu, neresinden bakılırsa bakılsın, hangi ölçüye vurulursa vurulsun, "dünya kadar para" demektir. Sikkenin bir değer ölçüsü olarak icadının gerçek nedenleri hâlâ gölgededir, zira işlevlerini ve amaçlarını tam olarak anlayabilmemizi sağlayacak bulgular hâlâ çok azdır. Yalnızca ticareti kolaylaştırmak amacıyla icat edilmiş olmaları kuşkuludur. İşlevlerine dair tezler, devletin memurlara ya da tüccarlara ödeme yapma ihtiyacından, vergilerin ödenmesi için resmi bir yöntem oluşturmaya ya da insanların sırf zenginliklerini sergilemek için bu değerli metali hediye olarak vermelerine kadar uzanmaktadır.

Günümüze ulaşan sikkelerin büyük çoğunluğu birçok sikkeden oluşan, define dediğimiz gömülü toplu bulunturlardan ibarettir. En erken elektron sikkeleri içeren definelerinden biri, British Museum'un 1904-1905 yıllarındaki Ephesos Artemis Tapınağı kazıları sırasında gün ışığına çıkarılan küçük bir kabın içinde bulunmuştur. Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olarak kabul edilen bu tapınağın temelinde gömülü 74 sikkenin hemen yanı başında bulunan 19 sikkelik bir definedir bu. Çoğunlukla Lydia kraliyet sikkelerinden oluşan bu buluntular, Ionia'nın bilinmeyen darp yerlerinden de birçok sikke örnekleri içermektedir. Sikkelerin tamamı bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunmaktadır.[6]

İki aslan başı arası *Kukalim* lejandlı Sardes elektron tritesi (Sağdaki aslan başı pul dışında kaldığından görünmüyor).

Efes Arkeoloji Müzesi.

İnsan başlı darp yeri bilinmeyen elektron ufak para birimi.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Lydia kralları zengin elektron (veya altın) yataklarına sahipti. Bu müthiş servet bir dizi söylence ve efsanenin doğmasına da yol açmıştır. Paktolos Çayı'ndaki elektronun varlığı, ünlü Phryg kralı Midas'a atfedilir. Midas avlanırken yakaladığı Silenos'a merhametli davranınca, Dionysos onu ödüllendirmek için dileğini yerine getireceğini söyler. Kral dokunduğu her şeyin altın olmasını diler, ancak yemeği de altına dönüşünce açlıktan ölme tehlikesiyle yüz yüze gelir ve hatasının farkına varır. Dionysos, Midas'ı affeder ve Paktolos Çayı'nda yıkanmasını söyleyerek onu bu lanetten kurtarır. Efsaneye göre, Paktolos Çayı'nın alüvyonlarındaki altın işte bu yıkanmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Lydia'lılar, Paktolos Çayı'nın alüvyonlarında bulunan elektronu çıkarmak için, Kafkasyalı bir aşiret olan Svanlarla (Soanes) aynı yöntemi kullanmış olabilir. Strabon, bu aşiretin yağlı koyun postlarını suya daldırarak, dağlardaki altını aşağılara taşıyan çağlayanlardan nasıl altın elde ettiklerini anlatır. Iason ve altın post efsanesinin kaynağında da alüvyal altını elde etmekte kullanılan bu yöntem bulunabilir.

Yarım yüzyıl kadar bir süre boyunca, sikke basımında yalnızca elektron kullanıldı. Maden değeri değişken olduğu ve Lydia dışında nadiren doğal halde bulunduğu için, elektron sikke basımı eski dünyanın her yanına yayılmadı. Elektron sikkeler aslında yöresel bir olgu olarak kaldı. Ama MÖ 6. yüzyılın ortalarına doğru, Lydia'nın son ve en ünlü hükümdarı Kroisos (Karun) (MÖ 561-545), olağanüstü bir yeniliğe imzasını attı.

Bu yeniliğin, sikke basımının bütün eski dünyaya yayılmasında önemli bir etkisi olacaktı. Herodotos bu olguyu, "Bildiğimiz kadarıyla, onlar [Lydialılar], altın ve gümüşten basılmış sikkeleri dolaşıma çıkaran ve perakende satışı başlatan ilk halktır" sözleriyle anlatır.[7]

Kroisos, elektron sikkelerin yerine, Sardes'te saf gümüş ve saf altından basılan bir para sistemi getirdi. Elektron sikkelerde kullanılan çeşitli tiplerin yerini hem altın hem de gümüş sikkelerin bütün birimlerinde kullanılan tek bir tip aldı: sikkenin önyüzüne basılan karşılıklı aslan ve boğa protomları. Sikkenin arka yüzüne, biri diğerinden biraz daha küçük iki kare zımba iziyle (çukurluk) darp ediliyordu. Daha küçük birimlerde ise arka yüzde yalnızca bir kare zımba izi bulunuyordu. Temel para birimi olan staterlerin ağırlığı yaklaşık 14.15 g. elektrondan, yaklaşık 10.90 g. altına düşürüldü. Bu yeni sikkeye, Herodotos gibi eski yazarlar Kroseid adını verir. Altın sikkeler daha sonra yaklaşık 8.10 gramlık daha da düşük bir ağırlık sisteminde basılmaya başlandı. Aynı zamanda, yine yaklaşık 10.90 gramlık saf gümüş sikkelerin ve her iki madenden daha küçük birimlerde sikkelerin basımına geçildi. Yeni sikkelerin ağırlık biriminin, eski elektron sikkelerle takaslarını kolaylaştıracak şekilde belirlendiği düşünülmektedir. Altın ve gümüş arasında o dönemde geçerli olan pariteye göre (1:13), yaklaşık 14.15 gramlık bir elektron stater, 10.90 gramlık altın bir staterle eşdeğerliydi. Sardes'te elektronu saf altın ve saf gümüşe ayrıştırmak için kurulmuş bir atölyenin bulunması ve kazıyı yapanların bu atölyeyi yaklaşık MÖ 560-550'ye tarihlendirmesi, bize sikke basımında kullanılan saf metallerin nasıl elde edildiğini anlamamıza yardımcı olacak şekilde ışık tutmaktadır. Atölyede bulunan altın parçacıklarıyla Kroisos'a atfedilen sikkelerin analizi aynı sonuçları vermektedir. Bu atölyenin Kroisos'un yetkisiyle çalıştığı ve elde edilen saf altın ve gümüşün bir kısmının para basımında kullanıldığı öne sürülebilir.

Aslan ile boğa betimli Sardes darplı, Kroisos'un saf gümüş stateri.

SNG Turkey 1. The Muharrem Kayhan Collection (haz. K. Konuk), İstanbul, 2002. 1018.

Aslan ile boğa betimli Sardes darplı, Kroisos'un saf altın stateri.

K. Konuk-C. Lorber, White Gold. Revealing the World's Earliest Coins. Kudüs, 2012, 25.

Kroisos böylelikle tarihte bilinen ilk bimetalizm uygulamasını gerçekleştirmiş oluyordu. Bimetalizm kısaca, devletin altınla gümüş arasındaki pariteyi belirlediği para sistemi olarak tanımlanabilir. Bu reform Lydia Krallığı'nın tarihinde en zengin ve en güçlü olduğu döneme denk gelir. Kroisos atalarının başladığı işleri tamamlamış, Anadolu şehirlerine boyun eğdirmişti. Ege adalarını da hâkimiyeti altına almayı hayal etmişti ama deniz gücünün olmaması nedeniyle, fethe girişmek yerine Ionia'nın ada halklarıyla dostluk kurmayı yeğlemek zorunda kaldı. Zenginliğiyle derinden etkilediği Hellen komşularıyla iyi ilişkilerini sürdürdü. Hayal edilemeyecek kadar zengindi; üstelik kutsal yerlere karşı eli alabildiğine açıktı: Miletos'taki ve Yunanistan'daki Delphoi Apollon kehanet merkezlerine cömert bağışlarda bulunuyordu. Kroisos'un olağanüstü bağışları sayesinde, Ephesos'taki Artemis Tapınağı dünyanın yedi harikasından biri olarak gösteriliyordu. Herodotos'un kaydettiğine göre, Delphoi Tapınağı'na gönderilen armağanlardan biri, elektron külçelerin hâlâ kullanılmakta olduğunun göstergesidir. Kroisos, Delphoi'a aynı boyda (muhtemelen hepsi aynı kalıpta dökülmüş) 177 tuğla şeklinde külçe armağan etmişti. Bu akıl almaz armağanın dört tanesi "arıtılmış" (saf) altındandı ve her biri iki buçuk talent (eski bir ağırlık ölçüsü) çekiyordu. Geri kalanlar, her biri iki talanton ağırlığında elektron külçelerdi. Bu açıklamalardan, bu beyaz altın külçelerinin %71 oranında altın içerdiğini hesaplayabiliriz. Kroisos'un Delphoi'a (Delfi) gösterdiği cömertliğe şaşmamak elde değil; çünkü armağanın toplamı yaklaşık altı buçuk ton saf altın ediyordu.

KORAY KONUK
CNRS-INSTITUT AUSONIUS,
BORDEAUX MONTAIGNE ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Michael Kerschner ve Koray Konuk, "Electrum Coins and their Archaeological Context: The Case of the Artemision of Ephesos", Haim Gitler, Koray Konuk vd., (der.), *White Gold: Revealing the World's Earliest Coins International Congress at Israel Museum, Jerusalem, 25-26 June 2012*, baskıda.

2 Son zamanlarda Lydia krallarının kronolojisi bazı bilim insanları tarafından daha erken döneme alınmak istenmektedir; bkz. Alexander Dale, "WALWET and KUKALIM. Lydian coin legends, dynastic succession, and the chronology of Mermnad kings", *Kadmos* 54/1 (2015): 151-166; Robert W. Wallace, "Redating Croesus: Herodotean Chronologies, and the Dates of the Earliest Coinages", *JHS* 136 (2016), baskıda.

3 Ancak Sarı Çay'ından elde edilen bazı altın numunelerin üzerinde yapılan yeni analizler sonucu, söz konusu numunelerin saf altın oldukları ortaya çıkmıştır. Bkz. Nick Cahill, Jill Hart vd., "Preliminary Analysis of Electrum Coins and Natural Gold from Sardis", Gitler-Konuk, *age*

4 Alyattes'in MÖ yaklaşık 610-560 yılları arası kral olduğu varsayılıyor, ancak 2 no'lu dipnotta belirtildiği gibi bu kronolojiyi 20 ile 30 yıl arası daha erken bir döneme taşımak isteyen bilim insanları mevcuttur. Buna göre *Walwet* lejandlı sikkeler MÖ yaklaşık 640'lı yıllarda basılmış olabilir.

5 Bu örnek Artemision tapınağı kazılarında bulunmuştur. *Kukalim* olarak okunan Lydce lejand için daha erken dönemde hüküm sürmüş kral Gyges ile bir soy bağlantısı kurulmak istendiği yorumları yapılmıştır, bkz. Dale, agm, s. 151-166.

6 Artemision sikke buluntuları yeni bir çalışmada arkeolojik kontekstleriyle beraber tekrar incelenip daha güvenilir bir kronolojiye yerleştirildi. bkz. Kerschner-Konuk, agm.

7 *Herodot'un Tarihi*, I. 94.

SİNOPE (SİNOP) SİKKELERİ

OYA YAĞIZ

Sinope kentinin tarihi, sikkelerinin kronolojik anlatımıyla aktarılabilmektedir: efsanevi kurucuları, mitolojik öyküleri, kentte tapınım gören tanrılar/kültler, artık var olmayan yapılara ait betimler, Sinope'ye özel eralar/tarihler sikkelerde işlenmiş olan konular arasında yer alır. Bu makalede, kentin tarihiyle bütünleşen Sinope sikkeleri, sikke kataloglarından alınan örneklerle tanıtılmaya çalışılacaktır.

MÖ 490-425.
Ön yüz:
Kartal başı, sola.
Arka yüz:
İkili incus.
AR Drahmi

BMC Pontus, p 95, 3

Antik Çağ'da Pontus Euksenius (Karadeniz) kıyısında kurulmuş olan çift limanlı Sinope/Sinopeus (Sinop) kenti bu elverişli konumu sayesinde Pontus bölgesi kıyı şeridinde yer alan belki de en önemli antik yerleşimdir. Kentin ticari ilişkilerinin Khersonesos'dan (Kırım) Fenike'ye kadar çok geniş bir coğrafyaya ulaşmış olduğunu bu bölgelerde yapılan kazılarda ele geçen Sinope ticari amphoralarından[1] anlamak mümkündür. Sinope sikkelerinin ise Mısır'dan İran'a, Kırım'dan Ön Asya'ya kadar birçok bölgede ele geçmiş olan definelerde[2] yer alması gene kentin önemini ortaya çıkaran önemli kanıtlar arasındadır.

Arkaik Çağ'dan başlayarak MS 3. yüzyıl sonlarına kadar kesintisiz darp edilmiş olan Sinope sikkeleri kentin tarihini belgeleyen bir arşiv oluşturmanın yanı sıra nümismatik çalışmalarının hemen tüm dönem ve alanlarını kapsayan bütüncül bir kaynak oluşturmaktadır. Kentin tarihi, sikkelerinin kronolojik anlatımıyla aktarılabilmektedir: efsanevi kurucuları, mitolojik öyküleri, kentte tapınım gören tanrılar/kültler, artık var olmayan yapılara ait betimler, Sinope'ye özel eralar/tarihler sikkelerde işlenmiş olan konular arasında yer alır. Sinope sikkelerinin darbı, diğer tüm Roma İmparatorluk Dönemi şehir sikkelerinde olduğu gibi, MS 3. yüzyılın sonlarına doğru son bulur. Geç Antik Çağ ve Bizans Dönemi'ndeki Pontus ve Paphlagonia bölgelerindeki sikke dolaşımını ise MSGSÜ Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Gülgün Köroğlu tarafından yürütülen Sinop Balatlar kilise kazılarında ele geçen sikkeler aracılığıyla anlamak mümkündür. Kazı sikkeleri ile ilgili çalışmalar kazıların beşinci yılı anısına çıkacak olan kitapta yer almaktadır. *Toplumsal Tarih* dergi-

MÖ V/IV. yüzyıl
Ön yüz:
Sphendone'li Sinope başı; önde aplustre (gemi süsü).
Arka yüz: ΣΙΝΩ Yunus üzerinde deniz kartalı; magistrat (memur) adı
AR Drahmi.

SNG von Aulock Pontus, 211-13.

sının bu sayısında, kentin tarihiyle bütünleşen Sinope sikkeleri, sikke kataloglarından alınan örneklerle tanıtılmaya çalışılacaktır.

Sinope adının, kentin bir Yunan kolonisi olarak kuruluşundan önceki evreye ait olduğu düşünülmektedir.[3] Epigrafik verilere ve antik kaynaklara dayanılarak, Yunan kolonistlerden önce burada yaşayan halkın Asur kökenli olduğu düşünülmektedir. Sinope'nin kuruluşuna ait önemli bilgiler Strabon (Strab.XII.3.11),[4] Plutarkhos (Plut. *Luc.* XXXIII.4-5), en kapsamlı olarak da Pseudo Skymnus[5] tarafından aktarılmaktadır. İlk kuruluş aşamasında, kentin kurucusu (*ktiatas/oikiatas*) olarak adı geçen Thessalia'lı Autolykos'un,[6] Iason ile birlikte Altın Post'u aramaya gittiği Kolkhis dönüşü Sinope'yi "Suriyelilerden aldığını"[7] öğreniyoruz. Bu anlatım, Yunan kolonizasyonu öncesinde Sinope'de yaşayan halk (Leukosyroi/Beyaz Suriyeliler) ile ilgili bilgi vermektedir. Bir sonraki kuruluş aşaması ile ilgili yazılanlarda ise bu kez Miletosluların adı geçmektedir.

Antik kaynaklarda Miletos kökenli Habrondas'ın (Habron), Kimmerlerin saldırısında öldüğü bilgisi yer almaktadır. Kimmerlerden sonraki aşamada kent bu kez, Miletos'tan sürülen Koos ve Kretines adlı kişiler tarafından yeniden kurulmuştur. Kimmerlerin bölgeyi istilasından önce, Miletoslular tarafından olasılıkla ticaret amaçlı kurulmuş küçük bir kıyı yerleşimi olan Sinope, kurulduktan kısa bir süre sonra Kerasous (Giresun), Trapezous (Trabzon), Kotyora (Ordu) kolonilerini kurmuştur. Eusebios'un Sinope kolonisi Trapezus'un kuruluşu için verdiği MÖ 756 tarihi referans olarak alınarak, Sinope'nin de bu tarihten önce kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. Kentin Miletoslular tarafından ikinci kez kolonize edilmesi ile ilgili olarak ise MÖ 630/629 tarihi verilmektedir.[8]

MÖ 6. yüzyılda diğer Paphlagonia bölgesi kentleri gibi, önce Lydialıların, ardından tüm Küçük Asya kentleri gibi Perslerin yönetimine giren Sinope'nin, I. Darius (MÖ 522-485) zamanında oluşturulan 23 satraplık bölgesinden biri olan Daskleion satraplığına bağlı olduğu söylenebilir.

SİNOPE SİKKELERİ (MÖ 6. YÜZYIL-MS 3. YÜZYIL)

Sinope'nin sikkelerle paralellik gösteren tarihi MÖ 6. yüzyıl sonlarından başlayarak izlenebilir. Sikkelerde görülen bazı semboller, kentin daha erken evrelerine ait göndermeler olarak kabul edilebilir. Erken örneklerde yer alan arkaik üsluptaki haliaetos (deniz kartalı) ve delphinos (yunus balığı) betimlerinin aynı zamanda İstria ve Olbia sikkelerinde de görülmesinin, bu kentlerin kurucusu olan Miletos'ta tapınım gören Apollon Delphinios ve Hellespontus'ta

kutsanan Zeus Ourios (Arr. *Periplus* XII. 2-3)[9] kültlerine işaret ettiği ve bu kentlerin ortak kültürlerini vurguladığı düşünülmektedir. Henüz bir yazıt[10] taşımayan ve drahmi biriminde darp edilen bu sikkelerde kullanılan Aegina[11] ağırlık ölçüsü Arkaik Çağ'da aynı zamanda birçok Ege kentinin de kullandığı bir ölçüdür. Sinope'nin kendi kurduğu Kotyora, Kerasous, Trapezous gibi kolonilerinde ve Miletos'un Pontus Euxenius'ta kurmuş olduğu diğer kardeş kolonilerde de bu ölçünün kullanılmış olması dışında sikke tiplerindeki benzerlik, bu etki alanının geniş bir coğrafyaya yayıldığını göstermektedir.

5. yüzyılda Sinope, Pers egemenliğinden çok etkilenmemiş gözükmektedir. Plutarkhos tarafından 5. yüzyıl sonlarına doğru şehrin Perikles'in yardımıyla, Timesilaos adlı, kenti kötü yöneten bir tirandan kurtulduğu ve bu tarihten sonra, 600 gönüllü Atinalının Perikles'in bir kararnamesiyle Sinope'ye yerleştiği aktarılmaktadır (Plut. *Per.* XX. 1-2).

MÖ IV. yüzyıl (Datames 370-360)
Ön yüz: Sphendone'li Sinope başı.
Arka yüz: ΔΑΤΑΜΑ Yunus üzerinde deniz kartalı; monogramlar.
AR Drahmi.

Recueil Lev. XXIV, 25

Sinope'nin 5. yüzyıla tarihlenen sikkelerinde yer almaya başlayan Amazon/Nymphe Sinope betimi[12] kentteki idarenin MÖ 5.-4. yüzyıllar arasında darp ettiği sikkelerinin değişmez ön yüz tipini oluşturacaktır. Sinopeli ilk serilerde kentin ethnikonu (ΣΙΝΩ) görülmeye başlar ve Sinope, sade ve süs taşımayan bir ikonografide betimlenir. Nymphe Sinope, Irmak tanrısı Asopos ile Metope'nin ya da Ares ile Aegina'nın kızı olarak geç-

MÖ IV. yüzyıl (Ariarathes 333-322)
Ön yüz: Sphendone'li Sinope başı.
Arka yüz: Aramice satrap adı. Yunus üzerinde kartal.
AR Drahmi.

Recueil Lev. XXV, 10

mektedir.[13] Sinope'nin ön yüzde yer almaya başlamasından sonra arka yüze taşınan kartal, Zeus-Sinope mitosuna,[14] yunus balığı ise Apollon Delphinios'a – en erken örneklerde olduğu gibi - gönderme yapmakla birlikte daha sonraları, Sinope'nin başlıca gelir kaynağı olan bu balıktan elde edilen ihraç ürünlerine işaret ediyor olmalıdır.[15]

Atinalıların kentten ayrılmasından sonrasına tarihlenen sikke serisinde, Sinope bu kez kolye ve küpeli betimlenmekte ve başının önünde bir aplustre[16] yer almaktadır. Bu sembol, kente 12 gemilik bir filoyla gelerek daha sonra buraya yerleşen Atinalı-

MÖ III. yüzyıl
Ön yüz: Sur taçlı Sinope kenti başı; Helios başı kontrmarkı.
Arka yüz: ΣΙΝΩΠΕΩΝ Arkaik Apollon heykeli, tripod; Athena kontrmarkı; solda monogram.
AR Tetradrahmi.

Recueil Lev. XXV, 32

MÖ II/I. yüzyıl (VI. Mithridates dönemi/120-63) Ön yüz:Athena Parthenos başı. Arka yüz:ΣΙΝΩΠΗΣ Perseus ve Gorgo AE (31).

SNGvon Aulock Pontus, 228

MÖ II/I. yüzyıl (VI. Mithridates dönemi/120-63) Ön yüz: Perseus başı (VI. Mithridates ?). Arka yüz: ΣΙΝΩΠΗΣ Dioskur başlıkları, yıldızlar ve bereket boynuzu. AE (17).

SNG von Aulock Pontus, 231.

Augustus (MÖ 31-MS 14) Ön yüz: CIF AV XXXVI (= MÖ 10) Augustus başı. Arka yüz: EX D D Gaius and Lucius'un (Augustus'un torunları) başları, yan yana. AE (21).

Recueil Lev. XXVI, 35; RPC I, 2118.

ların geri dönüşüne gönderme yapıyor olmalıdır.

Paphlagonia kentleri ve yerel hanedanlar, başlangıçta Pers Büyük Kralı'na asker yardımı yaparak ve vergi (tribut) ödeyerek katkıda bulundukları halde, 4. yüzyılda bu yükümlülüklerini yerine getirmeyerek, başkaldırdılar. Büyük Kral, bu durumun diğer Yunan kentlerinde bir bağımsızlık hareketinin başlamasına yol açacağını düşünerek Kapadokya satrabı Datames'i bu isyanı bastırmakla görevlendirdi. Datames'in Sinope saldırısı sırasında savaşacak yeterince erkek bulunmayan kentte kadınların erkek kılığına girerek kent surlarında göründükleri, Sinope ile ilgili anlatılan öykülerden birinde dillendirilmektedir.[17] Satrabın bir süre sonra Büyük Kral'dan bağımsız olarak kenti kendi adına ele geçirdiği anlaşılmaktadır (MÖ 362). Bu durum sikkelere de yansımış, Sinope'de bu dönemde Datames kendi adına sikkeler darp etmiştir. Bu sikkelerin en belirgin özelliği ise kent ethnikonu yerine satrabın adının (ΔΑΤΑ) yunanca yazılmış olmasıdır. Bu tarihten sonra III. Aleksandos'un gelişine kadar sürecek olan Pers satraplarının yönetimleri sırasında aynı tip sikkelerde Aramice satrap isimleri yer alacaktır.

III. Aleksandros'un seferi sırasında (MÖ 334-330) Sinope, Darius'a bağlıydı ve sakinleri "Persler tarafından yönetilmiş olanlar" şeklinde tanımlanıyordu.[18] Bu tarihten sonra Ariarathes adlı isyan etmiş olan bir satraba, onun ölümünden (MÖ 322) sonra ise ilk nesil Diadoklara bağlı hale geldi.

3. yüzyılın son çeyreğinde Sinope, Rhodos'un müttefiki oldu ve Rhodosluların yardımıyla Pontus Krallığı'nın ilk saldırılarını atlatabildi (MÖ 220). Kısa bir süre daha bağımsızlığını koruyan kentte Sinope bu kez sur taçlı şehir tanrıçası olarak yer alıyor ve çeşitli tanrıların arkaik heykelleri sikkelerin arka yüzlerini süslüyordu. Ayrıca bazı serilerde, dönemsel bir özellik olan, ikinci bir damga,[19] monogram[20] ya da semboller yer almaya başladı. Ancak MÖ 183'te Pharnakes'in kenti ele geçirmesi üzerine Pontus Krallığı'nın başkenti Amaseia'dan Sinope'ye taşındı ve Pontus kralları burada gömülmeye başladı.[21] VI. Mithridates Eupator'un doğduğu ve onun önem verdiği bir kent olan Sinope'de özellikle onun döneminde büyük boy bronz sikkeler darp edildi. Pontus krallarının soylarını bağladıkları Perseus, Dioskurlar gibi mitolojik figürler sikkelerde görülen yeni betimlerdir.[22] Sayısal olarak en çok sikkenin ve sikke serisinin Hellenistik çağda üretildiği görülmektedir

MÖ 70 yılında kent prokonsul Lucullus tarafından ele geçirildi, tahrip edildi ve yakıldı. MÖ 46'da, Zela'da Caesar'a yenilen VI. Mithridates'in oğlu II. Pharnakes, Sinope'ye sığındı, kenti işgal etti ve bir süre sonra Domitius Calvinus'a devretmek zorunda kaldı.

Caesar daha hayattayken ya da ölümünden hemen sonra (MÖ 45-44) Sinope'ye Romalı kolonistler geldi ve yerli halkla kaynaşarak burada bir Roma Kolonisi kurdular. Kolonisinin adı MÖ 45'ten başlayarak COLONIA FELIX IVLIA SINOPE (CIF) olarak değişecekti. Bu tarihten sonra Sinope, bölgesinde ve hatta tüm Küçük Asya kentleri arasında, -bronz madeninden olmak koşuluyla- Roma lejandlı sikke darp eden az sayıda kent arasında yer alacaktı. Bu ayrıcalıklı durum, kentin Roma'nın *jus italicum*'undan yararlanan kentler arasına girdiğini göstermektedir. Özellikle Iulius Claudius'lar döneminde sikkelerde koloni kuruluşuyla ilgili sahnelerin yer alması, kentte yaşayan Roma vatandaşlarının kendi kimliklerini vurgulamak istemeleri şeklinde açıklanabilir. Era (tarih) taşımayan sikkelerde kentin geçmişiyle ilgili kişi ve betimler yer alırken, Roma kolonisi olduktan sonra sikkeler tarihlenmeye başlar. Kolonisinin kuruluş tarihi (MÖ 45) eyalet sikkelerinde Sinope erasının başlangıcı kabul edilerek tarihlendirme yapılır. Sikkeler üzerinde betimlenen tanrıların çeşitliliği artar.

Severuslar döneminde bu kez, Lucullus'un Sinope'yi fethettiği MÖ 70 yılı era olarak esas alınmaya başlamıştır. Sinope'nin Severus'lar dönemi sikkelerinde yeni ve ilginç sikke tipleri de görülmeye başlar. Örneğin I. Ptolemaios'tan beri kentte tapınımı olduğu bilinen Serapis kültüne gönderme yapan arka yüz betimlerinin Septimius Severus, Caracalla ve Geta'nın sikkelerinde sıklıkla kullanıldığı görülür. Roma İmparatorluk Dönemi'nde hemen her imparatorun Sinope sikke repertuarında temsil edildiği görülmektedir. Ancak sikke sayısı olarak üretimin yeterli olduğu da söylenemez. Roma kolonisi Sinope, önce Bithynia-Pontus eyaletine, daha sonra Diokletia-

Yarı otonom
Ön yüz: Diogenes başı, sağa.
Arka yüz: CIF, defne çelengi içerisinde.
AE (13) (Sol üst).

Rec. Suppl. P.1; RPC (on line) III, 1230.

Hadrianus (117-138)
Ön yüz: IMP CAES TRAI HADRIANVS AVGVSTVS Defne çelenkli ve zırhlı Hadrianus büstü, sağa.
Arka yüz: CIF ANN CL XVIII Roma, cepheden, sağ elinde asa, sol eli ile sunak üzerindeki kalkan tutuyor.
AE (19) (Sağ üst).

Recueil Lev. XXVII, 20; RPC(on line)III, 1221.

Aelius Caesar (136-7)
Ön yüz: L AELIVS CAESAR Aelius başı.
Arkaik stilde sakallı Dionysos başı.
Arka yüz: CIF ANN CI.XXXII
AE (27) (Sol alt).

Recueil Lev. XXVII, 21; RPC (on line) III, 1229.

Antoninus Pius (138-61)
Ön yüz: IMP ANTONINO AVG P
Defne çelenkli Antoninus Pius başı.
Arka yüz: CIF S AN CCIIII
Başında modius (buğday ölçeği) ile Serapis, kline'ye (sedir) uzanmış, kâse ve asa tutuyor.
AE (27) (Sağ alt).

Recueil Lev. XXVII, 23; RPC (on line) IV, 4935.

nus zamanında ise Pontus Galatia'sına bağlanmıştır.

MS 3. yüzyıl sonlarına doğru Roma İmparatorluğu'nun çöküş sürecinin başlamasıyla birlikte, Küçük Asya kentlerinin Principatus döneminin ilk üç yüzyılında darp ettikleri, ön yüzlerinde Roma imparatorunun portresinin yer aldığı, Yunanca yazıtlı bronz sikkelerinin üretimi de son bulmuştur. Az sayıdaki Roma kolonisinden biri olan ve diğer Küçük Asya kentlerinden farklı olarak Latince yazıtlı sikkelerin darp edildiği Sinope için de durum aynıdır. Geç Antik Çağ ve Erken Bizans dönemlerinde artık tüm eyaletlerde yalnızca imparatorluğun sayıları artırılan resmi darphanelerinde üretilen sikkeler dolaşımdadır. Bunlar arasında şube (*officinae*) sayısı on biri bulan Konstantinopolis en yoğun sikke üretiminin olduğu darphanedir. Ayrıca Kyzikos, Herakleia, Nikomedia ve Antiokheia darphaneleri de bu dönemde imparatorluğun Küçük Asya topraklarında kalan coğrafyada sikke darp eden merkezler arasındadır. Sinop Balatlar kazısı sikke buluntuları arasında, katalogda tanıtılan sikkelerden başka, Geç Antik Dönem ve Erken Bizans dönemine ait sikkeler yoğun olarak yer almaktadır.

OYA YAĞIZ
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Sinope amphora damgalarının belirgin özelliklerinden biri, bir yıl için görevli olan astynomos'ların (yöneticilerin) bu unvanlarının adlarıyla birlikte damga yazıtında yer almasıdır.

2 Margaret Thompson, Otto Mørkholm ve Colin M. Kraay tarafından yayımlanan *An Inventory of Greek Coin Hoards (IGCH)* isimli eserde (New York: 1973) Sinope sikkelerinin yer aldığı definelerden örnekler mevcuttur: Mısır (IGCH 1645, 1650), İran (IGCH 790), Gürcistan (IGCH 1022), Kırım (IGCH 1142), Ön Asya (IGCH 1504).

3 David M. Robinson, Sinope'nin Syros'un annesi olduğunu, Syros'un ise Suriye'ye adını verdiğini, kentin erken evrelerinde (M.Ö. 1100) Asur etkisinin olduğunu söylemektedir. Bkz. David M. Robinson, "Ancient Sinope", *The American Journal of Philology (AJP)* XXVII. 2 (1906), 125-153. s. 146.

4 Bu makalede yararlanılan ve metin içinde kısaltma halinde referans verilen antik kaynaklar şunlardır: Arr. *Periplus* (Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*); Hdt. (Herodotos, *Historiae*), Plut. (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*); Strab. (Strabon, *Geographika*).

5 Pseudo Skymnus adlı anonim yazarın eserini (*Ad Nicomedem Regem*) Aubrey Diller, kitabında bir bölüm (6. Bölüm) ayırarak yorumlamıştır. Bkz. Aubrey Diller, *The Tradition of the Minor Greek Geographers* Lancaster Pa.: Lancaster Press. 1952). 165 vd.

6 Antik kaynaklar, Autolykos'un Sinope'de "bir tanrı gibi saygı gördüğü"nü ve Hellenistik Dönem sonunda hâlâ kutsandığını, Lucullus Sinope'yi ele geçirdiğinde ise onun Sthenis adlı ünlü heykeltıraş tarafından yapılmış olan heykelini ülkesine götürdüğünü aktarmaktadır. Bkz. Strab. xii, 3,11, 546. Autolykos'un kentte bir kehanet merkezi olduğu ve kehanetlerini kutsal heykeli aracılığı Sinopelilere bildirdiği Appianos tarafından da aktarılmaktadır. Bkz. Murat Arslan, *Mithridates VI Eupator. Roma'nın Büyük Düşmanı* (İstanbul: Odin Yayıncılık, 2007), s. 387, dipnot 1715.

7 Robinson, *age*, s. 146.

8 *Age*, s. 148, dipnot 3 ve s. 149.

9 Nuran Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültleri* (İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2001), s. 139.

10 Otonom Yunan kent sikkeleri üzerinde görülen yazıt, kent isminin çoğul genetivus formunun tamamı ya da kısaltılmış biçimidir (etnikon) ve o kentin halkını ifade eder. Sinope'nin, ön yüzde kartal başı ve yunus balığı betimi taşıyan bu ilk sikkeleri yazıtsızdır. Bkz. *BMC Pontus* (*Syllogе Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung Hans von Aulock. Pontus. Paphlagonien. Bithynien* Berlin. 1957), 196-7.

11 Aegina ölçüsünün ana birimi olan stater, 12.2 gram ağırlığındadır. Kıta Yunanistan ve adalarda, Arkaik Dönem'de en erken sikke darp eden kentlerin kullandıkları bir ağırlık ölçüsüdür.

12 En erken evrede, olasılıkla mitolojik versiyonda Sinope bir nymphe olarak geçer. Nymphe Sinope'nin daha sonra Amazon Sinope'ye dönüşmesi ise civarda nympe adı taşıyabilecek bir akarsuyun olmamasına bağlanabilir. Asopos'un kızı nymphe Sinope zamanında burada Leukosyrler yaşıyordu. Leukosyrler olarak adlandırılan halk, Thessalia'lı Autolykos, Phlogios ve Deileion tarafından yerlerinden sürüldü. Strabon (XII, 3.11).

13 Metope ve Aegina, Arkadia'da bulunan Ladon ırmak tanrısının yirmi kızından ikisidir. Bkz. Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi 1997), s. 103.

14 Sinope'nin adı Zeus, Apollon ya da ırmak tanrı Halys ile birlikte farklı mitoslarda geçmektedir. Bkz. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), s. 272; Grimal, *age*, s. 737.

15 Sinope'de yunus balığının karacigerinden bir tür ilaç üretildiği, ayrıca balığın yağından da yararlanıldığı ve bu ürünlerin ticaretinin yapıldığı antik kaynaklarda geçmektedir. Bkz. Robinson, *age*, s. 140.

16 Aplustre ya da aphlaston, baklı kuyruğu şeklindeki gemi arkası süsüdür.

17 D. Braund bu öyküyü Aeneas Tacticus (XL. 4-5) adlı antik yazardan aktarmaktadır. Bkz. David Braund, "Myth and Ritual at Sinope: From Diogenes the Cynic to Sanape The Amazon", *Sinope. The Results of Fifteen Years of Research. Proceedings of the International Symposium*, 7-9 Mayıs 2009, Sinop (Leiden-Boston. 2012) s. 21.

18 Arslan, *age*, s. 114.

19 Kontrmark: ikinci damga; bir sikke serisini yeniden dolaşıma sokmak için vurulan damga.

20 Sikke darp etmekten sorumlu magistratların (memurların) adlarının tek bir harf görünümünde kısaltılmış biçimi.

21 Arslan, *age*, 115.

22 VI. Mithridates'in egemenliklalarına giren birçok Paphlagonia, Bithynia, Mysia kenti, kendi ethnikonunu kullanarak aynı tip sikkeler darp etmiştir.

23 *SNG von Aulock Pontus*. dışında metinde yer alan kataloglar: *BMC Pontus* (*British Museum Catalogues of Greek Coins. Pontus, Bithynia and the Kingdom of Bosporos*. W. Wroth, London. 1889); *Recueil* (W.H. Waddington. E. Babelon. Th. Reinach, *Recueil Général des Monnaies Grecques d'Asie Mineure* I. Pont et Paphlagonia, Paris. 1925); RPC on line (*Roman Provincial Coinage* on line, *rpc.ashmus.ox.ac.uk*).

BÜYÜK İSKENDER VE SİKKELERİ

DİNÇER SAVAŞ LENGER

Büyük İskender'in bastırdığı gümüş sikkelerde Makedonlar için en önemli iki figür olan Herakles ve Zeus karşımıza çıkar. İskender'in de dahil olduğu Argeadlar sülalesinin Herakles'e kadar uzanması ön yüz tercihinde belirleyici olmuştur. Herakles'in Hellenler tarafından sevilen bir kahraman oluşu batıda, Tarsos'taki Sandan ve Fenikelilerin en büyük tanrılarından Melkart ile olan yakın benzerliği de doğuda bu sikkenin benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

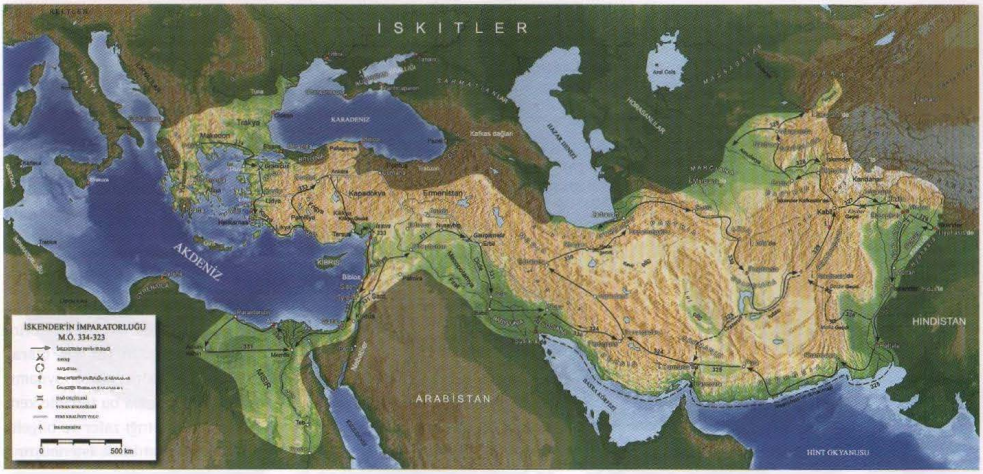
Babası II. Philippos'un ölümünün ardından tahta çıkan Büyük İskender (III. Aleksandros) MÖ 336-323 yılları arasında, hüküm sürdüğü on üç yıl boyunca sadece ülkesinin kaderini değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda antik dünyanın geleceğine şekil veren kişi oldu. Otuz iki yıla sığan kısa ömrü boyunca attığı adımlarla, sonraları Hellenistik olarak adlandırılacak olan parlak dönemin planlayıcısı ve mimarı olarak tarihe adını yazdırdı.

Aristoteles'in eğitiminden geçmiş, parlak ve karizmatik İskender, tahta çıktıktan sonra önce iç karışıklıkları ve Balkanlar'da patlak veren isyanları bastırdı, ardından da Korinthos Birliği'nin de desteğini alarak Pers İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla sonuçlanacak olan Asya seferine girişti. Büyük İskender, hükümdarlığının ilk iki yılında, babası II. Philippos döneminde uygulanan sikke politikasını takip etmişti. Bu politikayı uygulamadaki amacı her şeyden önce kendi iktidarını meşrulaştırmak, II. Philippos'un dostlarına ve müttefiklerine güven vermek ve Balkan yarımadasındaki yerel halklarla olan ticari ilişkileri sekteye uğratmamaktı. Bu yüzden bir yandan babasının sikkelerini basmaya devam edecek (*posthumus*), diğer yandan kendi adını taşıyan gümüş tetradrahmileri tedavüle sürecekti. MÖ 336-334 yılları arasında bastığı bu sikkeler II. Philippos sikkelerinin ağırlık birimindeydi ve ikonografya tercihi hem babasının hem de ondan önceki kralların severek kullandığı, ön yüzde Zeus başı, arka yüzde şimşek demeti üzerinde duran kartal imgeleriydi.

İskender MÖ 334 baharında Asya seferine eldeki imkânlarla başladı. Çabuk gelen Granikos zaferi ve ardı sıra

Büyük İskender.

İskender'in imparatorluğu.

kısa zamanda Batı Küçük Asya'nın fethi neticesinde ele geçirilen Pers hazineleri ordunun iaşesi ve diğer harcamalar için kullanılacaktı.[1] Ordu için bir diğer kaynak da fethedilen kentlerden alınan vergilerdi.[2] İskender, kentlerin ödemelerini Pers kralı sikkeleri olan dareikos ya da siglos ile yapmalarına karşı çıkmıyordu. Bu da, var olan Pers finansal sisteminin bütünüyle ortadan kaldırılmasının amaçlanmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Küçük Asya'daki ilerleyiş ve krallığın hâkimiyeti altına alınan toprakların giderek genişlemesi neticesinde İskender kendi adını ve tiplerini taşıyan yeni sikkelere ihtiyaç duymaya başlamıştı.[3] İskender'in, MÖ 333 yılı sonbaharında Perslerin bozgunuyla sonuçlanan Issos muharebesi sonrasında Tarsos'taki darphanede basılacak olan yeni gümüş sikkeleri çok sonraları dünya tarihinin en güçlü paralarından biri olarak kabul edilecekti. Temel birimi tetradrahmi olan bu sikkelerin ön yüzünde Aslan postlu Herakles başı, arka yüzünde tahtta oturan Zeus tasviri yer almaktaydı.

MÖ 332 Temmuz'unda Pers kralına bağlı kalan, güçlü donanmasıyla bölgenin en büyük gücü konumundaki Tyr kentinin ele geçirilmesi en az Issos muharebesi kadar önemlidir. Bu ada kentini sahili doldurarak karadan kuşatıp fethetmesi sonrası İskender kendi adına, ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde stylis ve çelenk taşıyan Nike bulunan altın staterler bastıracaktı. Bu yeni sikke de ilk olarak Tarsos'ta darp edildi. Kısa zaman sonra bugünkü Lübnan sahillerindeki Sidon ve Tyr[4] darphaneleri ve ardı sıra Antipatros idaresindeki Makedonya'daki darphaneler İskender'in hem altın hem de gümüş sikkelerini basmaya başladı.

İmparatorluğun sınırları genişlediği müddetçe darphane sayısının da arttığı görülmektedir. İskender'in hayata gözlerini yumacağı MÖ 323 yılında ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde zafer tanrıçası Nike tasvirli altın ve on yüzünde Herakles başı, arka yüzünde tahtta oturan Zeus tasvirli gümüş sikkelerden basan yirmi yedi darphane bulunuyordu.[5] Bunlar Makedonya'da Aigeai?, Amphipolis, Pella; Küçük Asya'da Abydos?, Lampsakos, Sardeis, Magnesia, Miletos, Side?, Nagidos ve Tarsos; Kıbrıs'ta Salamis, Amathous, Kition, Kourion, Paphos, Suriye Filistin sahillerinde Sıdon, Tyr, Arados, Byblos, Karne; Doğuda Babylon ve Susa ile Mısır'daki Memphis darphaneleriydi.

MÖ 333/332'de piyasaya öncekinden farklı bir ağırlık sisteminde ve yeni ikonografyayla sikke sürülmesi,[6] üzerinde çalışılmış, planlanmış bir projenin sonucuydu; İskender bir yandan yeni Makedon kralı sikkeleri aracılığıyla elde edilen hâkimiyeti vurgulamaya çalışıyor, diğer yandan kontrol altına alınan topraklarda standart bir para sistemi tesis ederek kendi finansal sistemini inşa etmeyi deniyordu.[7] Uygulanan kararlarda hâkimiyet altına alınan coğrafyaların sosyoekonomik ve sosyokültürel

Büyük İskender'in Tarsos darbı postumus altın stateri.

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co KG, Auction 280 (26 Eylül 2016), Lot: 167.

Mazarios'un Tarsos darbı gümüş stateri.

Zarte Tönung, vz. ExGorny&Mosch 160, 2007, 1619 exGorny&Moschini, 2000, 359 Gorny&Mosch Giessener Münzhandlung Auction 211 (10 Ekim 2016), Lot: 261.

yapısının göz önünde tutulduğu gözleniyordu.

Bu yenileşme hareketi içerisinde, II. Philippos döneminde gümüş sikkeler için kullanılan Khalkıdike ağırlık sisteminde değişikliğe gidildi ve dönemin altın sikkelerinde kullanılan Attika ağırlık sistemi benimsendi.[8] Bunun sebebi devrin en genel geçer parası olan, Atina kentinin Attika ağırlık sisteminde basılmış gümüş sikkelerinin Akdeniz havzasındaki hâkimiyetine son verilmek istenmesiydi. Gerçekten de kısa zamanda İskender'in ön yüzünde aslan postlu Herakles başı, arka yüzünde tahtta oturan kartal ve asa tutan Zeus tasvirli gümüş sikkeleri, ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde baykuş bulunan Atina gümüş sikkelerin yerini alacaktı.[9]

Seçilen ikonografyaya gelecek olursak, gümüş sikkelerde Makedonlar için en önemli iki figür olan Herakles ve Zeus karşımıza çıkar. İskender'in de dahil olduğu Argeadlar sülalesinin Herakles'e kadar uzanması ön yüz tercihinde belirleyici olmuştur. Dahası Herakles'in Hellenler tarafından sevilen bir kahraman oluşu batıda, Tarsos'taki Sandan ve Fenikelilerin en büyük tanrılarından Melkart ile olan yakın benzerliği ise doğuda bu sikkenin benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Aynı durum arka yüzde yer alan Zeus için de geçerlidir. Olympos tanrılarının başı sadece Makedonlar için değil tüm Hellenler için de en önemli tanrı konumundadır. Pers idaresinde Tarsos'ta Mazaios tarafından basılan sikkelerin arka yüzündeki Baal gibi tahtta bir elinde kartal, diğer elinde asa tutarak resmedilmesinden dolayı doğuda Zeus Baal ile özdeşleştirilecek ve benimsenmesi daha kolay olacaktır.

Altın sikkeler için tercih edilen tipler ise Makedon kralı darp ikonografyası için bir yeniliktir. Tip olarak ön yüze miğferli Athena başı, arka yüze elinde çelenk ve stylis tutan Nike seçilmesinin sebepleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Atina kentinin gümüş tetradrahmisi.

Ex Schweizerischer Bank verein FPL 33, Sonbahar 1976, 42 NomosAG "obolos 6 (20 Kasım 2016) Lot: 421

Makedonya'da Pella kentinde Athena Alkidemos olarak tapınım gördüğü bilinen Athena, her şeyden önce Hellen dünyasının en önemli tanrıçalarındandır; imajı Akdeniz havzasında İskender öncesi dönemin en önemli sikkesi olan Atina tetradrahmilerinin ön yüz tipi olduğundan doğu dünyasında da tanınmakta ve bilinmektedir. İskender'in Asya seferinin başında Ilion'daki tapınağını ziyaret ettiği Athena'nın zaferlerinde kendisine yardımcı olduğuna duyduğu inanç da tanrıçanın Korint miğferli başının ön yüz tipi olarak seçilmesinde önemli rol oynamış olmalıdır. Olasılıkla bu tercihle kendisinin temsil ettiği zafer ve bilgelik nitelikleri yansıtılmak istenmiştir.[10] Bunun yanı sıra söz konusu seçimin Hellenlere dönük Pan-Hellenik bir propaganda olduğu, Atina kentiyle kurulan bağlantılar nedeniyle de politik bir alt metin içerdiği düşünülmektedir.[11]

Arka yüzde yer alan, ayakta duran ve bir eliyle çelenk, diğer eliyle stylis tutan Nike tasvirine gelecek olursak, bu tercih konusunda çok farklı görüşler dile getirilmiştir. Önceleri seçilen tipin Hellenlerin MÖ 480'de Persler karşısında kazandıkları Salamis deniz muharebesine bir gönderme olduğu düşünülmüştür. Bir başka görüş ise seçimin İskender'in Çanakkale Boğazı'ndan Asya'ya geçişiyle alakalı olduğudur. Fakat en akla yatkın olan açıklama Tyr kentinin ele geçirilmesiyle alakalı olandır. Zira Fenike diyarının en büyük ve en güçlü donanmasına sahip olan Tyr kentinin düşmesi bir bakıma Pers donanmasının da devre dışı bırakılması manasına gelmektedir. Her ne kadar İskender dâhiyane bir fikirle, ele geçmez adayı denizi doldurarak karadan fethetse de, başarıda aynı zamanda Autophradates komutasındaki Pers donanmasını terk ederek Makedonların yanında gemileriyle kuşatmaya katılan Arados, Byblos ve Kıbrıs krallarının katkısı büyüktür. Perslerin Akdeniz'deki deniz hâkimiyetine son veren Tyr kentinin alınışı imparatorluğa giden yolda alınan en önemli virajlardan biri olmuştur.

Büyük İskender'in Amphipolis darbı tetradrahmisi.

Emporium Hamburg, Auction 77 (17 Kasım 2016), lot 184

İskender yukarıda bahsi geçen altın ve gümüş sikkeler dışında farklı ikonografya ve birimlerde de sikke basacaktı.[12] Ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde Herakles'in atribüleri silah olarak kullandığı sopası ve yay olan altın sikkeler Makedonya'daki Amphipolis ve Küçük Asya'daki Lampsakos darphanesinde, ön yüzünde Herakles başı ve arka yüzünde sopa ve yay bulunanlar Kıbrıs'daki Salamis darphanesinde, ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde şimşek demeti bulunanlar ise yine Amphipolis darphanesinde basıldı. Bu serilerde ortak özellik sadece 1 stater'in dörtte biri ve sekizde biri ağırlığında basılmış olmalarıdır.

Büyük İskender'in Salamis darbı altın staterı.

Stack's Bowers and Ponterio " Ağustos 2016 ANA Auction (10 Ağustos 2016) Lot: 20055.

Gümüşlerde de benzer bir durum söz konusudur. Ön yüzünde Herakles başı, arka yüzünde sadak, yay ve lobut bulunanlar Babylonia'da, ön yüzlerinde Herakles başı, arka yüzlerinde kartal veya şimşek demeti bulunan iki farklı seri ise Amphipolis'te darp edilmiştir. Sikkeler drahmi ve drahminin alt birimleri halinde basılmıştır.

Gündelik kullanım için, özellikle de askerlerin ihtiyaçlarını karşılama adına basılan bronz sikkelere gelecek olursak, bu noktada karşımıza yedi farklı tipte bronz sikke serisi çıkmaktadır. Değersiz madenden basıldıkları için sikkelerin birimleri bir (AE), yarım (½ AE) ve çeyrek (¼ AE) olarak adlandırılmıştı.[13] Sikkelerin ön ve arka yüz tipleri Makedon krali sikke ikonografyasına uygun olarak seçilmişti: Herakles ve attribüleri, Herakles başı-kartal, Apollon başı-şimşek demeti, Makedon kalkanı-Makedon miğferi, İskender başı-Pegasus protomu ve genç erkek başı-at/atlı. Bu sikkelerin ikonografya seçiminde de Hellen tanrıları ve onlarla ilintili atribülerin, Panhellenik ve askeri unsurlarla birleştirilerek kullanıldığını görmek mümkündür.

DİNÇER SAVAŞ LENGER
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

DİPNOTLAR

1 Georges Le Rider, *Alexandre Le Grand: Monnaies, finances et politique* (Paris, 2003), s. 110-112.

2 Alfred R. Bellinger, *Essays on the coinage of Alexander the Great* (New York: American Numismatic Society, 1963), s. 47-48.

3 Age. s. 52.

4 Ake darphanesine atfedilen sikkelerin Tyr darphanesine ait olduğu görüşü için bkz. André Lemaire, "Le monnayage de Tyr et celui dit d'Akko dans la deuxième moitié du IVème siècle avant J.-C.", RN 6/18 (1976), s. 11-24.

5 Kimi darphaneler ve darba başlama tarihleri konusunda şüpheler olmakla birlikte sayı konusunda şimdilik bilim dünyasında fikir birliği bulunmaktadır.

6 Büyük İskender'in sikke reformunun tarihi konusunda farklı görüşler için bkz. Bellinger. age. s. 9-11; Orestes H. Zervos, "The earliest coins of Alexander the Great, 1. Notes on a book by Gerhard Kleiner", *NC* 1982, s. 166-179; Martin J. Price, "The Earliest Coins of Alexander the Great 2. Alexander's Reform of the Macedonian Coinage", *NC* 142, 1982, s. 188-189, 180-190; Hyla A. Troxell, *Studies in the Macedonian coinage of Alexander the Great, ANSNS* 21 (New York, 1997): 89-90.

7 Margaret Thompson, "The Coinage of Philip II and Alexander III", *Macedonia and Greece in late classical and early Hellenistic times National Gallery of Art. Studies in the history of art*, c. 10 (Washington, 1982), s. 119, 112-121.

8 Edward T. Newell, *Reattribution of Certain Tetradrachms of Alexander the Great* (New York, 1912), s. 28.

9 Bellinger, age. s. 79-80; Andrew Meadows, "The Spread of Coins in the Hellenistic World", Peter Bernholz, Rolan Vaubel (ed.), *Explaining Monetary and Financial Innovation*, Financial and Monetary Policy Studies 39, Cham 2014, s. 170. 169-194.

10 Martin J. Price, *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. A British Museum Catalogue* I-II (1991): 29.

11 S. Perlman, "The coins of Philip II and Alexander the Great and their pan-Hellenic propaganda" *NC* 5 (1965): 65, 57-67.

12 Fabrice Delrieux, "La monnaie et la guerre dans l'Antiquité classique: le cas des émissions d'Alexandre le Grand entre 333 et 323a.C.", Patrice Brun (ed.), *Guerres et sociétés dans les mondes grecs (490-322), collection "Questions d'Histoire", série "Histoire grecque"* (Paris: Editions du Temps, 1999), s. 295, 291-317

13 Martin J. Price, age. s. 31, 39.

FULVIA LEJANDLI EUMENIA SİKKELERİ

ERDAL ÜNAL

MÖ 42'de Octavius ve Marcus Antonius'un birliklerinin Philippi'de muhalif Brutus ve Cassius'u yenmesinin ardından Octavius Roma'ya dönerken Marcus Antonius doğuya yönelmişti. MÖ 42'yi 41'e bağlayan kışta Marcus Antonius, Ephesos üzerinden Anadolu'ya geçti. Yukarı Menderes Vadisi kentlerinden Eumeneia'nın adı da karısı Fulvia'nın onuruna Fulvia olarak değiştirildi; ancak bu değişiklik uzun süre devam etmeyecekti. Bu yazı, şehrin geçirdiği isim değişikliğini iki farklı kontrmark üzerinden tartışmaktadır.

19 mm. 7.94 g. Classical Numismatic Group, Triton XIII, lot 302, 05.01.2010.

Eumeneia (Denizli/Işıklı) kentinin ismi, MÖ 2. yüzyıl ortalarından itibaren basmaya başladığı bronz sikkelerinde EYMENEΩN şeklinde görünür. Kent, Hellenistik Dönem'de bu etnikonla altı farklı tipte sikke basmıştır. MÖ 42/41 yıllarında basılan, görevli Zmertorigos Philonidos'un ismini taşıyan üç tip ve birimde ise kent ismi olarak Fulvia (ΦΟΥΛΟΥΙΑΝΩΝ) görülür.[1] Fulvia ismini taşıyan sikkelerin Eumeneia ile ilişkilendirilmesi, üzerinde ismi yer alan görevli Zmertorigos Philonidos'un İmparator Tiberius döneminde Eumeneia sikkelerinde adı geçen Valerios Zmertorix ile akraba olabilecekleri varsayımı üzerinden değerlendirilmektedir. Bununla birlikte 1970'li yıllarda Eumeneia civarında, bölge kentlerinin sikkeleriyle birlikte Fulvia lejandlı bir sikkenin kaydedilmiş olması da bu teoriyi güçlendirmektedir.[2]

Zmertorigos Philonidos ismiyle basılan üç tipten iki büyük birim Fulvia ismi taşırken, en küçük birimde yalnızca görevli ismi bulunmaktadır. İki büyük birimin ön yüzlerinde sırtında kanatlarıyla Nike biçiminde tasvir edilen Fulvia büstü yer alır. Sikkelerdeki kadın başı, Roma ve Lyon'da basılan gümüş denarius ve quinariuslarla yer alan Fulvia portreleriyle aynı kişiye aittir. Fulvia portresiyle şehir sikkesi basan başka kent bilinmemektedir. Eumeneia örneği ve diğer gümüş örnekler, Roma sikkelerinde görülen ilk yaşayan kadın portreleridir.

19 mm. 7.10 g. British Museum, 1900 7.5.40.

Fulvia etnikonu ile Eumeneia'da basılan büyük birimin arka yüzünde elinde kalkan ve mızrağıyla sola ilerleyen Athena yer alır; lejand, sağda ΦΟΥΛΟΥΙΑΝΩΝ, sol kısımda ise iki satır olarak ΖΜΕΡΤΟΡΙΓΟΣ ΦΙΛΩΝΙΔΟΥ şeklindedir. Orta birimde çelenk içinde üç satır halinde ΦΟΥΛΟΥΙΑΝΩΝ ΖΜΕΡΤΟΡΙ lejandı vardır; küçük birimin ön yüzünde Apollon başı, arka yüzünde ise üzüm salkımı ve iki yanda ΖΜΕΡΤΟΡΙΓΟΣ lejandı bulunur.

20 mm. 7,93 g. Classical Numismatic Group, Mail Bid Sale 78, lot 1335, 14.05.2008.

Patrick Villemur Koleksiyonu.

Fulvia/Athena tipli büyük birime ait çeşitli müze ve özel koleksiyonlardan kaydedilen elli sekiz örnekten üçünde tek kontrmark, sekizinde ise iki farklı kontrmark kaydedilmiştir. Tek kontrmark (kmk. 1) görülen üç sikkeden ikisinde kent ismi olan Fulvia ibaresi silinmemiştir. Bununla birlikte iki kez kontrmarklanan (kmk. 1 ve 2) sekiz sikkenin arka yüzlerindeki kent ismi silinmiştir. Kmk. 1'in uygulandığı sikkelerin tamamında kmk.2'nin yer almaması, fakat kmk. 2'nin yer aldığı sikkelerin tamamında kmk. 1'in bulunması, sikkelere önce kmk. 1'in (Philonidos monogramı), ardından da kmk. 2'nin (Eumenia monogramı) uygulandığını gösterir. Kontrmarkların kronolojik sırasına dair diğer bir bulgu da kmk. 1'in genellikle sikke pulu üzerindeki boş alana, yani başın ön kısmına uygulanmış olması, kmk. 2'nin ise başka boş alan kalmadığı için başın üzerine vurulmuş olmasıdır. Sikkelerde görülen kontrmarklardan ilki olasılıkla ΦΙΛΩΝΙΔΟΥ'un, (örneğin sağ alt köşedeki sikkede boynun arkasındaki kmk.) ikincisi ise ΕΥΜΕΝΕΩΝ'un (örneğin sağ alt köşedeki sikkede başın üzerindeki kmk.) monogram biçimidir.[3]

Fulvia/Çelenk tipli orta birimden sekiz adet kaydedilmiş olup bunlardan ikisi kontrmarklanmıştır. İyi durumda olmayan örnekteki monogram olasılıkla büyük birimde yer alan kmk. 1 ile aynıdır.[4] Bu gruptaki sikkelerde kent ismi de silinmemiştir. En küçük birim ise kent ismi barındırmadığından kontrmarklanmamıştır.

Elimizde en fazla örneği olan büyük birim için süreç şöyle işlemiş olmalıdır: Kentin adının değişmesinin ardından Galat kökenli[5] Zmertorigos Philonidos ismi taşıyan sikke piyasaya sürülmesinin ardından toplanarak Philonidos monogramıyla kontrmarklanıp yeniden piyasaya sürülmüştür. Nitekim kaydedilen örneklere göre sikkelerin yaklaşık yüzde 20'si (11/58) kontrmarklanmış, piyasaya sürülen sikkelerden yüzde 70'i (8/11) tekrar toplanmış, bu sikkeler daha sonra hem arka yüzdeki Fulvia isminin silinmesiyle hem de Eumeneia monogramıyla damgalanmak suretiyle yeniden piyasaya sürülmüştür.

Marcus Antonius'un Anadolu'ya geçtiği yıl, karısı Fulvia, Octavius'a karşı Roma yakınlarında bir ayaklanma başlatmış fakat başarılı olamamıştır. Perisune savaşının ardından Sikyon'a sürgün edilmiş ve MÖ 40 yılında sürgünde ölmüştür. Olasılıkla Fulvia'nın sürgün edilmesinin ardından kent yeniden Eumeneia adını kullanmaya başlamıştır. Kmk. 2 dışında kentin adının tekrar Eumeneia olarak değiştiğine dair yegâne bulgu Augustus dönemi sikkeleridir. Kent Eumeneia ismi ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde yaklaşık altmış farklı tipte sikke basmıştır.

15 mm. 5,09 g. Classical Numismatic Group, Mail Bid Sale 78, lot 1336, 14.05.2008.

Patrick Villemur Koleksiyonu.

16 mm. 2.74 g. Classical Numismatic Group, Mail Bid Sale 127, ID: 258669, 13.04.2009; Lindgren I, A950A.

19 mm. 7,43 g. Classical Numismatic Group, Mail Bid Sale 70, lot 635, 25.03.2009.

ERDAL İNAL
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
KLASİK ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

DİPNOTLAR

1 Andrew Burnett, Michel Amandry ve Pere Pau Ripollès, *Roman Provincial Coinage: Volume I: From the Death of Caesar to the Death of Vitellius (44 BC-AD 69)* (Londra-Paris: British Museum Press & Bibliothèque nationale, 1992), s. 598.

2 Thomas Drew-Bear, *Nouvelles Inscriptions de Phrygie* (Zutphen: Terra, 1978), s. 64, dn. 80.

3 Barclay V. Head, *British Museum Catalogue of the Greek Coins of Phrygia*, (Londra: Longmans Green Co., 1906), s. 213 dn.

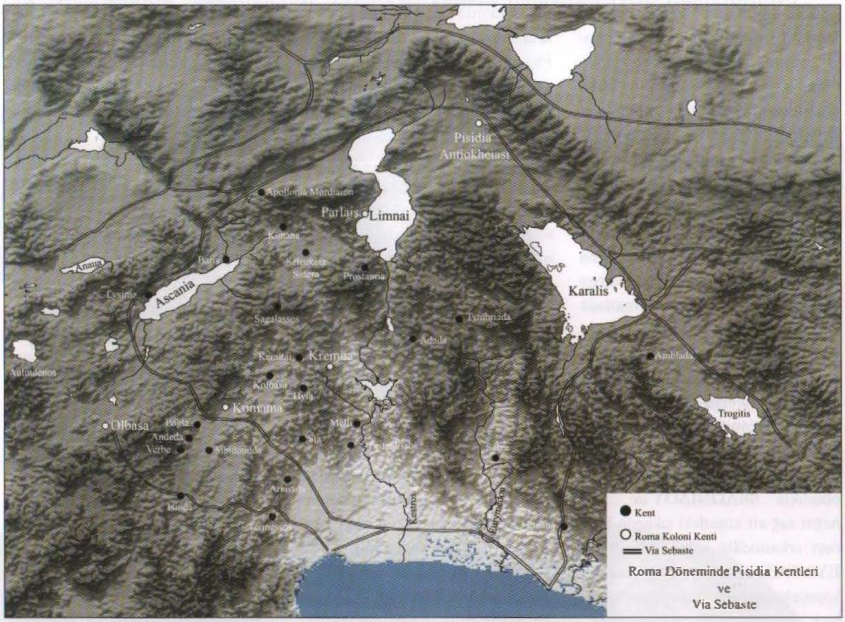
4 Müzayede kataloğu; *Classical Numismatic Group*, Mail Bid Sale 78, 14.05.2008, lot 1336.

5 Karl Strobel, "The Galatians in the Roman Empire, historical tradition and ethnic identity in Hellenistic and Roman Asia Minor", Ton Derks, Nico Roymans (ed.), *The Role and Power of Tradition: Ethnic Constructs in Antiquity*, Archaeological Studies Sayı 13 (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009), s. 137, dn.136.

PISIDIA BÖLGESİ ROMA KOLONİLERİ VE SİKKELERİ

HÜSEYİN KÖKER

Eskiçağda Pisidia olarak bilinen bölgedeki Roma kolonileri arasında, Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde sikke basmayan tek kent Olbasa'dır. Bu dönem için Antiokheia, Komama ve Kremna önemli miktarlarda bronz sikke emisyonuna sahipken, Parlais oldukça küçük bir emisyon miktarına sahiptir.

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Pisidia Kentleri ve Via Sebaste.

Bugün Göller Bölgesi olarak adlandırılan ve eskiçağda Pisidia olarak bilinen bölge çağlar boyunca, dağlık bir yapıya sahip olması sebebiyle, çeşitli devlet ve imparatorlukların tam anlamıyla siyasi bir hâkimiyet kurmakta zorlandığı bir coğrafya olmuştur. Bu nedenle de, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte, İmparator Augustus'un emriyle bu bölgeye özel bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Augustus, Antonius'un emriyle Pisidia'nın da kontrolünü sağlayan Galatia Kralı Amyntas'ın (MÖ 39-25) ölümünün ardından bölgedeki Roma kontrolünü sağlamlaştırmak amacıyla burada yeni düzenlemeler yapmıştı: Roma için problem olmaya devam eden bölgeyi doğrudan kontrol edebilmek için Galatia eyaletini (*Provincia Galatia*) oluşturmuş, Pisidia ve çevresinde askeri nitelikli koloniler kurmuş (Res Gestae, 28.1) ve bölgenin sıkı kontrol altında tutulması, yeni kurulan koloniler arasındaki iletişimin kolaylıkla sağlanması ve Pisidia'daki yol sisteminin geliştirilmesi için MÖ 6 yılında, eyalet valilerinden Cornutus Aquilia'ya *Via Sebaste*'yi inşa ettirmişti.

Hellenistik Dönem'den beri bölgenin önemli kentleri arasında sayılan Antiokheia ve Kremna ile bunlara nazaran daha küçük olan Komama. Olbasa

Antiokheia. Severus Alexander (MS 222-235). Öy. İmp. büstü sağa. IMP CAES SEVER ALEXANDER Ay. Çift süren kolonist sağa. ANTIOCH COL CAES; kesimde, SR.

Numismatik Naumann, Auc.23, Lot 612 (5 Ekim 2014).

ve Parlais bölgede koloni olarak seçilen diğer kentlerdir. Bu kentlerin koloni olarak tesis edilmesi aynı zamanda değil, farklı tarihlerde söz konusu oldu. Nitekim Antiokheia ve Kremna, bölgede koloni olarak tesis edilen ilk kentler olmakla birlikte, ilki için MÖ 25, ikincisi için de MÖ 26-5 yılları arasında bir tarih verilmekte, bu ikisinin dışında kalan diğer koloniler olan Komama, Olbasa ve Parlais'in tesis yılı olarak ise, Via Sebaste'nin inşa edildiği ve Homanadlar ayaklanmasının gerçekleştiği MÖ 6 yılı kabul edilmektedir. Roma kolonisi olmalarının ardından yeni unvanlarıyla birlikte bu beş kentin isimleri de değişmiş; Antiokheia, *Colonia Caesarea*; Komama, *Colonia Iulia Augusta Prima Fida Comama/Comamenorum*; Kremna, *Colonia Iulia Augusta Felix Cremna/Cremnensium*; Olbasa, *Colonia Iulia Augusta Olbasa*; Parlais, *Colonia Iulia Augusta Parlais* şeklini almıştır. Bu beş koloni arasında Antiokheia önemli bir yere sahiptir. Kent *Caesarea* unvanıyla onurlandırılmakla birlikte, *Ius Italicum* (İtalik yasa/hak) hakkı verilmiş, böylece kentte doğanlar Roma vatandaşı olma hakkına sahip olurken, kent ayrıcalıklı bir konum da kazanmış ve başkent statüsüne yükseltilmişti. Antiokheia, Kremna ve Parlais konumları itibarıyla askeri nitelikliyken, Komama ve Olbasa ovada ve kavşak noktalarında bulunmalarından dolayı daha çok Roma kültürünün hızlı bir şekilde bölgeye yayılmasını amaçlayan bir düşünceyle koloni olarak seçilmiş olmalıdır. Nitekim Pisidia ile Isauria sınırında yaşayan ve MÖ 6 yılında ayaklanan Homanadların ve MS 278 yılında Lydius liderliğinde ayaklanan Isaurialı eşkıyaların bölgeyi tehdit etmesi buradaki askeri varlığın ne derece önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Komama. Antoninus Pius (MS 138-161). Öy. İmp. büstü sağa. IMP CAECAR [ANTOI NINVM Ay. Çift süren kolonist sola. COL AVG COMAMENORVM.

CNG Auc. 169, Lot: 105 (25 Temmuz 2007).

Pisidia Roma kolonileri arasında Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde (Geç Hellenistik Dönem / MÖ 1. yüzyıl) sikke basmayan tek kent Olbasa'dır. Bu dönem için Antiokheia, Komama ve Kremna önemli miktarlarda bronz sikke emisyonuna sahipken, Parlais oldukça küçük bir emisyon miktarına sahipti. Koloni olmalarının ardından Antiokheia haricindekiler darp faaliyetlerine uzun bir süre ara vermişti. Antiokheia, Augustus (MÖ 27-MS 14)-II. Claudius (MS 268-270); Kremna, Hadrianus (MS 117-138)-Aurelianus (MS 270-75); Komama, Antoninus Pius (MS 138-161)-Herennius Etruscus (MS 250-51); Olbasa Antoninus Pius (MS 138-161)-Volusianus (251-53) ve Parlais, Antoninus Pius (MS 138-161)-Elagabalus (218-220) dönemlerinde sikke bastırmıştır.

Birer eyalet sikkesi olmakla birlikte Roma koloni sikkelerini eyalet sikkelerinden ayıran en önemli özelliklerin başında, ön ve arka yüzlerde yer alan lejantların eyalet sikkelerinde Grekçe, koloni sikkelerinde ise Latince olması gelmektedir. Bu tercih, onların artık birer Yunan kenti olmadığına vurgu yapmaktadır. Böylece artık birer Roma kolonisi olan bu kentler, bu dönemde darp ettirdikleri sikkeleri üzerinde de Latince olarak yeni unvanlarını kullanmıştır. Ancak, MS 3. yüzyıl ortalarından itibaren lejantlarda Grekçe harfler kullanılmaya başlanmıştır ve bu da kolonilerdeki yerel unsurların yeniden canlandığını ve artık koloni olma bilincinin unutulmaya başladığını göstermektedir. Burada diğerlerinden farklı olarak Parlais'in koloni unvanını, sikke darbı Antoninus Pius dö-

Kremna (MS 117-138). Hadrianus. Öy. İmp. büstü sağa. HADRIANVS AVGVSTVS Ay. Yan yana üç lejyon standardı. COL CREMNENS.

Auktionshaus H. D. RauchGmbH. SummerAuc. 2013, Lot 628 (18 Eylül 2013)

neminde başlamış olmasına rağmen ancak Marcus Aurelius döneminde kullandığını belirtmek gerekir. Bir diğer özellik, sadece koloni sikkelerinde görülen özel bir arka yüz tipi olan çift süren kolonist (bazen imparator ya da rahip olarak da tanımlanır) betimidir. Bu arka yüz tipi, Roma'nın kuruluş efsanesinde Romulus'un, beyaz renkli bir boğa ve bir ineğin çektiği sabanla kentin sınırlarının belirlenmesi ritüeline, dolayısıyla da bu geleneğe göre koloni olarak seçilen kentin de sınırlarının belirlenmesi ritüeline gönderme yapmaktadır. Öyle ki, koloni olarak yeniden tesis edilen bu kentlerin ilk sikke serilerinin arka yüz tipi olarak bu tipin kullanılmış olduğu düşünülebilir. Koloni sikkelerinde görülen ikinci önemli arka yüz tipi ise lejyon standardı betimidir. Bu tip, kolonilerin bölgeyi kontrol altına almayı amaçlayan askeri karakterini yansıtmaktadır. Legion VII ve V Gallica'dan (sonradan Macedonia) veteranların yerleştirildiği Antiokheia'nın sikkelerinde lejyon standardı tipinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında çift süren kolonist ile kurt ve ikizler tipleri de sıklıkla kullanılmış diğer tiplerdir. Bu iki tip Komama ve Kremna sikkelerinde de sıklıkla görülürken, Olbasa ve Parlais kentlerinde bu durum farklıdır. Bunlardan ilki çift süren kolonist tipini yalnız Antoninus Pius döneminde kullanırken lejyon standardı tipini hiç kullanmamış, ikincisi ise lejyon standardı tipini ana tip olarak değil, standardı Tykhe'nin elinde gösterirken kullanmış, çift süren kolonist tipini hiç kullanmamıştır.

Olbasa. Maximus (MS 235-238). Öy. İmp. büstü sağa. C IVL MAXIMINUS CAESAR Ay. İki sütunlu tapınak içinde Olbasa Aphroditesi, iki yanında Eros. COL IVL AVG OLBACHNH.

Gorny&Mosch. Auc. 196, Lot 2207 (7 Mart 2011).

Koloni sikkelerine özel bu tiplerden başka kent panteonunda yer alan Yunan ve Roma tanrı/tanrıçaları (Zeus, Tykhe, Hermes, Irmak Tanrısı, vb.) ile yerel karakterli bazı tanrı/tanrıça (Men, Artemis Pergaia, Kybe-

Komama. Otacilla Severa (I. Philippus'un karısı). Öy. İmparatoriçe büstü sağa. MAROTA CEVERA AVG Ay. Örtülü tanrıça. COL COMAMEN.

CNG El Auc. 201, Lot 257 (17 Aralık 2008).

le, vb.) betimleri de, bu kentlerin sikke tipi repertuvarında yer almaktadır. Özellikle, Komama'nın örtülü tanrıçası/tanrıçaları (Demeter ve Kore?) ile Olbasa Aphrodite'si bahse değerdir.

Antiokheia ve Kremna kentleri, ön yüzde imparator portresi olan standart şehir sikkelerinin yanında, MS 2. ve 3. yüzyıllarda *pseudo otonom* olarak adlandırılan ve ön yüzünde imparator portresi değil de genellikle tanrı/tanrıça portrelerinin yer aldığı seriler de üretmiştir.

Antiokheia'nın koloni sikkelerinin arka yüzlerinde görülen "SR" ibaresi diğer koloni kentlerinin sikkelerinde görülmemektedir ki bu, kolonide sikke darbından sorumlu olan kurumun Roma Senatosu (*Senatus Romanum*) olduğuna işaret etmektedir. Ancak, kolonin bu ibareyi taşımayan sikkeleri de bulunmaktadır.

Koloni kentlerinin büyüklüğü ile sikke emisyonları ve tip repertuvarlarının genişliği arasında bir doğru orantı olduğu görülmektedir. Antiokheia ve Kremna kentlerinin emisyonları ile arka yüz tiplerindeki çeşitlilik, daha küçük olan diğer üç koloni kentine oranla daha fazladır.

Kremna. Iulia Domna (Septimius Severus'un karısı). Ön. İmparatoriçe büstü sağa. IVLIAE AVGVSTA Ay. İki sütunlu tapınak içinde Kybele, tahtta oturuyor, tahtın iki yanında aslan ve kartal. MATRI DEOR IVL AVG FEL CREM.

MünzenGMedaillen GmbH (DE). Auv. 16, Lot 786 (19 Mayıs 2015).

Antioch. Antoninus Pius Dönemi (MS 131-161). Ön. Hermes büstü sağa, omzun arkasında, kerykeion. ANTIOCHE Ay. Çelenkle süslü sunak. COLONIAE.

RPC IV. Online 7349

HÜSEYİN KÖKER
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

KAYNAKÇA

Aulock, Hans von, "Kleinasiatische Münzstätten IV. Kolbasa", *JNG* XIX (1969), s. 80-83, Lev. 6-8.

_____, "Kleinasiatische Münzstätten VI. Dierömische Kolonie Komama in Pisidien", *JNG* XX (1970), s. 151-159, Lev. 14-15.

_____, "Kleinasiatische Münzstätten VIII Dierömische Kolonie Olbasa", *JNG* XXI (1971), s. 15-23, Lev. 1-3

_____, "Kleinasiatische Münzstätten X. Parlais in Pisidien", *JNG* XXIII (1973), s. 7-18, Lev 1-2.

_____, Münzen und Städte Pisidiens I. Ist. Mn. *Beiheft* 19. Tübingen, 1977.

_____, Münzen und Städte Pisidiens II, Ist. Mit. Beiheft 22. Tübingen, 1979.

Levick, Barbara, *Roman Colonies in Southern Asia Minor* (Oxford: Clarendon Press, 1967).

Krzyzanowska, Aleksandra, *Monnaies coloniales d'Antioche de Pisidie* (Varşova: PWN. Éditions scientifiques de Pologne. 1970)

Magie, David, *Roman Rule in Asia Minor: To the end of the Third Century after Christ*, Cilt I-II (New Jersey: Princeton University Press, 1950).

Özsait, Mehmet, *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985)

Sylloge Nummorum Graecorum. France 3 Cabinet Des Medailles. Pamphylie, Pisidie, Lykaonie, Galatie (Paris 1994)

Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland Pfälzer Privatsammlungen. 5. Band. Pisidien und Lykaonien. Nr. 1-586 (Münih, 1999).

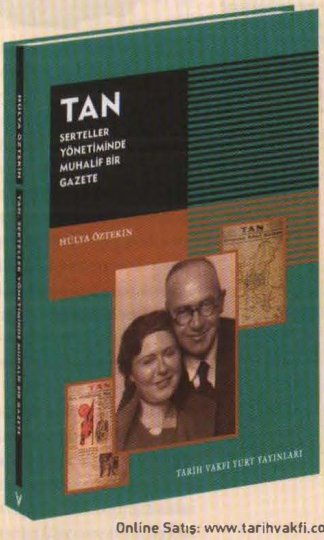
TAN

SERTELLER YÖNETİMİNDE MUHALİF BİR GAZETE

Türkiye basın tarihinde sol yayıncılığın önemli temsilcilerinden biridir Tan gazetesi (1935-1945). Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Muvaffak Seref, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Hulusi Dosdoğru, Cami Baykurt, Behice Boran, Sabahattin Ali, Aziz Nesin gibi Türkiye solunun önemli isimlerini yazar kadrosunda barındıran gazete, tek parti iktidarının ve ikinci Dünya Savaşı'nın zor günlerinde ülkedeki muhalif çevrelerin sözcüsü olmuştur. Bir taraftan Nazizm, faşizm ve emperyalizm karşıtı bir yayın politikası izlerken, diğer yandan çok partili rejim, insan hakları, demokrasi, özgürlük, çoğulculuk gibi kavramların savunuculuğunu yapmıştır.

Dönemin egemen basın anlayışının tersine, Tan hiçbir zaman bir iktidar gazetesi olmamıştır. Bunun bedelini ise 4 Aralık 1945 tarihinde yaşadığı acımasız bir linç ve yıkım girişimiyle ödemiştir. Gazetenin yayın hayatına son vermesine neden olan ve 'Tan baskını' olarak bilinen bu olay aslında sadece Tan'a ve Serteller'e yönelik değil düşünce, ifade ve basın özgürlüğüne de yönelik bir linç ve yıkım girişimidir. Bu açıdan Tan'ın öyküsü, aynı zamanda Türkiye'de basın özgürlüğü ve demokrasi mücadelesinin öyküsüdür.

Tan'ı incelemek üzere yola çıkan Hülya Öztekin'in çalışması, gazetenin yayımlandığı döneme ışık tutarken, okuyuculara ve araştırmacılara tek partili Milli Şef dönemi, İkinci Dünya Savaşı, çok partili rejime geçiş gibi Türkiye siyasi tarihinin önemli süreçlerini gazete sayfaları üzerinden okuma imkânı da sunuyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

LYKIA BÖLGESİ'NDE ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE SİKKE BASIMI

AHMET TOLGA TEK

Sikke basımı ve sikkenin, yani paranın karşı devlet tarafından tanınması, Roma ile şehir devletleri arasında yapılan anlaşmaların bir parçasıdır. Sikke basan her yerel yerleşim veya topluluk en başından beri kendi farklı koşullarıyla, artık Roma İmparatorluğu adını vereceğimiz bu geniş ekonomik alan içerisinde yer aldığı için, bunlara dair bütün koşulları içeren genellemelerden kaçınmak ve örnekleri özel koşulları içinde incelemek gerekir.

16.28 g; III. Gordianus, Aperlai; arka yüz tipinde bir semerdam kapaklı Lykia tipi lahit. Muhtemelen Roma İmparatorluk Dönemi'nde, bunlar mitolojik kahramanların mezarları olarak (heroon) algılanmaktaydı. Cabinet des médailles, Paris; tip: Von Aulock, Lykiens, no. 18 (bu sikke).

Fotoğraf: http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb417804t.ow.public

"μήτε δὲ νομίσματα ἢ καὶ σταθμὰ ἢ μέτρα ἰδία τις αὐτῶν ἐχέτω, ἀλλὰ τοῖ ζήμετέροις καὶ ἐκεῖνοι πάντες χρήσθωσαν"

"Hiçbirinin (tebaamızdaki Grek kentlerinin) kendilerine ait paraları, ağırlıkları ve ölçüleri olmamalıdır; bunun yerine bizimkileri (Romalılarınkileri) kullanmalıdırlar."

(Cassius Dio, Hist. Rom, 52.30.9)[1]

Romalı tarihçi Cassius Dio yukarıdaki cümleyi, MÖ 29 yılında Roma'nın ilk imparatoru Octavianus (Augustus) ile yakın arkadaşı ve danışmanı olan Gaius C. Maecenas'ın arasında geçen, devletin nasıl yönetilmesi gerektiğine dair bir diyaloğu anlatırken nakleder. Eğer Augustus MÖ 23'te yürürlüğe giren ve Roma sikkelerini düzenleyen reformunu hazırlarken Maecenas'ın tavsiyesine uysaydı, Roma İmparatorluğu bütün imparatorlukta tek bir para tipinin kullanıldığı, günümüz devletlerinin para kullanımına benzer düzenli bir yapıya sahip olabilirdi. Ama bugün Roma İmparatorluğu'nun ilk üç yüzyılının para kullanımına baktığımızda oldukça kaotik bir yapı mevcutmuş gibi görünmektedir: İmparatorun kendisi altın ve gümüş para birimlerinin basımından sorumluyken, Roma'daki senato *S(enatus) C(onsultum)* (senatonun kararıyla) ibareli daha küçük pirinç ve bronz birimleri basmaktaydı. Bütün imparatorlukta geçerli olan bu paraların dışında 600 adedin üzerinde ve özellikle de imparatorluğun doğu yarısında yoğunlaşan yerleşim, eyalet ve halk topluluğu adına gümüş, bronz ve pirinç birimlerde sikke basılmıştır.

Augustus, MÖ 23 yılındaki para reformuyla aslında bütün değerli madenlerin üretimini, bunlardan yapılan sikke tasarımını, basımını ve paraların devlet adına kullanımını kendisine bağlayarak, imparatoru ekonomi ve ödemeler konusunda devletteki tek söz sahibi makam konumuna yükseltmişti. Roma'nın kendisi senatosuyla başta olmak üzere, eyaletlerde sikke basımını sürdüren kent, yerleşim veya halk topluluğu ise bastırdıkları sikkelerle, hiç kuşkusuz basım miktarları ve tasarımları merkezi hükümetin (eyaletlerde valiler aracılığıyla) çok sıkı iznine ve kontrolüne tabi olmak kaydıyla, piyasanın yerel ekonomi içerisinde ihtiyaç duyduğu bozuk para ihtiyacını karşılamaktaydı. Bu paraların kullanım alanları onları bastıran toplulukların idari alanlarıyla sınırlıydı. Roma senatosunun bastırdıkları dışında hiçbirisi bu belirlenmiş dolaşım alanları dışında geçerli değildi. Hatta yabancı paranın (yani komşu kentlerin paralarının) yerel paraya veya yerel paranın imparatorluk gümüş denarius'larına dönüşümü sadece şehir meclisine bağlı bankerler, yani agoradaki resmi "trapetza" tarafından yapılabilen bir işlemdi ve şehir, halkını ve şehre ticaret için gelen yabancıları bu işlemler sırasında kendisine belli bir yüzdede pay alarak vergilendiriyordu.

Yerel sikkelerin basımlarını ilgilendiren mekanizmaların o dönemde tam olarak nasıl işletildiğini bugün bilmiyoruz, ama sikkelerin kendileri incelendiğinde bazı ipuçlarına erişmek mümkündür. Örneğin birbirine yakın coğrafi alanlarda üretilmiş farklı şehirlere ait çağdaş yerel sikkelerin bazen aynı ön yüz kalıpları kullanılarak basılmış olması, bunların aslında

paraların bizzat üzerlerinde yazan şehirlerde değil, merkezi noktalara (muhtemelen eyalet başkentlerine) kurulmuş merkezi darphanelerde bu şehirler adına basıldığına işaret eder. Muhtemelen, her sene eyaletlere belli bir kota kadar sikke basma hakkı merkezi hükümet tarafından tahsis edilmekteydi ve bu kotanın nasıl kullanılacağı da eyalet valisinin kararına bağlı olmalıydı. Ancak bu şekilde basılan sikke adedi kontrol altında tutulabilirdi.

Bilindiği gibi Grek dünyası ortak dil, din, kültür veya diğer nedenler üzerine şekillenen veya mutlak güce sahip idareciler tarafından zorlanarak şekillendirilen bir "millet" kavramı altında birleşememiş, birbirinden bağımsız şehir devletlerinden oluşmaktaydı. Bugün, kendilerine verdikleri isimle "polis" olarak adlandırdığımız bu birbirlerinden bağımsız şehirlerin çok büyük bir kısmı, arkaik çağdan başlayarak kendi adlarına sikke basımına başlamış, dolayısıyla da Ege Denizi'nin her iki kıyısında sikke basımının kendisi, Grekler tarafından "devletin bağımsızlığının" bir simgesi olarak algılanmaya başlanmıştı. Bu nedenle Grek dünyası sınırlarında bulunan ve onlarla temas eden kabileler, mutlak idareci yönetimindeki krallıklar ve ulus devletler, Grek kökeninden gelmeseler de, ticari nedenlerden çok, var olan politik oluşumun yani şehrin, kralın, devletin bağımsız varlığının bir "testimonia"sı olarak para basımına başlamıştı. Bazı paraların basımı ekonomik amaçlardan çok bu politik amaçlı testimonia'lara hizmet etmektedir.

Doğu Akdeniz ve Asya içlerine uzanan eski Pers İmparatorluğu topraklarında Makedonia Kralı III. Aleksandros (Büyük İskender) ve sonrasında Hellenistik krallıklar şekillenirken, siyasi nedenlerle, aykırı bir durum olmadıkça, Grek şehir devletlerinin, kraliyet egemenlik ve nüfuz alanı içerisinde kalsalar bile "bağımsızlıklarına" (ve bunun sembolü olan kendi adlarına sikke basımlarına devam etmelerine) saygı duyulmuş veya izin verilmişti. Krallar kendilerinin yeni kurdukları kentlere bile bazen bu hakları kısmen veya tamamen tanıyarak, yeni şehir devletlerinin oluşumuna veya en azından sikke basan yerlerin çoğalmasına aracılık etmişti.

Roma Cumhuriyeti, Doğu Akdeniz'deki Hellenistik krallıklara çeşitli siyasi nedenlerle müdahale ederken veya zaman içinde egemenlik alanını bu yöne doğru genişletirken, bu şehir devletleriyle de ayrı ayrı "müttefiklik", "dostluk", "bağlaşıklık" anlaşmaları ve başka anlaşmalar yapmıştı. Birkaç yüzyıl sonra bile, imparatorluk dönemi yerel sikkelerinde bu eski ama hâlâ yürürlükte olan anlaşmalar sık sık vurgulanacaktı. Bu nedenle Augustus imparatorluğunu şekillendirirken, kendisinden önce Roma devleti tarafından yapılan bütün bu anlaşmalara yasal anlamda saygı göstermeyi tercih etmiştir; ama özellikle iç savaş sırasında kendisini destekleyen topluluklara fazladan haklar verirken, kendisine karşı duran toplulukların da bazı haklarını ellerinden almıştır.

Sikke basımı ve sikkenin yani paranın karşı devlet tarafından tanınması bu anlaşmaların bir parçasıdır; sikke basan her yerel yerleşim veya topluluk en başından beri kendi farklı koşullarıyla artık Roma İmparatorluğu adını vereceğimiz bu geniş ekonomik alan içerisinde yer aldığı için, bunlara dair bütün koşulları içeren genellemelerden kaçınmak ve örnekleri özel koşulları içinde incelemek gerekir.

Örneğin Pisidia'daki Termessos Major kenti, Mithridates Savaşları sırasında müttefiklik yaptığı Roma senatosuyla, MÖ 71 yılı civarında *Lex Antonia* adında ve metni günümüze kısmen ulaşan bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre Romalılar, müttefik bir devlet olduğu için Termessos'un kendi toprakları üzerinde bağımsızlığını tanıyordu. Bu nedenle Termessos kenti, Roma İmparatorluk Dönemi boyunca bastırdığı sikkelerinde kullandığı "ΑΥΤΟΝΟΜΩΝ" yazıtı ile şehrin otonomluğunu vurguluyordu ve sikkelerinde Roma imparatorlarının tasvirleri yer almıyordu. Buna karşılık Augustus tarafından özgürlüğü tanınan ve Termessos'a benzer haklara sahip Karia'daki Aphrodisias kenti, hukuken "bağımsız" olmasına rağmen sikkelerinde Roma İmparatorlarının tasvirlerini kullanmıştır; şehrin aslında Asia eyaletindeki diğer kentlerden farklı bir statüye sahip olduğunu sikkelerinden anlamak mümkün değildir.

21.89 g; III. Gordianus, Patara; ön yüzde İmp. III. Gordianus'un büstü, arka yüzde mitolojik kahraman Bellerophon'un, Lykia'da, arslan başlı, keçi gövdeli ve yılan kuyruklu ve ağzından ateş püskürten yaratık Khlemaira ile olan mücadelesi. Tip, von Aulock, Lykiens, no 242-243.

Fotoğraf: CNG Inc., Triton XI Auc., Lot 496, 2008.

Bu bağlamda Lykia Bölgesi'ne Roma İmparatorluk Dönemi sikke basımı ve kullanımı açısından baktığımızda Anadolu genelinden farklı ve bu bölgeye özgü farklı bir uygulamayla karşılaşırız. Burada MS 43 yılında, İmparator Claudius döneminde bölgenin bir Roma eyaleti yapılmasıyla yerel sikke basımı sona ermiştir.[2] Bundan sonra bölgedeki yirmi adet kent sadece bir kez, İmparator III. Gordianus döneminde sikke bastırmıştır. Yani bütün Anadolu'da yerel sikke basan kent sayısı özellikle MS 2. yüzyılda yoğunlaşarak gittikçe artarken, Lykia kentlerinde basım sona erer. Sikke basımının niye sona erdiği, ardından iki sene gibi kısa bir süre sonra neden burada yeniden sikke basıldığı ancak bölge tarihinin ayrıntılarına bakıldığında tahmin edilebilir.

Etnik köken olarak Anadolu'nun yerli halklarından olan Lykialılar, Greklerin tersine MÖ 5. yüzyıldan itibaren ortak dini ve etnik temeller üzerinde bir "ulus-devlet" oluşturmaya başlamışlardı. MÖ 380'lerde Zemuri (Limyra) dynast'ı Perikle, bu milli birliği sağlayarak bütün Lykia'yı kapsayan bir devlet oluşturmuştu, ama ülkesinin Karia satrapı Mausollos tarafından işgal edilmesiyle bu süreç sona erdi. MÖ 190 yılında Magnesia Savaşı'nda Roma ve müttefiklerine karşı Seleukos saflarında savaşan Lykialılar, MÖ 188'de imzalanan Apameia Barış Anlaşması ile cezalandırılmış, Lykia'nın egemenliği Rhodos Cumhuriyeti'ne verilmişti. Bu dönemde tekrar bir araya gelen Lykialılar, Rhodos yönetimine isyan ettiler ve bağımsızlıkları MÖ 167'de Roma Senatosu tarafından da tanındı. Lykialılar bu süreçte Lykia Federasyonu veya Lykia Birliği olarak adlandırdığımız, ikinci ulus-devletlerini inşaya girişti. Bu dönem yazıtlarında Lykialı bireyler kendilerini, Greklerden farklı olarak, etnik halk isimleriyle, yani "x, Lykialı, falanca kentten" şeklinde tanıtırdı. Halbuki tarihyazımı, edebiyat veya yazıtlardan gördüğümüz kadarıyla hiçbir Grek bu şekilde etnik kökenini belirtmez, onun yerine doğrudan vatandaşı olduğu kentin adını verirdi; yani bu verilerde kişi "Atinalı bir Grek" değil, sadece "Atinalı" idi.

Lykia Birliği sikkeleri de ilk başta benzer şekilde "Lykialıların, falanca kenti" şeklinde ibarelerle basılmış, daha sonra şehir isimleri büyük ölçüde terk edilerek, bölgenin doğu ve batısındaki iki idari bölümü işaret eden bölgenin iki büyük dağ sırasının adına dönüşmüştü. Süreç muhtemelen bütün Lykia için şehir isimlerinin kullanılmadığı tek tip bir para üretimine doğru ilerlerken, bölgenin Romalılar tarafından işgal edilmesiyle bu sikkeler İmparator Claudius'un gönderdiği vali tarafından bütün Lykia adına basıldı.[3]

Patara'da bulunan ve Lykia'ya Claudius'un gönderdiği ilk vali tarafından yaptırılan yolları sıralayan yazıtın girişinde diplomatik bir dille, "Lykialıların ayaklanmalardan, kanunsuzluktan ve eşkıyalıktan Claudius'un tanrısal müdahalesiyle kurtarıldığı" yazılıdır. Bunu, detaylarını bilmediğimiz birkaç nedenle, Romalılar tarafından Lykialıların cezalandırılarak hürriyetlerinin ellerinden alındığı şeklinde yorumlayabiliriz. Roma'nın doğu eyaletlerinde halk toplulukları ve şehir devletleri için hürriyet tanımının bir parçası gibi algılanan sikke basım hakkının ellerinden alınarak Lykia Bölgesi'nde sikke basımının sona ermesi belki de böyle bir cezanın bir parçasıydı. Diğer yandan Lykia'nın zaten öncesinde tek tip bir paraya doğru giden gelişimi, bu bölgede para basımına bakışın diğer yerlerden farklı olduğuna, belki de bölgesel algının para ile şehir/devlet hürriyeti arasında bir bağ içermediğine işaret ediyor olabilir.

Lykia Bölgesi'nde para basımı sona erdikten sonra burası Anadolu'da benzeri olmayan özel bir para bölgesine dönüştürülmüştü: Bundan böyle Lykia'da kullanılan paranın tamamı Roma Darphanesi'nde basılarak sevk edilecekti; halbuki Anadolu'nun geri kalanında, en azından düşük değerli birimler yerel bölge darphaneleri tarafından basılmaktaydı.

Lykia'daki bu farklı uygulama bölgenin deniz ticaretindeki ve özellikle Roma'nın can damarı olan Roma kentine Mısır'dan tahılın taşınmasındaki konumuyla ilişkili olabilir. Lykia ve Karia'nın güneyi, Ege Denizi'nin sert kuzey-güney rüzgârlarına açılmadan önce son güvenli limanları barındırmaktadır. Mısır'dan başlayan deniz yolunda kıyıları izleyen veya iyi havalarda doğrudan Kıbrıs'a ve oradan Anadolu'ya geçebilen gemiler ciddi bir fırtına çıkmadığı sürece, dokuz ay boyunca Lykia kıyılarına dek güvenle ulaşabiliyordu. Mısır'dan gelen tahıl Lykia'da, Andriake ve Patara'da inşa edilen granarium'lara, yani tahıl silolarına boşaltılıyordu.

İtalya'dan gelen ve muhtemelen daha büyük tonajlı ve açık denize müsait sağlamlıkta gemiler ise Lykia'dan tahılı yükleyerek Roma'nın limanı Ostia'ya ulaştırıyordu. Ama bu yolculuklar, açık denizde güvenli yolculuğun mümkün olduğu altı aylık bir sürece sıkıştırılmak zorundaydı. Bu nedenle Lykia limanları ve buralardaki tahıl depoları bir yanda Mısır'la, diğer yanda İtalya'yla doğrudan bağlantılı iki önemli ticaret hattının tam da birleşme noktasını oluşturuyordu. En azından batı hattında Ostia'dan gelen gemilerin ve gemicilerin Lykia'daki günlük masrafları için ortak bir paranın kullanılması bu ticaret hattının işletilmesinde kolaylık yaratmış olabilir. Diğer yandan sonraki yıllarda Lykia-Pamphylia tek bir eyalete dönüştürüldüğünde, Pamphylia kentleri için adlarına sikke bastırılırken, aynı eyaletin diğer parçasını oluşturan Lykia kentlerinde farklı bir para kullanımı olması oldukça ilginç bir tezat yaratmaktadır.

Lykialılar sadece bir kez daha, İmparator III. Gordianus döneminde şehirleri adına sikke bastırmıştır. Niye bastırdıkları sorusu pek çok araştırmacı tarafından ele alınmış ve bu konuya dair üretilen teoriler, bu sikkeleri toplu halde bir kitapta inceleyen Hans von Aulock tarafından bir araya toparlanmış ve tartışılmıştır.[4] Bu teorilerin hiçbiri, bu konuya özellikle değinen yeni bir yazıt veya yeni bir papirüs metin bulunmadan

19.24 g; III. Gordianus, Myra; ön yüzde İmp. III. Gordianus'un büstü, arka yüzde Myra'daki kehanet merkezi Apollo Surios'un (?) kült heykeli. Tip, von Aulock, Lykiens, no. 169. (Bu sikke tipini daha önce bir başka yayında Myra'daki ünlü balık kehanet merkezi Apollo Surios ile ilişkilendirmiştim; bkz. Ahmet Tolga Tek, "Arykanda Kazılarında Bulunan Bir Myra Sikkesi", *Günışığında Anadolu: Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar*, İstanbul, 2001, s. 238-243. Aradan geçen yıllara rağmen, hâlâ Myra kentine ait bilinen tek Apollon'lu sikke tipi bu olduğuna göre, bu kanım sürmektedir.)

Fotoğraf: CNG Inc, Auc 88, lot 915, 2011

bugün net bir şekilde ispatlanamaz, ama içlerinde bir teori, bölgede uzun yıllar çalıştıktan sonra bana da oldukça mantıklı geldi; bu nedenle de Arykanda kazılarında elde ettiğimiz istatistiksel verilerle, bunu savunan bir makale kaleme aldım.[5] Bu teori, Lykia'da MS 240 yılında bir deprem olmasını ve imparatorun merkezden para yardımı gönderirken, diğer yandan da şehirler adına sikke basımına izin vermesini, böylece deprem zararını karşılamak ve yapıları onarmak için harcanacak paranın bir kısmının yerel imkânlarla temin edilmesini içermektedir.

Lykia Bölgesi kayda geçmiş çok sayıda depremi içeren bir geçmişe sahiptir. Roma İmparatorluk çağında Patara Tiyatrosu ve Kibyra yazıtlarına göre MS 13-37 arasında bir deprem; Plinius'a göre kırk gün boyunca artçılarıyla devam eden bir başka deprem (belki de MS 60 yılında olan); MS 141 yılında neredeyse bütün Lykia şehirlerini tahrip eden bir büyük deprem –ki imparatorun kendisi ve yerel zenginler bu depremde hasar gören yapıları onartmıştır– ve MS 529/530'da Myra kentine hasar veren bir başkası, özellikle anılmalıdır.[6] Bunlar dışında yakındaki başka bölgeler için kayda geçmiş diğer depremler de muhtemelen Lykia'yı etkilemiştir.

Komşu Karia'daki Aphrodisias'tan bulunan bir yazıtta İmparator III. Gordianus Aphrodisias ve Laodikeia halklarının kendilerine ilettiği bir soruna cevap vermektedir. Burada "kötü talihin kurbanlarından" ve "ihtiyacı olanlara evler inşa edilmesinden" bahsedilmektedir. Bu tarif, büyük ihtimalle civarda (belki de komşu eyalette) gerçekleşen bir depremi veya başka bir önemli felaketi kastetmekte ve sonrasında yapılan yardımları anmaktadır. Bu dönemi anlatan *Historia Augusta*, İmparator III. Gordianus döneminde gerçekleşen bir depremden bahseder ama bir lokasyon belirtmez.

Lykia kenti Arykanda'da pek çok tarihsel depremin fiziksel kalıntıları, kentikazan Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu hocamız tarafından gözlemlenmiştir ve kendisinin yayınlarında bunlara değinilmiştir. Sikke buluntularına özellikle dikkat edildiğinde ise İmparator III. Gordianus döneminde, diğer dönemlere göre çok ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Bu sikkelerin neredeyse yarısı Roma'dan gönderilen örneklerken, diğer yarısı da Lykia kentleri adına bu yakınlarda basılmış yerel sikkelerden oluşur. Bu bağlamda deprem veya benzeri bir felaket sonucunda, dışarıdan buraya para/sikke gönderilmesinden ve yerel sikke basımına izin verilmesinden bahsedebiliriz. Dışarıdan para gelişi aynı oranda sonraki imparator I. Philippus zamanında da sürse de, yerel sikke basımı sona ermiştir. Belki de I. Philippus öldürttüğü ve yerine geçtiği İmparator III. Gordianus'un bazı kararlarını değiştirirken, Lykialıların sikke basma hakkını da ellerinden tekrar alınmıştır.

27.80g; Tranquillina (III. Gordianus'un karısı) Podalia. Ön yüzde Tranquillina'nın büstü, arka yüzde tanrı Ares (veya yerel bir kahraman/ktistes). Tip, von Aulock, Lykiens, no. 286.

Fotoğraf: CNG Auc 88 lot 016, 2011.

Lykia kentleri adına İmparator III. Gordianus zamanında basılan yerel sikkeler, arka yüz tipleriyle, bölgenin yerel kültleri hakkında bizlere çok zengin mitolojik ve ikonografik veriler sağlar. Sikkeler yirmi kent adına basılmıştır, ama ön yüzlerinde ortak kalıpların kullanılmış olması, aslında hepsinin bir veya iki merkezi darphanede basıldığına işaret eder. Muhtemelen her kent, sikkeleri üzerinde yer almasını istedikleri tasarımlarını bu merkezi darphanelerdeki kalıpları yontan sanatçılara ulaştırıyordu. Dolayısıyla her kentin MS 3. yüzyıldaki testimonia'ları bu sikkeler üzerinde görülebilir.

Lykia Bölgesi, günümüze ulaşan arkeolojik zengin mirasının yanı sıra oldukça ilginç sikke tarihçesiyle de bizleri etkilemeye devam edecektir.

AHMET TOLGA TEK
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Dio Cassius, *Historiae Romanae-Roman History*, c. 6, Kitap 51-55. İngilizceye çev. Earnest Cary ve Herbert B. Foster, Loeb Classical Library, no 83 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917).

2 Lykia'nın eyalet yapılmasıyla bölge geneli için Claudius adına kısa bir süre (belki bir veya iki yıl) bir seri (RPC I, no. 3334-9) sikke basılmış, sonra basım sona ermiştir. Üzerlerinde Grekçe lejand ile Lykia'nın kısaltması ve arka yüz tipi olarak bir bulunan bir grup gümüş drahmi Lykia'ya atfedilmektedir, ama bunlar Roma Darphanesi'nde basılmıştır. İlk grubu, İmparator Domitianus dönemi sonunda, MS 95 yılında (RPC II, no. 1501-1505), ikinci grubu İmparator Nerva adına MS 97 yılında (RPC III, no. 2673-2675), üçüncü grubu ise İmparator Traianus adına MS 99 yılında (RPC III, no. 2676-2677) basılmıştır. Ancak bu sikkeler özel olarak Lykia'da dolaşıma girdiyse bile, henüz Lykia buluntusu olan hiçbir örnek bilmiyorum. Her halükârda oldukça nadirdirler ve basımları, genel imparatorluk gümüş sikke darpları içerisinde çok ufak bir rol oynamıştır. Bronz sikkeler için ise, Claudius dönemi Lykia eyalet sikkeleri üzerine vurulmuş bir grup kontürmark ve Myra kentine ait bir otonom sikke tipinin İmparator Nero döneminde Lykialıların kısa bir süre bağımsız kalmasıyla ilişkilendirilebileceğini daha önce bir başka yayında önermiştim: Ahmet Tolga Tek, "Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerinde Likya'da Basılan Otonom Şehir Sikkeleri", *III. Uluslararası Likya Sempozyumu, Sempozyum Bildirileri Cilt II* (Antalya: AKMED, 2006), s. 772.

3 Lykia Birliği sikkeleri için bkz. Hyla A. Troxell, *The Coinage of Lycian League* (New York: American Numismatic Society, 1982).

4 Hans von Aulock, *Die Münzprägung des Gordian III und der Tranquillina in Lykien* (Tübingen, 1974).

5 Ahmet Tolga Tek, "The Coins of Gordianus III found at Arykanda. Evidence for an Earthquake Relief Fund in Lycia?", XIII Congreso Internacional de Numismatica, Madrid, 2003, Proceedings Vol. I (Madrid: 2005), s. 947-957.

6 Antalya ve çevresindeki tarihi depremlerin bir listesi için bkz. Terrance Michael P. Duggan, "A Short Account of Recorded Calamities (earthquakes and plagues) in Antalya Province and Adjacent and Related Areas Over the Past 2300 Years-an incomplete List, Comments and Observations", *Adalya* VII (2004): 123-170.

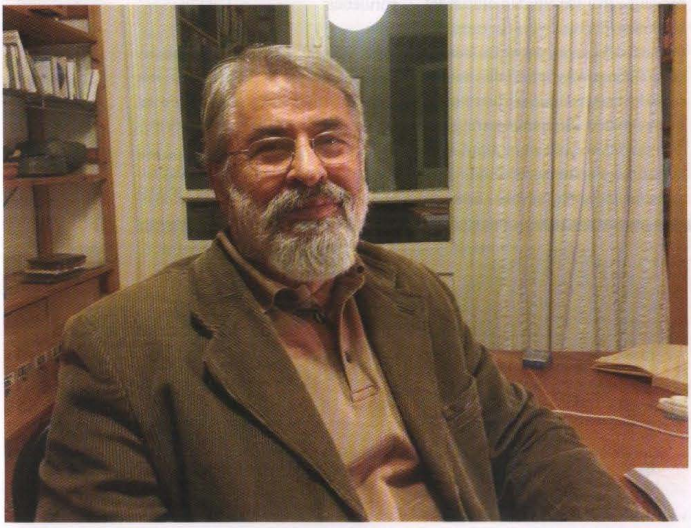
25. YILI GERİDE BIRAKIRKEN TARİH VAKFI

SÖYLEŞİ: NİHAL BOZTEKİN

1991 yazında on iki kişilik Girişim Kurulu'nun çabaları ve 246 kurucu üyenin desteğiyle hayatına başlayan Tarih Vakfı, kurulduğu günden itibaren arşivcilik, yerel tarih, sözlü tarih, kent tarihi, kurum tarihi, müzecilik gibi alanlarda öğretici adımlar attı; sivil toplum kuruluşlarının deneyim paylaştığı, tarih meraklılarıyla tarihçilerin bir araya geldiği bir platform işlevi gördü. Toplumsal Tarih *de yeni bir çeyrek asırda hem bellek tazelemek, hem geleceği görmeyi denemek için bu sayıdan itibaren bir söyleşi dizisi başlatıyor. Dizinin ilk söyleşisinde, kuruluşuna öncülük ettiği Tarih Vakfı'na uzun yıllar emek harcayan Orhan Silier'le, geride kalan yirmi beş yılda yaşananlar ve önümüzdeki döneme dair öngörüleri üzerine konuştuk.*

Dilerseniz öncelikle Tarih Vakfı'nın kuruluş öyküsünü dinleyelim sizden. Kuruluş belgelerini incelediğimde, temel vurgunun 1980 sonrası Türkiye'sinde mevcut belleğin yitirilmesi tehlikesine karşı bir önlem geliştirme ihtiyacına yapıldığını gördüm. İlk adımlar hangi ihtiyaçlarla, nasıl atıldı?

Tarih Vakfı'nın kuruluş sürecinin ilk aşamasında en öncelikli arayış, 12 Eylül sonrasında Türkiye'de kişilere, sendikalara, baskı altındaki sol dernek ve partilere ait özel arşivlerin talan edildiğinin görülmesi ve bunları koruma hizmetini yerine getirebilecek bir kurumun Türkiye'de var edilmesi çabası oldu. Bunun için 1981 ile 1986 arasında uzunca bir süre projeler yazıp, kimi uluslararası tarih kongrelerinde söz alıp Türkiye'deki durumu aktarmaya, Avrupa'dan destek bulmaya çabaladım. Söz konusu malzemenin –bazıları doğrudan korku içindeki sahipleri tarafından yakılıp yok edilmek suretiyle– nasıl elden çıktığını anlatıp, bunları yurtdışında geçici koruma altına alacak bir merkezin kurulması için kurumsal yardım sağlamaya uğraştım. Sonunda Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü kendi bünyesinde bir Türkiye bölümünün kurulması önerimi kabul etti ve 1987 yılından başlayarak arşivcilik, kütüphanecilik, yayın ve sergileriyle önemli bir faaliyet gerçekleştirdi. Ama bu deneyimle gördük ki, bu tür kuruluşlar bu arşivlerin korunmasıyla yetinmeyip söz konusu belgelerin mülkiyetine sahip olmaya yönelebiliyorlar; çalışmaların yönetimi güvenilmez kişilerin etkisine girebiliyor. Benim Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde ilgili bölümü kurup sonra bölüm başkanlığından istifa etmemin ana sebebi de bu oldu. Türkiye'ye ait bir kültürel varlık olan bu malzemenin kalıcı bir biçimde Türkiye dışına götürülmesinden kaçınmak için bu sefer kimi Türkiyeli bilim insanları yan

Tarih Vakfı farklı kesimlerden aydınların girişimiyle kuruldu. Betül Mardin, Mehmet Ali Aybar, Bülent Tanör ve Aziz Nesin (saat yönünde) Vakıf senedine imza atanlar arasındaydı.

yana geldik. 1989'da yine Amsterdam merkezli, Avrupa'da bulunan ve Türkiye'de yaşayan bazı bilim insanlarının ortak girişimiyle Türkiye Sosyal Tarih Araştırmalarını Destekleme Vakfı adında bir vakıf kurduk.

1980'li yıllarda, ben 1970'li yıllardaki TİP yöneticiliğimle ilgili dava nedeniyle Türkiye'ye dönemiyordum. 1989-1990'da ülkenin politik koşullarının hızlı bir biçimde değişmesi bu tür bir çalışmayı Türkiye'de yapabilme şansını ortaya çıkardı. Böylece, Eylül 1990'da hakkımdaki davanın mürur-u zamana uğramasından birkaç gün sonra Türkiye'ye döndüm ve sonraki iki-üç ayda, bu sürecin kısaca özetlediğim ilk aşamasında bağlantıya geçtiğimiz kişilerle birlikte, Vakfı kurmak üzere –resmi kuruluşun hemen öncesinde kaybettiğimiz Tarık Zafer Tunaya'nın da içinde olduğu– on iki kişilik bir Girişim Kurulu oluşturduk. Bu aşamada, alışılmış politik-diplomatik-askeri tarihçilikle sınırlı olmayan, ekonomik-toplumsal yapı ve ilişkileri odağına alan, uluslararası standartlarda, bilimsel bir tarihçilik ihtiyacı ana vurgumuz oldu. Koordinatörlüğünü yaptığım Girişim Kurulu tarihçiler, sosyal bilimciler, kütüphaneciler-arşivciler, işadamları ve profesyonel yöneticilerden oluşan yaklaşık 450 kişilik "Kuruculuk Önerilecek Kişiler" listesini hazırladı. Önerdiğimiz insanlardan 264'ünün bu teklifi kabul etmesiyle de 1991 yazında Tarih Vakfı'nın kuruluşu gerçekleşti.

Vakıf kurulduktan sonra birçok alanda çalışmalar yaptı, hatta bazı yeni alanlar açtı. Sizce Tarih Vakfı'nın ana amacı, temel işlevi ne idi?

Önemini bugün de koruyan bu soruya kişisel, öznel bir cevap vermek yerine, Tarih Vakfı'nın kendi amacını, ilkelerini, çalışma alanlarını nasıl tanımladığına ilişkin bir belgeye başvurarak cevap vermek isterim.

Her ne kadar Vakfın kuruluşu için 1990'ın başında başlayıp 1991'de sonuçlandırılan Vakıf senedinde tanımlanmış bir amaç maddesi var idiyse de, amaç, âdet olduğu üzere, bir resmi zorunluluğu yerine getirme anlamında çok dar kapsamda tanımlanmıştı ve bu ilk tanım, hangi alanlarda faaliyet göstermek istendiğine dair bir listeden ibaretti. Hepimiz biraz bunun farkındaydık ve yıllar boyunca çeşitli tanıtım broşürü, yazı, rapor, karar ve açıklamalarda daha ayrıntılı ve bütünsel tanımlar yapmak ihtiyacını duyduk. Nihayet, sekiz sene sonra Vakfın Dördüncü Genel Kurulu vesilesiyle Vakıf senedinde bir dizi köklü değişiklik yapmak istedik. Bir yandan Vakfın adını "Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı"ndan kısaltılarak "Tarih Vakfı"na dönüştürürken, öte yandan aradaki dönemin biriktirdiği deneyimle, Vakıf senedinin birçok maddesini ihtiyaçlara göre değiştirme kararını aldık. Böylece "Tarih Vakfı İşlev, Amaç ve İlkeler Belgesi" adlı bir belge ortaya çıktı ve bu belge Nisan 2000'de, Dördüncü Genel Kurul'da onaylandı. Yazımında epey emeğimin olduğu bu belgeyi genel kurulda onaylanmış bir metin olduğu için, Tarih Vakfı'nın ne yapması gerektiği, neyi amaçladığı konusunda şu an elimizde olan en önemli kılavuz metin olarak algılıyorum. Orada Vakfın Türkiye toplumuyla ve tarihçilikle kendi arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğunun, ne tür bir tarihçiliği amaçladığının, bu tarihçiliği hangi kanallarla yapabileceğinin derli toplu bir tanımı vardır.

Daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü aracılığıyla tüzük değişikliklerinin

17-18 Aralık 1992'de düzenlenen "Osman Hamdi Bey ve Dönemi" sempozyumu ilgiyle izlenmişti (üstte).

Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumları dizisi toplam on sekiz sempozyumda STK temsilcilerini bir araya getirdi (altta).

hukuki süreci başladı. Ne var ki, bugünkü kadar güçlü olmasa da o dönemde de var olan antidemokratik işleyişin bir parçası olarak Vakıf senedinin diğer maddelerine ait değişikliklerin çoğu kabul edildiği halde, Genel Müdürlük ve görevi aslında biçimsel bir denetim olan ilgili mahkeme, amaç ve işlev maddesinde yapılan değişikliği kabul etmedi. Böylece 2000'de başlamış, Vakfın 2002'deki Beşinci Genel Kurulu'nun da onayını almış olan bir sürecin sonunda, 2007'de bir asliye hukuk mahkemesi kararı ile, ilgili madde eski halinde kaldı; o tarihteki Vakıf yönetimi konuyu bir üst mahkemeye götürmediği için de karar kesinleşti. Bu arada 2006 sonrasında web sitesinde eski belgelere ulaşılmasını olanaksız kılan bir değişiklik yapıldığı için İşlev, Amaç ve İlkeler Belgesi de unutulmaya terk edildi.

Bunu hatırlatmak ve bu metnin titizlikle yeniden okunmasını önermekle vurgulamak istediğim şudur: Tarih Vakfı bir tarihçiler derneği olarak, mesleki, teknik bir işlevi yerine getirmek için kurulmadı. Tarih çalışmalarının toplumsal-politik işlevini ve bir kültür hakkı olarak kendi tarihini bilmenin önemini akılda tutan, dolayısıyla tarihçiliğe ve tarihi mirasa sahip çıkma hakkının bireyler ve Türkiye toplumu için önemini kavramış bir kurucu irade Tarih Vakfı'nı var etti. Tarih Vakfı, sonraki yıllarda da demokratik mücadele ile çok yakından ilişkili olan bu işlevi, Türkiye'de tarih bilincini geliştirmek ve yaygınlaştırmak diye özetlenen temel işlevi hep önüne koydu. Girişim Kurulu'nun, Kurucular Kurulu'nun oluşumunda, daha sonra yeni aldığı üyelerin seçiminde, yönetim kurulu yapılarının belirlenmesinde, yalnız tarihçiler değil sosyal bilimciler, fen bilimciler, işadamları, bürokratlar, sanatçılar gibi geniş bir çevrenin ortak kuruluşu olunması amaçlandı. Dolayısıyla, sanıyorum dünden geleceğe giden

Tarih Vakfı İşlev, Amaç, İlkeler Belgesi

İşlev ve Amaçları

Tarih Vakfı, Türkiye'de tarih bilincini geliştirip yaygınlaştırmayı amaçlayan ve kamu yararı için çalışan bir sivil toplum kuruluşudur. Tarih Vakfı, ülkemiz insanlarının tarihe bakışlarına yeni bir içerik, zenginlik kazandırmayı ve tarihi mirasın korunmasını köklü bir duyarlılıkla, geniş toplum kesimlerinin katılımıyla gerçekleştirmeyi amaçlar.

Tarih Vakfı, tarihselliğin bireysel ve toplumsal bilincin en önemli öğelerinden biri olduğu gerçeğinden hareketle, ülkemiz insanlarının kendi tarihleriyle en doğrudan, en geniş kapsamlı ve araçsallıktan olabildiğince uzak, yaşamlarına anlam katan bir ilişki kurmalarına yardımcı olmaya, tarihi bir üretim alanı olarak sivil topluma mal etmeye çalışır.

Tarih Vakfı, çeşitli meslek ve çevrelerden, tarihsel sürekliliği, birikimi ve değişimi yaşamlarını etkileyen temel bir boyut olarak kavrayan, gerçekleştirilmesine katıldıkları bir üretimle bu boyutu daha bilinçli bir biçimde yaşamak, zamanın akışının derinden farkında olmak isteyen kişilerin kurdukları ve çevresinde yer aldıkları bir yurttaş girişimidir.

Çalışma İlkeleri

Tarih Vakfı, çalışmalarını yürütürken, bilimselliği; dinsel, etnik, kültürel, cinsel ayrımcılıktan ve her türlü önyargıdan, şovenizmden uzak durmayı; farklı ülkelerden insanlar arasında karşılıklı anlayış ve dostluğu temel alan bir yaklaşımı titizlikle gözetir.

Tarih Vakfı, tarih bilincini, günün algılanmasını, geçmişin yorumunu ve geleceğin beklentilerini içerecek biçimde olarak tanımlar ve tarih bilincinin yaygınlaşıp derinleşmesini toplumların problemlerine çözüm üretme kapasitelerini artırmanın önemli bir bileşeni olarak değerlendirir. Tarih Vakfı, tarih çalışmalarının böyle bir yaklaşımla yürütülmesinin Türkiye'de katılımcı demokrasinin gelişmesine önemli bir katkıda bulunabileceğine ve ülkemiz yurttaşları arasında çağdaş ve güçlü bir dayanışmayı olanaklı kılacağı görüşündedir.

Tarih Vakfı, "öteki"leştirici olmayan ve bilimsel bir tarih anlayışının, Türkiye'nin küreselleşen bir dünyada ve Avrupa Birliği ile bütünleşmesinde, eşit, saygın ve onurlu bir yer alması bakımından çok köklü bir etki yapacağı, özellikle dinsel, etnik, kültürel çatışmaların kasıp kavurduğu içinde bulunduğumuz bölgede, barışı güçlendirici bir rol oynayacağı kanısındadır.

Çalışma Alanları

Tarih Vakfı, bu toplumsal işlev ve amaçlarını, her türlü araştırma, eğitim ve kütüphanecilik-arşivcilik etkinliği ile basılı yayın, elektronik yayın, belgesel film, radyo ve televizyon programları, tarih alanında sanat ve edebiyat ürünleri üretimi, müzecilik-sergicilik, bilimsel toplantı örgütleyiciliği, kültür turizmi ve benzeri çalışmalar yaparak, yaptırarak, ya da yapılmasını destekleyerek gerçekleştirir. Vakıf işlevlerini yerine getirmek üzere yarışmalar örgütler, burslar ve ödüller verir ya da verilmesini sağlar, çeşitli kanallarla kamuoyunun daha iyi bilgilendirilmesini eleştiri ve önerilerini ortaya koymasını olanaklı kılacak kampanyalar düzenler, düzenletir ya da bunları özendirir.

bir önemli izlek olarak, gelecek için de bu seçimi gözetmekte büyük yarar var. İlk planda sanılabileceğinin tersine, aslında bu, Tarih Vakfı'na daha büyük bir toplumsal taban, daha büyük bir sahiplenme potansiyeli veren bir işlev tanımıdır. Bir grup tarihçinin meslek derneği olarak varlık göstermek hayli sınırlı bir varlık ve toplumsal destek şansına sahipken, en geniş insan zenginliği ile Türkiye toplumunun kendi tarihi üzerine her türlü ayrımcılıktan uzak, bu tarihi bilme ve araştırma hakkını içeren çalışmalar yapmak, özetle tarih alanında demokrasi ve bilimi savunmak, devlet tekelini kırmak yaklaşımı çok daha büyük bir yaşam gücünü temsil etmektedir.

İşlev ve amaçlara dair bu anlattıklarınızın ardından belki Tarih Vakfı'nın var oluşundan itibaren karşılaştığı zorlukları, ama öte yandan da sahip olduğu avantajları hatırlatmakta fayda olabilir...

Bugün artık 26. yılına girerken, Tarih Vakfı, benzeri birçok kuruluş gibi, bir yanıyla kuruluş koşullarına benzer, ancak politik ortam dolayısıyla elbette çok daha artmış zorluklar altında iken, yapısal sorunlarımız çok daha büyük vurgularla, birikerek gündeme geliyor. Biz herhangi bir büyük sermaye grubuna, zengin kişiye, devlete dayanmaksızın; üyelerinin emeklerini değerlendirerek belli bir üretim yapıp, bununla hem ayakta kalma, hem geniş kesimlere ulaşma şansının tarih alanında da var olduğu inancıyla Tarih Vakfı'nı kurduk. Bu, doğal olarak, klasik ve vakıf kurmayı esas olarak bir varlıklı sosyal sınıfların veya devlet destekli çevrelerin tekeline veren yaklaşımdan farklı bir vakıf kurma süreciydi ve bunun sonuçlarıyla her bir aşamada, daha ilk yıllardan itibaren büyük zorluklar olarak karşılaştık. Öte yandan, bu kuruluş yapısı, İlhan Tekeli arkadaşımızın deyimiyle "ayakta kalmak için bisiklet pedallarına sürekli basma zorunluluğu ve aynı zamanda üretkenliği" ve bağımsızlık avantajı olarak hep gündemimizi, çalışma tarzımızı belirledi.

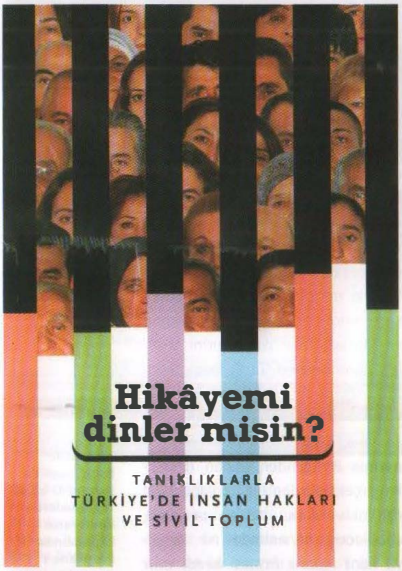

Tarih Vakfı uzunca bir dönem, özellikle ilk on yıl boyunca hep başarıya, hem de çok büyük çaplı başarılara alışık ve çevresinden sürekli olarak başarılarının övgüsünü alan, kendi içinde de hep başarılarıyla sevinme ve boyuna büyüme şansına sahip bir kurum olarak var oldu. Gerçi 1994 ekonomik krizi Vakfı sarsan önemli sonuçlar getirmişti; onu aşıp aşamayacağımızı tarttık biçtik, seçenekler oluşturduk ve sonunda krizden birkaç kat güçlenerek çıktık; Vakıf, üretimi, etkinliği, saygınlığı hızla artan bir entelektüel merkez oldu.

Kapsamı ve derinliği çok daha büyük bir tehdit olarak karşımıza çıkan 2000-2001 ekonomik krizinin en önemli sonuçlarından biri, Vakfın ve benzer diğer kültür kuruluşlarının artık neredeyse hiçbir önemli banka ya da şirketin mali ya da ayni desteğini alamaz duruma gelmesi oldu. O döneme kadar çeşitli kültür ve sosyal sorumluluk projeleriyle sivil toplum kuruluşlarını destekleyen birçok banka ve özel-resmi kuruluş krizde ya battı, ya geriye çekilmek durumunda kaldı. Geri kalanlar ise, krizin ardından, bu alanın kendi tanıtım ve imajları için sağlayabileceği verimliliğini görerek, doğrudan kendi yönetimleri altında, kendi bünyelerinde müzeler, kültür merkezleri, sergi salonları, kurmaya yöneldiler ve STK'lara olan desteklerini kestiler. Buna rağmen, Tarih Vakfı 2000-2001 krizini de –ancak artık küçülmeye başlayarak– atlatabildi. Yine de, 2002-2005 döneminde özellikle Avrupa Birliği'nden alınan destekle gerçekleştirilen büyük çaplı tarih eğitimi ve insan hakları projeleri, 2006-2009 döneminde ise Antalya Kent Müzesi Projesi kendi gelir paylarıyla Vakfın öteki birçok çalışmasını da finanse etti. Bu ilk on beş yılda da en iyi örneğini Darphane'de kurmaya giriştiğimiz İstanbul Kent

Prof. Afife Batur, 1996'da Habitat-II İnsan Yerleşimleri Konferansı kapsamında Darphane-i Amire binasında düzenlenen "Dünya Kenti İstanbul" sergisinin açılışında.

Çok önemli bir nokta şudur ki, etkinliklerimizi yalnızca bir entelektüel ve toplumsal hizmet için değil, çeşitli işlere gönüllüler, destekçiler bulmak için değerlendirdik. Çalışmalarımıza katılan her kişiyi bir üretim ağının parçası kılmak için sistemli bir biçimde çabaladık.

2004 yılında düzenlenen "Hikâyemi Dinler misin? Tanıklıklarla İnsan Hakları ve Sivil Toplum" sergisi 7 ay süreyle 20 ili dolaştı. Sergi, son 50-60 yılda Türkiye'de yaşanan insan hakları mücadelesini 32 tanığın anlatımıyla somutlaştırdı.

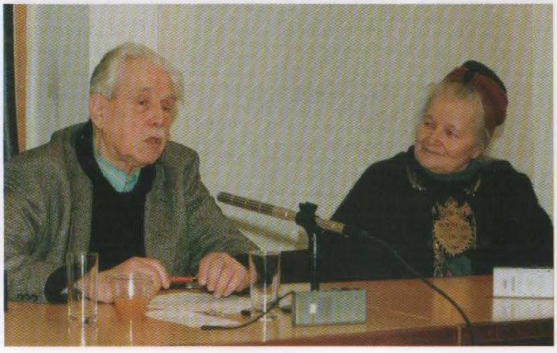
Vakıf sahip olduğu ilişkileri, iletişim kurduğu insanların taleplerini-deneyimlerini kendi faaliyetlerine hangi yollarla yansıtır? Karşılıklı etkileşimin, deneyim alışverişinin ne ölçüde etkisi vardı yapılacak işlerin çerçevesinin çizilmesinde?

Tarih Vakfı'nı kurarken, hızlı bir biçimde bizi ilk kuruluş amaçlarımızı genişletmeye yönelten taleplerle karşılaştık ve bu talepleri yerine getirdik. Örneğin Türkiye'de ilkokuldan başlayarak tarih eğitiminin iyileştirilmesine katkıda bulunulması bütün genel kurullarda en yaygın dile getirilen talepti. Dolayısıyla, tarih ders kitaplarının iyileştirilmesi, tarih öğretmenlerine yardımcı olunması, Avrupa'daki daha iyi tarih eğitim çalışmalarının sonuçlarının kitaplar, dergiler, bültenler olarak öğretmen ve öğrencilere taşınması için birçok çalışma yaptık.

İkinci olarak tarihle büyük sayıda tarih meraklısının, yurttaşın buluşma noktalarının neler olduğuna, hangi ortamlarda bu bağlantının kurulabildiğine dikkat etmeye çabaladık. Sergi ve müzelerin, belgesel filmlerin Tarih Dostu olmaya yatkın kalabalıklarla buluşmakta çok önemli olduğunu kavradık. Türkiye'de Seçim Afişlerinin Tarihi, Göçün Tarihi, İnsan Haklarının Tarihi gibi sergiler, BM Habitat İstanbul Zirvesi ve Cumhuriyet'in 75. Yılı dolayısıyla açtığımız sergiler, yine İstanbul Müzesi projesinin Tarih Vakfı'nın gündemine gelmesi bu temelde gelişti. Dikkatimizi toplumun tarihle buluştuğu, tarih üzerine düşündüğü, tartıştığı alanlara çevirmek, orada şoven, ayrımcı, bilim dışı eğilimlerle mücadele etmek, önemli bir kamusal iletişim alanına girmek anlamına geliyor.

Üçüncü bir noktayı daha vurgulamak isterim: Türkiye'de ana akım olarak bilimsel, barış ve karşılıklı anlayış temelli bir tarihçilik yapılmadığını; tarihçiliğin diğer ülkelerde de farklı yoğunluk derecelerinde bir demokratik ayrışma ve mücadele alanı olduğunu, farklı tarih anlayışlarının birbiriyle çatıştığını biliyoruz. Bu açıdan Tarih Vakfı'nın geçmişte kurduğu uluslararası ilişkilerle, öğrenme ve kendi deneyimlerimizle ortak deneyim havuzuna katkıda bulunmaya çabalaması çok önemliydi; birçok baskı ve zorlukta bu yaklaşım bize azımsanmayacak olanaklar sağladı. Umarım Türkiye'nin içinde bulunduğu şu anki koşullar gözetilerek gelecekte de böyle olur; çünkü uluslararası alanda kurumsal değiş tokuşa ve gerektiğinde destek alıp vermeye Türkiye tarihçiliğinin ihtiyacı var.

Müzesi'nin oluşturduğu engellemeler, kısıtlamalar ile çeşitli politik ve adli, idari baskılar hiç eksik olmadı. Bunları aşmamızı yönetim kurulu üyelerinin, çalışanların ve 2006'da sayıları 1500'e kadar yükselen Tarih Dostlarının gösterdiği özveriye, direngenliğe, Vakfı sarmalayan özgüven, yüksek iş disiplini ve verimlilik atmosferine borçluyuz.

Kuşaklar Buluşması toplantılarının konuklarından Robert Anhegger ve Mualla Eyüboğlu Anhegger.

Burada sözünü ettiğiniz, uluslararası paydaşlarla yürütülen projeler, kurulan işbirlikleri, değil mi?

Evet. Örneğin EURO-CLIO (Avrupa Tarih Eğitimcileri Birliği) ile iç içe bazı çalışmalar yapıyorduk. Şimdi ise, ne yazık ki, bıraktığımız boşlukta EURO-CLIO'nun Türkiye temsilciliğini esas olarak hem bizim, hem de

EURO-CLIO'nun tarih anlayışından epey uzak bir tarih öğretmenleri derneği yürütüyor.

Aynı şekilde, kütüphanecilik-arşivcilik alanında, kültürel mirasın korunmasında, sözlü tarihçilik ya da müzeler alanlarında uluslararası ilişkilerin çok ama çok önemli olduğunu ve bu ilişkilerin, her şey bir yana yurtiçinde ve yurtdışında yeni insanları gönüllü olarak devreye katmanın da bir aracı olduğu kanısındayım. Elbette bundan kastettiğim Vakıf çevresindeki kişilerin kendi kişisel kariyerleri için yaptıkları çalışmalar, bağlantılar değil, kurumsal ilişki ve iletişimdir. Güç günler bizi bekliyor diye, kendi ilişki alanımızı daraltmamamız gereken yerlere daraltırsak, o zaman gönüllüler ve yeni destekçilere önereceğimiz görevler de sınırlanabilir. Hem de böylesi kişiler aracılığıyla sağlayabileceğimiz gerçek, kurumsal, uluslararası destek ve deneyim aktarımlarından da mahrum kalabiliriz.

Sergiler aracılığıyla geniş kitlelerle ilişki kurmaktan söz ettiniz; Tarihçinin Mutfağı, Kuşaklar Buluşması gibi etkinlikler de bu tür ilişkilere aracılık ediyordu galiba.

Evet, tamamen. Henüz Darphane'nin gündemde olmadığı dönemde bile, farklı mekânlarda ulusal ve uluslararası kurumların desteğiyle yüzlerce toplantı gerçekleştirdik. Ve çok önemli bir nokta şudur ki, bu etkinlikleri yalnızca bir entelektüel ve toplumsal hizmet için değil, çeşitli işlere gönüllüler, destekçiler bulmak için değerlendirdik. Çalışmalarımıza katılan her kişiyi bir üretim ağının parçası kılmak için sistemli bir biçimde çabaladık.

Tarih Vakfı'nın kurulduğu dönemle karşılaştırıldığında bugün, Vakıfla benzer amaçlarla hareket eden alternatif yapıların da var olduğunu görüyoruz. Bunun Vakfın faaliyet alanlarını yeniden gözden geçirmesi yönünde bir ihtiyaç yarattığını düşünüyor musunuz?

İlk bakışta şöyle bir yaklaşım geçerli görünebilir: "90'ların başında, Türkiye'de politik tarihin, askeri tarihin, diplomatik tarihin ve tarihçiliğin ağırlık taşıdığı tarihçilik dünyasında Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı diye ortaya çıkmak önemliydi, ama bu artık genel kabul gördü, dolayısıyla tarihçilikte artık başka alanlar aramalıyız" ya da "Türkiye'de tarih eğitimi kötü ama onca zamandır öyle bir politik iktidarla karşı karşıyayız ki, tarih eğitimiyle artık uğraşmayalım, çünkü kısa dönemde verebileceği sonuç yok." Yine aynı şekilde "Evet, Türkiye'de sözlü tarih alanındaki çalışmaları ve yerel tarih grupları kurarak, yerel tarihin sistemli biçimde araştırılmasını kurumsal olarak Tarih Vakfı başlattı, ama bunlar artık değişik genel benimsenme buldu; Vakfın bunlar üzerine çalışma çalışması çok gerekli değil" veya "Tarih Vakfı, Türkiye'de kent müzesi düşüncesini ortaya atan, --engellemeler sonucu hayata geçirememiş de olsa– İstanbul ve Antalya kent müzesi projelerini yüzlerce kurum ve kişiyle tartışan, geliştiren bir yerdi, ama kent müzeciliğiyle ilişkimizi de artık eleştirel entelektüel bir merkez olarak bile vurgulamak çok önemli değil, çünkü

Selçuk Esenbel, Tarihçinin Mutfağı toplantı dizisinin konuklarından biriydi.

"Kent Tarihleri" etkinliğinde Suraiya Faroqhi, Halil İnalcık ve Doğan Kuban.

Türkiye'de Tarih Vakfı'nın açtığı yoldan sonra şimdi 250-300 kenti müzesi kuruldu" denebilir.

Ben bu alanların, yani ekonomik ve toplumsal tarih, kültür tarihi, sözlü tarih, yerel tarih, tarih eğitimi, müzecilik ve özellikle kent müzeciliği alanlarının önemlerini kaybetmediği kanısındayım. Tersine, alttakilerin tarihinin araştırılmasının, kentsel koruma için çabalamanın, kültürel mirasa sahip çıkılmasının ve tarih eğitiminin hümanist bir bakış açısıyla verilmesinin hâlâ "yepyeni", "çok önemli" ve dünyada ve Türkiye'de değerli tarihçilerin, tarih çalışmalarına duyarlı ciddi insanların ilgilerini sürdürdüğü alanlar olduğu kanısındayım. Nasıl kent müzesi adıyla yüzlerce, birbirinin adeta kopyası niteliğinde küçük etnografya müzesi kuruldu ve kapılarına "kent müzesi" levhası asıldıysa, bunun diğer alanlarda da geçerli olduğu kanısındayım. Tarihçilikte yeni yönelimler, modalar, yeni araştırma alanlarına duyarlılık, bizi tarihçiliğin temel tartışma konularından uzaklaştırmamalı ve buralara vereceğimiz vurguyu gözlerden uzak tutmamalı diye düşünüyorum. Elbette, bu alanların hepsinde birden geçmiş derinlik içinde, aynı yöntemlerle var olamayız; ancak minimum emekle maksimum etki, eleştirel katkı sürekliliği sağlayabileceğimiz işler önümüzde, bu işleri yapmakta olan insanlar da çevremizde duruyor.

Cumhuriyet'in 75. Yılı kapsamındaki etkinliklerden biri de "Üç Kuşak Cumhuriyet" sergisiydi.

Özeleştiri merceğiyle geriye dönüp baktığınızda ve bugünü değerlendirdiğinizde Tarih Vakfı'nın hangi noktalarda aksaklıklar yaşadığını, neleri eksik bıraktığını düşünüyorsunuz?

Vakıf yapısında esas olarak süreklilik vurgusu kuşaktan kuşağa aktarılmalıdır. Sanıyorum buralarda temel yanlışlarımızdan birini yaptık. Biz kurucular, bizden sonra Vakfın sürekliliği için gerekli önlemleri almaya yeterince odaklanmadık. Bu kapsamda özellikle Vakfın çeşitli kuşakları arasındaki devretme ve sahiplenme sürekliliğini sağlayabilecek mekanizmaları daha fonksiyonel, iyi tanımlanmış bir biçimde yaratabilmemiz gerekiyordu. Gerçi, ilk on yıl boyunca bu alanda epey ustalıklı davrandığımızı söylemeliyim. Her düzeyde üye kompozisyonu genç, orta yaşlı ve yaşlı kuşakların bileşimini sağlayabilecek yapıdaydı. Ama ilerleyen zamanda bu konudaki kapasitemizi yeterince kullanamadık. Burada sanıyorum, 2002-2006 yeni kuşaklara devir döneminin yeterince planlanamaması, yönetici seçiminde Vakfın ücret ve istihdam politikasının hâlâ kuruculuk dönemi alışkanlıkları içinde, düşük ücret temelli saptanması önemli bir eksiklik oldu; bu konuda öngörülü davranamadık.

İkinci olarak, başkan ve genel sekreterlerin, yönetim kurulu üyelerinin, genel müdürlerin seçimi gibi kritik seçimlerde, iyi işleyen kurumlarda Seçim Danışma Kurulu veya benzer adlar altında, genellikle Vakfın çevresini iyi tanıyan ve tarafsızlığından ve uzun dönemli karar alacağından kimsenin şüphe etmediği, değişik kuşakların vizyonlarını bir araya getiren seçici kurulu mekanizmaları kurulur ve kişisel ve rastlantısal kararlardan mümkün olduğunca uzak

Cumhuriyet'in 75. yılı etkinlikleri için Metin Deniz tarafından tasarlanan Tarih Vakfı TIR'ı, yol boyu hem Vakfı ilgilileriyle buluşturuyor, hem Türkiye'nin çokkültürlülüğünü yansıtan müzikleri duyuruyordu.

kalmak için bunlar devreye girer. Ayrıca, vakıfların yönetiminde eskiden görev almış kişiler senede bir-iki kez toplanarak rota danışmanlığı, temel kararlarda öneriler geliştirme gibi işlevler de üstlenirler. Böyle bir iç hukuk düzenlemesi ile seçimlerde isabet oranını yükseltmekten, bu tür bir rota sürekliliği ve kuşaklar arası iletişim imkânından Tarih Vakfı kurumsal olarak yoksun kaldı. Nihayet üçüncü konu, Vakfın bir sürekli akara kavuşturulması ve çalışma ortamının düzenliliğini sağlayacak, kendine ait uzun dönemli bir binaya kavuşturulması konusu. İlk yıllarda bu konudaki çabalarımız haylı sınırlı kaldı. Tarih Vakfı şu an kullandığı binayı birkaç on yıl için İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden devraldı. Ardından, 2007'den itibaren, Darphane 49 yıllığına verilmiş olmasına karşın bir dizi bıktırıcı hukuki engellemeyle Vakfın elinden alındı; sonra olmayacak dualara amin deme dönemi yaşadık... Vakfın kendine yeterli büyüklükte bir kara gün parası, akar sağlaması, mali dayanak elde etmesi konusundaki ilk girişimler ilk on yılın çok yüksek üretim temposu içinde bu alana yeterli yönetim enerjisi ayrılmayarak yetersiz kaldı. Şimdi, çok daha güç koşullarda yeniden önümüze gelen bu görevi yerine getirmek üzere, karşılıklı saygı ve güveni sağlayarak, iletişim kopukluklarını aşarak, kısa-orta-uzun dönemleri kapsayacak gerçek bir planlama yapıp, etrafında birleşmezsek aşabileceğimizi zannetmiyorum.

Tarih Vakfı yirmi beş yılını geride bıraktı. Bundan sonraki dönem için neler söylemek istersiniz?

Kurumlar için bir genel değerlendirme ve bilanço çıkarma faaliyeti olarak yıldönümleri çok değerli. Bunu ilk on yılın sonunda yapmıştık ve bence bugün hâlâ anlam ifade eden, deneyimlerimizden neler çıkardığımızı, ikinci on yılda neler yapmak, nelere yönelmek gerektiğini özetleyen bir metni ortaya koyabilmiştik. Yirminci yılda ve yirmi beşinci

Tarih Vakfı'nın 1998 yılı çalışanları Darphane-i Amire'de bir toplantıda.

Tarih Vakfı gönüllüleri Eminönü'ndeki Bilgi-Belge Merkezi'nde.

yılda ne yazık ki, bu tür bir faaliyet yürütemedik. Ben kişisel olarak bu fırsatın kaçırılmaması için yeterince önceden yaptığım bir önerinin –2016 Haziran-Ekim döneminde SALT'ta kapsamlı bir 25. Yıl Sergisi açılarak, bir dizi etkinlik örgütlenerek Vakfın kamuoyundaki imajının güçlendirilmesi çalışmasının– emek sorumluluğunu üstlenmeme rağmen, bir yana bırakılmasını içime sindirebilmiş değilim; çok önemli bir fırsat kaçırdık. Hiç yoksa 25 Yıl Kronolojisi'nin kitaplaştırılamaması ve Vakfımız üzerine yazılmış bir Fransızca kitabın çevrilip basılamamış olması da yine aynı kapsamda düşünülebilir. Şimdi artık, bugünün ihtiyaç ve çözümlerini iyi kavramaya, bunlar etrafında birleşmeye ve uzun dönemli bir planlamanın parçası olarak, gözümüzü belki otuzuncu yıla dikerek, bahsettiğim türden olanakları ileride yeniden yaratmaya çalışmamız lazım.

İlk on-on beş yılda, sık sık başarılı etkinliklerde, somut mücadele alanlarında buluşulmasının yanı sıra, Vakfı güçlü kılan faktörlerden biri, *Tarih Vakfı'ndan Haberler* bülteninin daha kuruluş öncesinde ortaya çıkıp yıllarca düzenli olarak yayın yapmasıydı. Ayşen Anadol gibi usta, çok ince bir editörün sahiplenmesiyle çıkan bu yayın, hem şeffaflığı, hesap verirliği, hem de ortak bir mücadele, ortak bir emek etrafında birleşmeyi mümkün kılıyordu. Mütevellilere veya Tarih Dostlarına seyrek aralıklarla gönderilen internet mesajlarının gerekli ihtiyaca, hele bu dönemin ihtiyacına yetmeyeceği; Tarih Vakfı'nı koruyup kollamanın, desteklemenin, iletişim alanında yüz yüze, içtenlikli, titizlikle yaratılmış, izi beynimizin ve yüreklerimizin derinlerinde olan kanallar açmayı gerektirdiği kanısındayım.

Türkiye'de demokratik mücadelenin öncelik taşıdığı bir devredeyiz; tarihçiliğin demokratik mücadelenin çok önemli alanlarından biri olduğu açık. Size bahsettiğim 2000 tarihli "İşlev, Amaç ve İlkeler Belgesi" dediğimiz belgenin özü de budur. Tarihçiliğin gerek araştırma gerek yayın, gerek bunlarla çok bağlantılı arşivcilik, kütüphanecilik yanı, şu an ülke gündeminde belli bir hegemonya biçiminin kabul ettirilmesine yönelik önemli meydan savaşlarının verildiği alanlar. Kendi yapımızdan gelen zorluklara dikkat ederek, ancak Tarih Vakfı'nın üretiminin Türkiye'de baskılara direnişin, bilime dayanan bir tarih bilincinin savunulmasının toplumsal varoluş ve gelişmemizin çok önemli bir alanı olduğunu kavrayarak mücadeleye devam etmemiz gerekiyor. Bunun için, Vakıf mütevellilerinin, destekçilerinin, pasif bir destekçilikten aktif, Vakfın dertlerine merhem olacak, onun çabalarını destekleyecek, onu koruyup kollayacak bir sahiplenmeye geçmeleri, on yıllık bir yavaşlamadan sonra sistematik bir sivil örgütlenmenin adım adım başarılması gerekiyor. 25 yılı tamamlarken, Tarih Vakfı'na gerçekten emek veren tüm arkadaşlara, kuruculara, mütevellilere, destekçilere, toplam sayısı şu an binin hayli üzerine çıkmış olan çalışanlara hem teşekkürlerimi iletmek, hem de başarılar dilemek istiyorum. Tarih Vakfı'nı koruma-kollama, güçlü kılma çabasının, bugün de en az geçen on yıllardaki kadar temel bir mücadele alanı olduğunu düşünüyorum.

TARİH DOSTU OLUN!

TAŞNAKLARIN 1908'DEKİ İSTANBUL BÜROSUNUN PEŞİNDE*

VARAK KETSEMANIAN - DANIEL OHANIAN

Bu yazı, Ermeni Devrimci Federasyonu'nun (ARF) muhtemelen Temmuz veya Ağustos 1908'de faaliyete geçmiş olan, İstanbul'daki ilk açık merkezinin yerini bulma çabalarımızı aktarıyor. Tarihsel ve çağdaş kaynaklarda yer alan bilgiler sokakların gerçekliğine bağlanıyor.

ÇEVİRİ: SELİM SEZER

Taşnaklar olarak da anılan Ermeni Devrimci Federasyonu'nun (ARF) tarihinin iç içe geçtiği bağlamlar arasında, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı Osmanlı İmparatorluğu bağlamı en önemlilerden biridir. Önde gelen bir siyasi parti olarak ARF, bilhassa içinde önemli bir rol oynadığı 1908 Meşrutiyet devrimi yahut Jön Türk devrimi sonrasında Osmanlı siyasetinde ön plana çıktı. ARF 1890'daki kuruluşundan beri İstanbul'da yeraltı hücrelerine, gizli buluşma mekânlarına ve bir örgütsel ağa sahip olsa da, imparatorluk başkentinde açık faaliyet yürütmesine olanak veren şey, bu devrimin getirdiği siyasi hürriyet olmuştu.[1]

Bu araştırma, yazarlardan birinin Raymond Kévorkian'ın *magnum opus*'u olan *Le génocide des Arméniens* eserinde "*Sakız Agac, 51, à Péra*" şeklinde bir adres bulmasıyla başladı.[2] (Kévorkian bu referansa Vahan Papazian'ın İtakma ismiyle Goms'unl 1950'lerde yayımlanan anılarında rastlamıştı.)[3] Diğerimizin de İstanbul'a gelmesiyle birlikte, binanın halen yerinde olup olmadığını bulmayı amaçlayan bir araştırma başlatmaya karar verdik.

Pera'da Meşrutiyet kutlamaları.

SALT arşivi

Bir zamanlar Pera ilçesi olan alanın bugünkü Beyoğlu ilçesinin turistik kısımlarıyla şu ya da bu şekilde kesiştiğini halihazırda biliyorduk. Google Haritalar üzerinden bir arama yaptığımızda, Sakız Ağacı Caddesi'nin, şehrin ana gezinti yeri olan İstiklal Caddesi'nin hemen kuzeyinde kaldığını öğrendik. Çok kolay bir tespit yaptığımızı düşünüyorduk ama, hemen akabinde sahadaki gerçekliğin hayli farklı olduğunu anladık. Nitekim oraya gidince bugünkü Sakız Ağacı'nın 1908'dekiyle aynı olmadığı,

Ermeni Devrimci Federasyonu'nun kurucuları (soldan sağa): Stepan Zorian, Christapor Mikaelian, Simon Zavarian.

ayrıca inşaat için tamamıyla kapalı olduğu ortaya çıktı. Bu yüzden de başka türlü bir haritaya yöneldik: Şehir arkeolojisinin büyük kaynağı, Jacques Pervititch'in 1922-1945 İstanbul'u hakkındaki kadastro çizimlerine.[4]

Pervititch'in haritaları bize, Sakız Ağacı'nın bugün, daha erken dönemlerdeki halinin bir kesiti olduğunu gösterdi. 1945 yılında –ki bu daha sonra daha eski haritalar olan 1905 ve 1913/1914 haritaları tarafından doğrulandı– cadde, İstiklal'e doğru genişlemiş ve bugünkü Atıf Yılmaz Sokağı'nı da içine almıştı.[5]

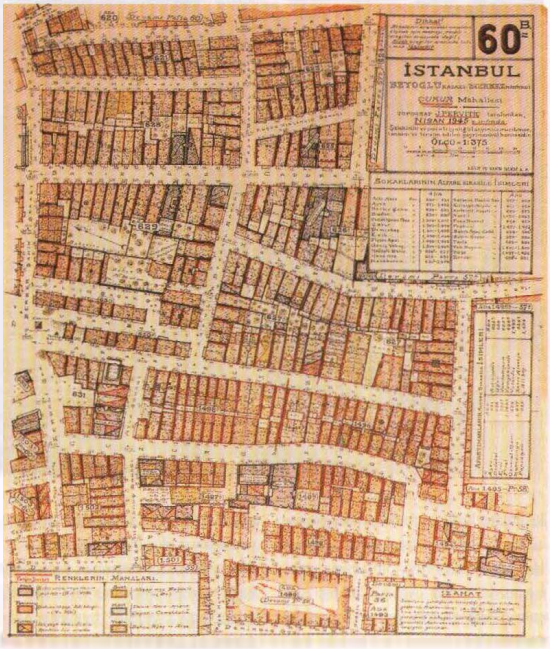
Ancak Atıf Yılmaz'a geldiğimiz zaman yeni bir sorunla karşılaştık: 51 no'lu bina burada bulunmuyordu. Sokak, 33 numaradan sonra Tarlabaşı Bulvarı tarafından kesiliyordu. Bu yüzden tarihi haritamıza geri döndük ve kâğıdın üstündeki şeyle ayaklarımızın altında olan şeyi üst üste bindirmek için çabaladıktan sonra –zira sokak adları değişmişti ve pek azı eşleşiyor gibi görünüyordu– aradığımız binanın artık mevcut olmaması gerektiğini anladık. Tarlabaşı boyunca uzanan bir dizi binanın bulvarı genişletmek için yıkıldığı şeklindeki varsayımımız daha sonra doğrulandı: 1980'lerin sonlarında bölgenin topografyası, yabancı sermayeyi şehre çekmek maksatlı ciddi değişimlerden geçmişti.[6]

Saha araştırmamızı tamamladıktan sonra, halen bilmediğimiz epey noktanın olduğunu fark ettik. Bu caddenin 1945 (Pervititch'in haritasını çizdiği tarih) ile 1908 arasında değişmediğinden ne kadar emin olabilirdik? Bir ARF merkezi gerçekte ne için kullanılırdı? Bu yalnızca bir ofis miydi yoksa bütün bir bina mı? Partinin şehirde başka ofisleri de var mıydı? Ve bu, bahsedildiğini duyduğumuz "*Azadamard* binası" ile aynı yer miydi?

İlk soruyu yanıtlamak için, 1905 ve 1913-1914 yıllarında oluşturulmuş olan daha eski ve daha az düzgün haritalara yöneldik.[7] Neyse ki bunlar, bu bölgedeki bina numaralarının 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca değişmeden kaldığını teyit etmeye yetecek kadar ayrıntılıydı. Artık, binanın izini sürerken doğru adımlar attığımızdan emindik.

İkinci soru için Papazian'ın anılarına başvurduk. Bu anılarda, bölgenin "yuvamız" diye tanımlandığını ve meşrutiyetin ilanının ardından son derece yaygın olan kutlama atmosferini yansıtan heyecan verici bir yer olarak betimlendiğini gördük:

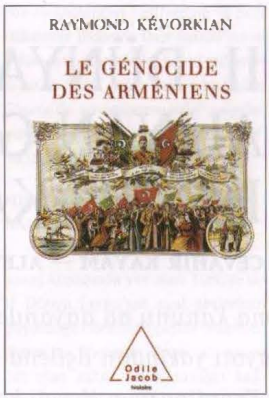
> Bu "yuva" bizim merkezimizdi. Eski ve yeni yoldaşlar gün boyunca orada bir araya gelirdi. Burası bir siyasi-örgütsel merkezdi *[hunotal]* ve liderliğimizin merkezi orada bulunurdu; talimatlar oradan gönderilir, yoldaşlarımızın çabalarının çıktıları orada koordine edilirdi. (...) Eski ve yeni yoldaşlar [eski sürgünler dahil] vilayetlerden, Avrupa'dan ve Kafkaslar'dan kalabalıklar halinde oraya gelir, anayasal olarak özgür Türkiye'de işe koyulma ve bazılarını deyimiyle "özgür hava"yı soluma arayışına girerdi. (...) Halihazırda İstanbul'da olan yoldaşlar arasında H. Shahrigian, Hrachia Tiriakian, H. Kalfayan, şairler Siamanto, Varoujan, R. Zartarian, Dr. G. Pashayan ... [ve] Sh. Misakian, Kegham Parseghian, Cheogourian, Sevag, Sirouni, H. Hampartsoumian ve başkaları gibi genç yoldaşları ve yazarları hatırlıyorum.[8]

Jacques Pervititch'in kadastro haritalarında Beyoğlu ilçesi.

Son olarak, her ne kadar bütün binanın mı ARF tarafından kullanıldığını yoksa partinin sadece bir kiracı mi olduğunu belirleyememiş olsak da, bu merkezin "*Azadamard* binası"ndan farklı olduğunu bulduk. *Azadamard*, Batı Bürosu'nun yayın organı için kullanılan ortak isimdi. 23 Temmuz 1909'da ortaya çıkışından 29 Haziran 1910'a kadar Yeniçarşı Caddesi 32 numarada, 30 Haziran 1910-23 Ekim 1914 arasında Hamalbaşı Caddesi'nde, önce 76 daha sonra 74 numarada; 21 Kasım 1918-21 Ağustos 1919 arasında ise Kabristan Sokak 37 numarada faaliyet yürütmüştü; yani hep Pera'daydı.[9] Kasım 1922 dolaylarında parti, Hasköy ilçesinin dışında faaliyet yürütüyordu.[10] İşte bu bilgi parçaları bize bu merkezlerin "*Azadamard* binası"nda olmadığını; bu sıfatın bir veya birden fazla başka binaya ait olduğunu gösteriyor. Şehrin, bölgenin merkez komitesi ve bir ARF öğrenci birliği olan Batı Bürosu'nun merkezi olduğu düşünüldüğünde, İstanbul'da ARF'nin birden fazla yerde faaliyet yürütmesi elbette şaşırtıcı değildir."

ARF merkezleri hakkında burada anlattığımız hikâye, Ermenilerin geç Osmanlı dönemi İstanbul'undaki hareketli yaşantısının kesitlerinden biridir. Her ne kadar bu yazı, soykırım öncesi İstanbul'daki Ermeni cemaatleriyle bir şekilde ilişkili yüzlerce binadan birinin yerini bulma yönünde mütevazı bir çabadan ibaret olsa da, başkalarının da benzer davranışlara girişeceği ümit edilmektedir. Çalışmamızın tamamlanmamış halde kaldığını bilerek –ve unutulmuş bir hakikati keşfettiğimizi düşünmeden– bizden önce pek çok başka kişinin yaptığı şeye naçizane bir katkı sunduğumuza inanıyoruz: Bu, bu denli büyük bir tarihin odak noktası olmuş bir şehirde Ermenilere ait işaret noktalarının araştırılması ve belgelenmesidir. Boşlukların doldurulmasında başka araştırmacıların da bize yardım etmesini umuyoruz.

Raymond Kévorkian'ın "magnum opus"u, *Le Génocide des Arméniens* (Paris: Odile Jacob, 2006).

VARAK KETSEMANIAN
PRINCETON ÜNİVERSİTESİ YAKINDOĞU ARAŞTIRMALARI BÖLÜMÜ DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DANIEL OHANIAN
UCLA TARİH BÖLÜMÜ DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

Yazının orijinali, Aralık 2015'te *Armenian Weekly* dergisinde "In Search of the ARF's 1908 Istanbul Headquarters" başlığıyla yayımlanmış, metin daha sonra yazarlar tarafından, Türkçe yayımlanmak üzere *Toplumsal Tarih* dergisine gönderilmiştir. Çeviri esnasında *Toplumsal Tarih*'in standartları göz önüne alınarak metinde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yazının orijinalini çevrimiçi okumak için bkz. http://armenianweekly.com/2016/02/01/arf-1908-istanbul-headquarters/

1 ARF'nin 1908 öncesindeki yapısı ve İstanbul'daki faaliyetleri hakkındaki literatür devasa boyuttadır. Genel bir inceleme için bkz. Hratch Dasnabedian, *History of the Armenian Revolutionary Federation Dashnaktsutiun. 1890-1924*, çev. Bryan Fleming, Vahe Habeshian (Milano: OEMME Edizioni, 1990), s. 32-35, 36, 45-48, 57-59, 61-63, 70-72, 76-77, 91. Kitapayrıca şu şekilde mevcuttur: Հրաչ Տասնապետեան, Հ. Յ. Դաշնակցութիւն՝ իր կազմութենէն մինչեւ ժ. Ընդ. Ժողով [Hratch Dasnabedian, Ho. Hi. Tashnagtsutyune ir Gazmutenen Minchev Je. Enthanur Joghov/ Kuruluşundan 9. Genel Kongresi'ne Ermeni Devrimci Federasyonu] (Atina, 1988). Historiyografik bir genel değerlendirme için bkz. Ara Sanjian, "The ARF's First 120 Years: A Brief Review of Available Sources and Historiography," *Armenian Review* 52/3-4 (2011): 1-16, 2-7. Sanjian'ın makalesine dahil edilmemiş yeni bir yayın da şudur: Hratch Dasnabedian (Հրաչ Տասնապետեան), Պատմութիւն հայ յեղափոխական շարժման եւ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան [Ermeni devrimci hareketinin ve Ermeni Devrimci Federasyonu'nun tarihi], yay. Երուանդ Փահլուրեան (Bourj Hammoud, Lübnan: Համազգային Վահէ Սէթեան Տպարան [Hamazkayin Vahe Setyan], [2009]). Meşrutiyet Devrimi ile I. Dünya Savaşı arasındaki yıllar hakkında, özellikle bkz. Dikran Mesrob Kaligian, *Armenian Organization and Ideology under Ottoman Rule, 1908-1914* (New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2009).

2 Raymond Kévorkian, *Le génocide des Arméniens* (Paris: Odile Jacob, 2006), 931-30. Kitabın İngilizce ve Türkçe çevirileri için: *The Armenian Genocide: A Complete History* (New York: IB Tauris, 2011) ve *Ermeni Soykırımı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015).

3 Vahan Papazian (Վահան Փափազեան), Իմ յուշերը [Anılarım], c. 1 (Boston: Հայրենիք [Hayrenik], 1950), Cilt 2 (Beyrut: Համազգային [Hamazkayin], 1952), c. 3 (Kahire: Տիւսաբեր [Husaper], 1957). Papazian, Իմ յուշերը, c. 2, s. 48. Her ne kadar Papazian ofisi ne zaman ziyaret ettiğine dair net bir tarih vermese de, bu ziyaret Temmuz veya Ağustos 1908'de gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Bkz. Papazian, Իմ յուշերը, c. 2, s. 42.

4 Jacques Pervititch, *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, haz. Seden Ersoy, Çağatay Anadol (İstanbul: Tarih Vakfı, 2001).

5 *Age*, s. 112.

6 Çağlar Keyder, "A Brief History of Modern Istanbul", *The Cambridge History of Turkey*, c. 4, *Turkey in the Modern World*, yay. Reşat Kasaba (Cambridge: Cambridge University Press, 2008) içinde, s. 504-523, 515-516. "Yeni" Sakız Ağacı Caddesi'nin kapanmasında gördüğümüz gibi, Tarlabaşı bölgesi bugün değişim geçirmeye devam etmektedir. Bkz. Nil Uzun, "Urban Space and Gentrification in Istanbul in the Twentieth Century", *The Economies of Urban Diversity: Ruhr Area and Istanbul*, yay. Darja Reuschke, Monika Salzbrunn, Korinna Schönhärl (New York: Palgrave Macmillan, 2013), s. 236-254, 249-251.

7 Charles Edouard Goad, *Charles Edouard Goad'ın İstanbul Sigorta Haritaları*, haz. İrfan Dağdelen (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2007), harita 42; İrfan Dağdelen, (haz.), *Alman Mavileri, 1903-1914 / I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*, c. 2 (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2006), pafta G1/1.

8 Papazian, Իմ յուշերը, c. 2, s. 49-50, 52.

9 Ադամտամարտ Օրաթերթ [Azadamard günlük gazetesi], 21 Haziran 1909, s. 1; Ադամտամարտ Օրաթերթ, 29 Haziran 1910, s. 1; Ադամտամարտ Օրաթերթ, 30 Haziran 1910, s. 1; Ադամտամարտ Օրաթերթ, 23 Ekim 1914, s. 1; Արդարամարտ Օրաթերթ [Artaramard günlük gazetesi], 21 Kasım 1918, s. 1; Ճակատամարտ Օրաթերթ [Jagadamard günlük gazetesi], 21 Ağustos 1919, s. 1. Bu yayın organı, sansürden kurtulmak için 1912'den sonra sık sık ismi değiştirmiştir. En fazla kullanılan ikinci isim *Djagadamard*'dı. Bkz. Garegin Levonyan (Գ. արեգին Լեւոնեան), Հայոց պարբերական մամուլը. Լիակատար ցուցակ հայ լրագրութեան, սկզբից մինչև մեր օրերը). *1794-1934* [Ermeni süreli basını: Başlangıcından günümüze Ermeni haberciliğinin tam kataloğu, 1794-1934] (Yerevan: Մեքենական ֆոնդ, 1934), s. 57. Ayrıca bkz. M. V. Hovsepyan (Մ. Վ. Հովսեփեան), "Հին պարբերական մամուլը, 1909-1920 թթ." [Konstantinopolis ARF'sinin süreli yayınları, 1909-1920], Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների [Liraper hasaragagan kidutyunneri] 3 (2006): 177-181. Listemizde hâlâ bazı boşluklar var; zira her ne kadar organ yayınına 23 Temmuz 1909'da başlamış olsa da, 24 Nisan 1915 sonrasına kadar askıya alınmamıştı. Aynı zamanda, 1918 yılında tam olarak ne zaman yeniden yayına başladığından, yahut ne zaman kapandığından ya da siyasi açıdan bağlantısız bir gazeteye dönüştüğünden de emin değiliz. Bkz. Hovsepyan, "Հին պարբերական մամուլը", s. 177, 179.

10 Elizabeth Dodge Huntington, "Community Organization,", *Constantinople To-day, or, The Pathfinder Survey of Constantinople: A Study in Oriental Social Life*, yay. Clarence Richard Johnson (New York: Macmillan, 1922) içinde, s. 121-164, 134. I. Dünya Savaşı'nın Temmuz 1914'ten Kasım 1918'e kadar devam ettiği aktıda tutulmalıdır. Savaş sonrasında İstanbul'da gerçekleşen Müttefik işgali, pek çok Ermeni örgütünün kapılarını yeniden açmasına olanak verdi. Bu, Eylül-Ekim 1923'te Türk Milli Hareketi'nin şehre girişine ve Müttefiklerin şehirden çıkışına kadar devam etti.

11 Kaligian, *Armenian Organization*, x; Dasnabedian, *History*, s. 104, 106.

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ALINAN GİZLİ KOORDİNASYON HEYETİ KARARLARI

CEVAHİR KAYAM — ALEV ÖZBİL

Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak toplumun her kesimini etkileyen, ekonomik ve sosyal hayatı yakından ilgilendiren birçok karar alınmıştır. Savaş ortamında alınan bazı Koordinasyon Heyeti kararları ise gizli tutulmuştur. Bu çalışmada, söz konusu gizli kararlardan ulaşılmış olan 16 tanesi değerlendirilecek ve analiz edilecek, ayrıca söz konusu belgeler araştırmacıların bilgisine sunulacaktır.

Savaş yıllarında İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'ndeki Kızılay aşevinde yoksullara yemek dağıtılırken.

Cumhuriyet'in 75. Yılı. Cilt 1, 1923-1953 (İstanbul: YapıKredi Yayınları, 1998), s. 249

GİRİŞ

Topyekûn savaş, bir milletin ya da milletler grubunun diğer milletler veya milletler grubu ile maddi-manevi bütün kuvvetleriyle girişmek zorunda kaldığı mücadele olarak tanımlanmıştır.[1] Böyle bir savaştan ülkelerin sanayi sektörü, tarım sektörü, hizmet sektörü, ihracatı, yatırımı, kısaca tüm temel ekonomik göstergeleri etkilenir.[2] Taraf ülkeler siyasi, askeri, ekonomik ve manevi bütün unsurlarıyla savaşa katılır. Ülkede mevcut tüm kuruluşların, teşkilatların, bütün fertlerin savaşa katılımı söz konusudur. Devlet tüm güçlerini savaşı kazanmak için kullanabilir.[3] Bu süreçte ülke yöneticileri ekonomiyi savaş ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlemek durumundadır. İyi bir finansal programla savaş ekonomisi şekillendirilmelidir.[4] Diğer yandan yapılan programın uzun süreli olması çok önemlidir.[5]

II. Dünya Savaşı dönemi söz konusu tedbirlerin alındığı, ülke yöneticilerine geniş yetkilerin verildiği bir dönem oldu. Örneğin Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD ekonomik alanda kapsayıcı düzenlemelerin yapıldığı ülkelerdir. Üretimin planlanması, çalışma sürelerini, uzatılması ve zorunlu çalışma gibi işgücünün kullanımıyla ilgili düzenlemeler, fiyat ve kur denetimleri, ücretlerin hükümetler tarafından belirlenerek denetim altına alınması, gelir ve servet vergisi düzenlemeleri, gıda maddelerinden giyim eşyalarına kadar birçok temel tüketim maddesinde karne uygulamaları sözünü ettiğimiz ülkelerdeki savaş ekonomisi uygulamaları oldu. Bu düzenlemelere uymayanlara ceza verilmesi de söz konusuydu. Bunların yanı sıra kararların uygulanması amacıyla devletin idari yapılanmasında da yeni bakanlıklar, konseyler, kurullar, ofisler kurulması gibi düzenlemelere gidildi.[6] Görüldüğü gibi savaşa giren ülkelerde yaşamın pek çok alanını etkileyen çeşitli kararlar alınmıştı. Benzer tedbirler, savaşa dahil olmamasına rağmen Türkiye'de de hayata geçirilecekti.

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE SAVAŞ EKONOMİSİ

Türkiye'de II. Dünya Savaşı yıllarında ordunun ve şehirlerin iaşesi konusu dönemin ekonomik sorunlarının başında gelir. Ülke savaşın içinde olmamasına rağmen yaklaşık bir milyon askerin silah altında bulundurulması özellikle hububata olan talebi artırmıştı. Buna karşılık üretici zümrenin silah altında bulunması üretimi olumsuz etkilemiş, buğday üretiminde %50 oranında düşme görülmüştü.[7] Buğday üretimi 1939'da 4.191.528 ton-

ken, 1945'te 2.189.318 tona gerilemişti.[8] İthalat imkânlarının kısıtlı olması bazı tüketim mallarının azalmasına neden olmuştu. İthalat 1948 fiyatlarıyla 1937-1939 arası yılda ortalama 736 milyon TL'den, 1940-1945 yılları arasında yılda ortalama 348 milyon TL'ye gerilemişti. Tarımsal üretimin düşmesi, makine ve hammadde ithalatının kısıtlanması sonucu yurtiçi sanayi üretiminin olumsuz etkilenmesi karaborsacılığı büyük bir sorun haline getirmişti.[9] Bu dönemde fiyatlar yükselmiş, ülkede savaş zenginleri çoğalmış, halkın alım gücü azalmıştı. Ekonomik bunalım ciddi bir durum almıştı.

Korkut Boratav ve Şevket Pamuk savaşa girilse de girilmese de hükümetlerin savaş dönemlerinde meydana gelen ekonomik bunalımı aşmak için izleyebilecekleri iki tür ekonomik politikanın olduğunu söyler. Bu yaklaşıma göre izlenebilecek yollardan ilkinde devlet piyasaya yoğun şekilde müdahale eder, ticareti ve gerektiği takdirde üretimi sıkı polisiye tedbirlerle denetim altına alır. Gerekli olan hububatı kendi belirlediği fiyatlarla temin etmeye çalışır. Bu yolla fiyat artışlarının önüne geçilebileceği düşünülür. Ancak bu uygulamanın istifçiliğe ve karaborsaya yol açma riski fazladır. İzlenebilecek ikinci yöntemde devlet, fiyatlar ve piyasa koşulları üzerinde denetim ve müdahaleden kaçınır. Böylece oluşacak fiyat artışlarının üreticiyi harekete geçireceği, talebin meydana gelecek artışla karşılanabileceği düşünülür ve bu uygulama nedeniyle doğabilecek enflasyon kabul edilir.[10]

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Cumhuriyeti'nde savaş ekonomisi Refik Saydam ve Şükrü Saracoğlu'nun başbakanlığında kurulan hükümetler tarafından yönlendirildi. Saydam ve Saracoğlu hükümetleri savaşın getirdiği ekonomik sorunların çözümüne yukarıda belirtilen iki farklı yöntemle yaklaştı. Refik Saydam, sözü edilen ekonomik politikalardan ilkini tercih etti ve katı ekonomik politikalar izledi. Bu dönemde ekonominin düzenlenmesi ve korunması için hukuki dayanaklı müdahaleler gerçekleştirildi.

1939-1942 yılları arasında başbakanlık görevinde bulunan Refik Saydam (1881-1942).

Wikipedia

18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen Milli Korunma Kanunu bu katı ekonomik politika uygulamasını hukuki zemine oturtan bir kanun olarak çıkarıldı ve bu uygulamanın ana aracı oldu. Aynı zamanda, farklı ekonomik uygulamaları tercih eden Saracoğlu hükümetleri döneminde, savaş sonrasında ve Demokrat Parti döneminde de uygulandı.[11] Kanun 27 Mayıs 1960 ihtilalinin ardından 79 sayılı "Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye ve Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanun"un 10 Eylül 1960 tarihinde kabul edilmesi ve 16 Eylül 1960 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla[12] uygulamadan kaldırıldı, ancak halen yürürlüktedir.

MİLLİ KORUNMA KANUNU'NUN HAZIRLANMA SÜRECİ

Savaş kuşağında yer alan Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu dönemde çeşitli önlemler alınmıştı. Savaştan önce yüz yirmi bin olan asker sayısı savaşın başlamasıyla birlikte bir milyonu aştı. Askeri harcamalarda yaşanan büyük artış ekonomiye ağır yük getirdi. Diğer yandan genç nüfusun askere alınmasıyla tarımsal üretimde ve sanayi üretiminde meydana gelen düşme, ithalatın azalmasının neden olduğu mal kıtlığı ve halkın savaş tehlikesi karşısında yaşadığı panik, ihtiyaç maddelerine olan talebi artırdı. Tüm bunlar savaş koşullarını

21 Kasım 1940 tarihinde alınan yurt çapında ışık karartma kararı kapsamında tramvaylarda karartmaya hazırlık yapılırken.

Cumhuriyet'in 75 Yılı, Cilt 1, 1923-1953 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), s. 223.

kendi lehine çevirmeyi hedefleyen bazı kişilerin amaçlarıyla birleşince "ihtikâr" olayları kaçınılmaz oldu. Bu ortamda hükümet öncelikle ihtikâr olaylarının önlenmesi, aynı zamanda üretim, tüketim, dağıtım, satış, ihracat, ithalat, ücretlilerin örgütlenmesi, ulaştırma gibi konularda hükümete gerekli önlemleri alması için geniş

Vekillerimizin tetkikleri

Faik Öztrak, Ali Fuad Cebesoy ve Nazmi Topçoğlu gazetemize dün mühim beyanatta bulundular

Ticaret Vekili Nazmi Topçoğlu — Nafıa Vekili Fuad Cebesoy — Dahiliye Vekili Faik Öztrak

Ticaret Vekili diyor ki:

«Almanya ile şimdilik 7,5 milyon liralık bir anlaşma üzerinde mutabık kaldık. Yakında imzalanacak olan anlaşma müddetle tahdid edilmemiştir.»

Nafıa Vekili diyor ki:

«Zelzelede yıkılan şehirlerimizin inşası işini Vekâletimiz deruhde etmiştir. İlkbaharda faaliyete geçeceğiz. Yeni bina tiplerini tespit ettik.»

Dahiliye Vekili de açıkta kalan felâketzedelerin iaşe, tedavi ve iskân işlerile uğraşıldığını söyledi

"Vekillerimizin Tetkikleri" başlıklı haberin devamında, Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu kanunun yürürlüğe girmesiyle, mevcut tedbirlere kolaylıkla devam edileceğini belirtir.

Cumhuriyet, 24 Ocak 1940

yetkiler veren 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nu 18 Ocak 1940 tarihinde kabul etti. Kanun 26 Ocak 1940 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlandı.[13]

Milli Korunma Kanunu'nun uygulamaya konulması için Bakanlar Kurulu genel veya kısmi seferberlik, devletin bir savaşa girme ihtimali, Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren yabancı devletler arasındaki savaş hali olarak belirlenen olağanüstü durumlarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne durumu bildirecek ve kanun uygulamaya girecekti. Olağanüstü durumun son bulması üzerine yine Bakanlar Kurulu'nun durumu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirmesi sonrasında kanunun uygulamasına son verilecekti.

Kanunun kabulünden bir ay sonra Avrupa'da süren savaşın ülke ekonomisine yaptığı olumsuz etkinin yol açtığı olağanüstü koşulların oluşması nedeniyle 19 Şubat 1940'ta kanunun öngördüğü şekilde uygulamaya konulmasına karar verildi.[14]

18 Ocak 1940'ta kabul edilen Milli Korunma Kanunu, kabul edildikten kısa bir süre sonra 19 Şubat 1940'ta 2/12877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle uygulamaya kondu. 20 Şubat 1940'ta kanunun 4. maddesi gereğince Milli Korunma Kanunu kararlarını hazırlaması ve ilgili bakanlıklar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlaması için Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalat ve Ticaret vekillerinden oluşan Koordinasyon Heyeti'nin kurulmasına karar verildi.[15]

Alınan karar gereği kurulan Koordinasyon Heyeti'nde Milli Müdafaa Bakanı Naci Tınaz, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, İktisat Bakanı Hüseyin Hüsnü Çakır, Ziraat Bakanı Muhlis Erkmen, Münakalat Bakanı Ali Çetinkaya, Ticaret Bakanı Cezmi Erçin görev aldı. Koordinasyon Heyeti'nin başkanlığını Başbakan Refik Saydam yapıyordu. Milli Korunma Kanunu kapsamında Koordinasyon Heyeti'nce alınan kararlar önce hükümetin onayına sunuluyor. Cumhurbaşkanı'nın da onayı alındıktan sonra *Resmi Gazete*'de yayımlanıyor ve hayata geçiriliyordu. Koordinasyon Heyeti'nin göreve başladığı tarihten itibaren ülke ekonomisi üzerinde sıkı bir devlet kontrolü de başlayacaktı.[16]

Savaş döneminde ülke ekonomisinin şekillendirilmesinde Milli Korunma Kanunu'na dayanarak alınan kararlar büyük önem taşır. Dr. Refik Saydam Hükümetleri döneminde 19 Şubat 1940 ile 8 Temmuz 1942 tarihleri arasında 356 karar alındı. Saracoğlu hükümetinin göreve başlamasıyla savaşın Avrupa'da sona erişi arasında alınan karar sayısı ise 232'ydi. Avrupa'da savaşın sona erdiği dönemde alınan 588 numaralı karar 7 Mayıs 1945 tarihliydi.[17]

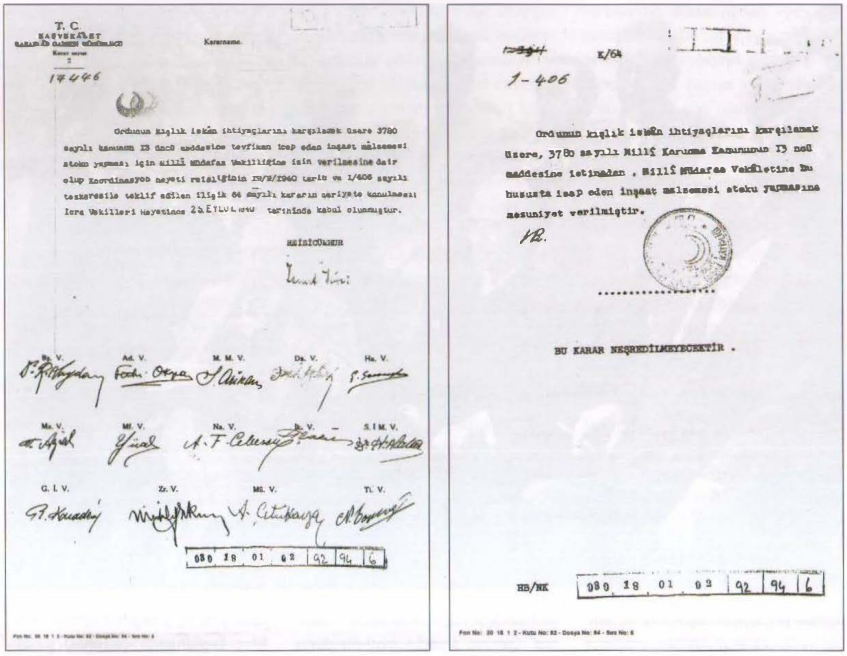
Savaş süresince alınan 588 karardan 565'i *Resmi Gazete*'de yayımlandı ve uygulamaya kondu. Söz konusu kararlardan K/346, K/394, K/436 Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmedi. Aynı dönemde Bakanlar Kurulu'nca kabul edilen, ancak açıklanması uygun görülmeyen "gizli kararlar" da alındı. Savaş süresince alınan gizli kararlar K/50, K/64, K/111, K/142, K/153, K/184, K/185, K/192, K/202, K/215, K/235, K/237, K/238, K/246, K/253, K/254, K/260, K/261, K/268, K/277 olmak üzere 20 adetti.

GİZLİ KARARLAR

Savaş döneminde Koordinasyon Heyeti tarafından çeşitli konularda gizli kararlar alındı. Bu kararların bazıları askeri amaçlara ilişkindi. Ayrıca bu dönemde alınan gizli bir kararla Başbakan'a araçların trafiğe çıkmalarını düzenlemesi yönünde bir yetki verildi. Savaş döneminin önemli uygulamalarından olan "el koyma" kararları açık kararların yanı sıra "gizli kararlar" aracılığıyla da hayata geçirildi.

ASKERİ AMAÇLI GİZLİ KARARLAR

II. Dünya Savaşı süresince Milli Korunma Kanunu kapsamında askeri amaçlı üç gizli karar alındı. Bunlardan K/50 ile savunma amaçlı inşa edilmiş askeri yapıların ve binala-

T. C.
BAŞVEKÂLET
Karar numarası
5
17446

Karaname.

Ordunun kışlık iskân ihtiyaçlarını karşılamak üzere 3780 sayılı Kanunun 13 üncü maddesine tevfikan icap eden inşaat malzemesi stoku yapması için Millî Müdafaa Vekilliğine izin verilmesine dair olup Koordinasyon heyeti reisliğinin 10/8/1940 tarih ve 1/406 sayılı tezkeresile teklif edilen 64 sayılı kararın meriyete vazulması Icra Vekilleri Heyetinde 26 EYLÜL 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

BAŞVEKİL İSMET

B. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Na. V. B. V. S. İ. M. V.
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

080 18 01 62 92 94 6

K/64

1-406

Ordunun kışlık iskân ihtiyaçlarını karşılamak üzere, 3780 sayılı Millî Korunma Kanununun 13 ncü maddesine istinaden, Millî Müdafaa Vekâletine bu hususta icap eden inşaat malzemesi stoku yapmasına mezuniyet verilmiştir.

BU KARAR NEŞREDİLMEYECEKTİR.

HB/KK

080 18 01 62 92 94 6

K/64 sayılı karar.

rın bulunduğu bölgelerdeki yolların tamamlanması için Milli Müdafaa Vekâleti'ne yetki verildi. K/64 ile yine Milli Müdafaa Vekâleti'ne inşaat malzemesi stoku yapma izni verilirken, K/153 İzmir'de bulunan ve İngilizlere ait bir askeri heyetin bir otomobiline ve bir motosikletine İzmir Belediyesi tarafından plaka ve çalışma izni verilmesi yönünde bir gizli karardı.

Alınan bu gizli kararları irdelemeden önce, aynı konuda alınan açık kararları değerlendirmek gerekir, çünkü savaş süresince alınan gizli kararlar yine bu süreçte alınmış olan açık kararlarla ilintilidir.[18] Örneğin K/50 gizli kararı değerlenmeden önce, 10 Haziran 1940 tarihli K/31 kararının değerlendirilmesi faydalı olacaktır. K/31 ile Nafia Vekâleti'nin gösterdiği lüzum üzerine yol, köprü, meydan ve iskele inşaatlarına yeterli miktarda işçinin sağlanması amacıyla Milli Korunma Kanunu'nun 9. maddesine dayanılarak vatandaşlara ücretli iş yükümlülüğü kararı zaten alınmış, Nafia Vekâleti bu konuda yetkili kılınmıştı.[19] Bu karardan iki ay sonra Koordinasyon Heyeti'nin 10 Ağustos 1940 tarih ve 1/274 sayılı tezkeresiyle teklif ettiği K/50 numaralı kararın uygulamaya konması 17 Ağustos 1940 tarihinde hükümet tarafından kabul edildi ve Milli Müdafaa Vekâleti'ne de aynı yönde yetki verildi.[20] Ancak savaşlarda kullanılmak üzere savunma amaçlı inşa edilmiş askeri yapıların ve binaların bulunduğu bölgelerdeki yolların tamamlanması için uygulamaya koyulan bu karar, askeri konuları ilgilendirdiği için gizli tutulmuştu. Aynı kararla Milli Korunma Kanunu'nun 36. maddesine dayanılarak ihtiyaç oranında kamyon kiralanması için de Milli Müdafaa Vekâleti'ne yetki verildi.

II. Dünya Savaşı döneminde savaş tehdidi altında kışlasından ayrılarak gerekli görülen yerlerde konuşlandırılmış askeri birliklerin kışlık barınma ihtiyacının sağlanması da çözüm bekleyen önemli bir sorun olmuştu. Koordinasyon Heyeti tarafından 19 Eylül 1940 tarih ve 1/406 sayılı tezkereyle teklif edilen K/64 sayılı gizli kararın uygulamaya konması hükümet tarafından 26 Eylül 1940 tarihinde kabul edildi.[21] K/64'le ordunun kış koşullarında iskan edileceği barınakların yapılması amacıyla gerekli olan inşaat malzemesini stoklaması için Milli Müdafaa Vekâleti'ne izin verildi.

Diğer yandan II. Dünya Savaşı döneminde ithalat imkanlarının kısıtlı olması savaş dönemi hükümetlerini diğer pek çok ithal malının tüketiminde olduğu gibi petrol ve petrol ürünleri konusunda da bazı tedbirler almaya yöneltmişti. Alınacak tedbirlerin yasal temele oturması için de bazı kanunlar hayata geçirildi. Örneğin Milli Korunma Kanunu'nun 36. maddesiyle hükümete her türlü özel nakil araçlarının çalıştırılmasını düzenleme, sınırlandırma, azami nakil ücretlerini belirleme yetkisi verildi. Bu süreçte 20 Mayıs 1940 tarihli ve 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun da kabul edildi.[22]

Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun'un ilk maddesinde Cumhurbaşkanlığı emrine tahsis edilecek araçların bu kanun hükümlerinden muaf tutulduğu belirtilmişti. 3827 sayılı kanunla hizmetlerine araç tahsis edilecek res-

4-7 Aralık 1943 tarihlerinde Roosevelt, İnönü ve Churchill, Kahire'de bir araya gelerek Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmesi konusunu görüştü.

Cumhuriyet'in 75. Yılı. Cilt 1: 1923-1983 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), s. 254.

mi hüviyet taşıyan kişiler ve kurumlar, verilecek araç sayıları, araçların asgari kullanma süreleri ve azami satın alış fiyatları kanunda yer alan listelerde belirtildi. Böylece savaş döneminde kamu hizmetinde kullanılan araçların kullanılmasına önemli ölçüde kısıtlama getirilmiş oldu.

Kanun kapsamında kullanılması söz konusu olan araçlara hükümetin onayıyla belirlenecek şekil, renk ve işareti taşıyan birer plaka takılacaktı. Belediyeler bu kanunda belirtilmiş olan araçlar dışında hiçbir makam ve kişiye aynı şekil, renk ve işaret taşıyan resmi plaka ve numara veremeyecekti. Kanunda ayrıca söz konusu araçların hangi kurallar çerçevesinde kullanılacağıyla ilgili hükümler de yer almıştı.[23]

3827 sayılı kanunun kabulünden altı ay kadar sonra, Milli Korunma Kanunu'nun 36. maddesine dayanılarak alınan 19 Kasım 1940 tarihli ve K/75 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı hayata geçirildi.[24] Bu kararla petrol ve ürünleriyle çalışan tüm kara ve deniz nakil araçlarının çalışmaları bazı esaslar çerçevesinde kısıtlandı. Karara göre, gerçek ya da tüzel kişilere ait tüm binek otomobillerinin, motosikletlerin, "tenezzübe mahsus" (gezinti amaçlı) motorlu deniz ulaşım araçlarının trafiğe çıkmaları yasaklandı. Ancak elçiliklere, konsolosluklara ve çalışanlarına ait kara ve deniz ulaşım araçları, 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun'da belirtilen bazı araçlar ve doktorlara ait araçlarla plakaları belirtilmiş sekiz araç da kısıtlama dışında bırakılmıştı. Ayrıca yabancı turistlere ait araçların Türkiye'ye girmelerinden itibaren 15 gün süreyle trafiğe çıkmasına da izin verildi. K/75 kararının 1. maddesinin E fıkrasıyla şehir ve kasabaların sınırları içinde çalışan ticari taksiler için bir gün tek, bir gün çift plaka uygulaması hayata geçirildi. Bu çerçevede trafiğe çıkacak taksiler sabah 6'dan ertesi gün sabah 6'ya kadar çalışabilecek, belirtilen saatte garajlarına ya da belediyeler tarafından belirlenen yerlere çekilecekti. 19 Kasım 1940 tarihli K/75 kararının 1. maddesinin E fıkrası, 15 Temmuz 1941 tarihli K/176[25] ile kaldırılacak, taksilerin her gün çalışmalarına izin verilecekti.

K/75 kararının ikinci maddesine göre bu kararın uygulamaya girmesinden itibaren petrol ve petrol ürünleriyle çalışan hiçbir araca belediyelerce çalışma izni ve plaka verilemeyecekti. K/75 kapsamında çalışması yasaklanan araçlara, kararın uygulamaya girmesinden itibaren beş gün süre verilmişti. Bu suretle araç sahiplerine yapmayı planladıkları işlerini toparlamaları için kısa bir zaman tanınmıştı.[26]

Görüldüğü gibi çalışmalarına izin verilmiş olan özel araçların sayısı oldukça azdı. Bu durumda çalışmaları için lüzum görülen araçlar için yeniden izin verilmesi gerekiyordu ve Koordinasyon Heyeti tarafından bu yönde kararlar alındı.

Yukarıda söz edilen ve çalışmalarına 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun'la izin verilen araçların dışında Koordinasyon Heyeti Kararları kapsamında savaş döneminde 214 adet otomobilin daha çalışmasına izin verilmişti. Alınan kararlarla 6 araç trafikten men edilirken 67 adet motosiklet trafiğe çıkarıldı. Hükümet sağlık hizmetlerinin aksamaması için aldığı K/574[27] kararıyla tüm doktorların motosikletle trafiğe çıkmasına da izin verdi.

Savaş dönemi Türkiye'sinde motorlu araçların trafiğe çıkışları alınan Ko-

ordinasyon Heyeti kararlarıyla şekillendi. *Resmi Gazete*'de yayımlanan bu kararların dışında aynı konuda bir de "gizli karar" alındı. 16 Mayıs 1941 tarih ve 1/1171 sayılı tezkereyle teklif edilen K/153 numaralı kararın uygulamaya konulması 22 Mayıs 1941'de kabul olundu.[28]

19 Şubat 1941 tarihli K/75 kararına ek bir karar olarak kabul edilen K/153 ile İzmir'de bulunan ve İngilizlere ait bir askeri heyetin bir otomobiline ve bir motosikletine İzmir Belediyesi tarafından plaka ve çalışma izni verilmesi kararlaştırıldı. Bu karar yine askeri gerekçelerle gizli tutuldu.

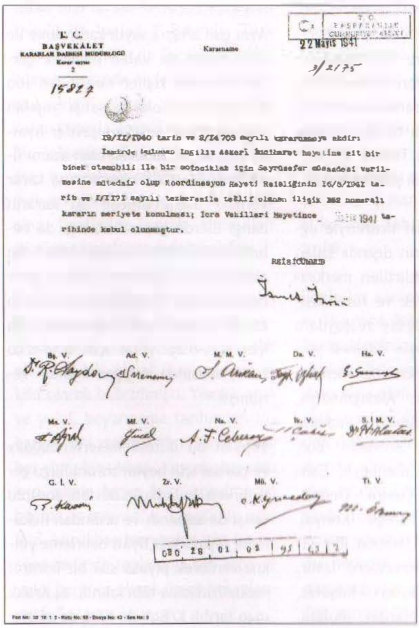
Alınan bu gizli kararın arka planında dönemin siyasi gelişmeleri önemli rol oynuyordu. Öncelikle söz konusu dönemde yani 1941 yılı baharında Almanya'nın Ege Denizi'ni ele geçirdiği göz önüne alınmalıdır. 1941 yılının Mart ve Nisan aylarında Almanya Yunanistan ve Yugoslavya'yı, ardından Girit'i ele geçirmişti.[29] Bu durumda İzmir, İngiliz Özel Harp Dairesi'nin (Special Operation Executive/SOE) önemli merkezi haline gelmişti. Bu bölgedeki istihbarat ve propaganda çalışmaları bu teşkilat tarafından gizli olarak yürütülüyordu. Örneğin 12 Ada'ya yönelik bazı gizli faaliyetler organize edilmiş, Almanların İzmir ve Ege sahillerini işgal etmeleri durumunda stratejik noktaları imha etmek üzere bazı planlar yapılmıştı. Ayrıca Almanya'nın Türkiye'yi işgal etmesi durumunda Türk ajanlarının kurduğu gizli direniş örgütü ile SOE arasında irtibatın sağlanması için 11 adet telsiz istasyonunun kurulması da bu döneme denk gelmektedir.[30]

İngilizlerin İzmir'deki faaliyetleri bu şekilde sürerken, diğer yandan İzmir'de İngilizlere ait askeri bir üssün kurulma hazırlıkları devam ediyordu ve söz konusu askerî üssün hava savunma planlarını tanzim etmek üzere İngiliz Yarbay Merry 6 Mart 1941 tarihinde İzmir'e gelmişti.[31]

İzmir'de bulunan ve İngilizlere ait bir askeri heyetin bir otomobiline ve bir motosikletine İzmir Belediyesi tarafından plaka ve çalışma izni verilmesi hakkındaki K/153 gizli kararının Yarbay Merry'nin ihtiyacını karşılamaya yönelik olması kuvvetle muhtemeldir. Savaş döneminde askeri amaçlı alınan bazı kararların "gizli" olması ise kaçınılmazdır. Türkiye'nin Almanya'dan epey rahatsız olduğu bu süreç aynı zamanda dengelerin kurulmaya çalışıldığı bir dönemdi. Bu hassas dönemde söz konusu karar gizli olarak alınmış ve böylece Almanlara karşı İngilizlerle işbirliği içinde olunduğu görüntüsü verilmemişti. Nitekim bu karardan bir ay sonra Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanacaktı.[32] Diğer yandan kararın gizlenmesi suretiyle İngiliz Yarbay Merry'nin gelişi de gizli tutulmuş, muhtemel bir suikasta karşı tedbir de alınmıştır.

BAŞBAKANA VERİLEN YETKİ

Yukarıda sözü edilen ve Koordinasyon Heyeti kararıyla trafiğe çıkmasına izin verilen araçların izinleri, yine Koordinasyon Heyeti kararıyla kaldırılacaktı. Örneğin K/85[33] ile çalışmalarına izin verilen Karabük 16 ve 17 numaralı araçların trafikten men edilmesi için K/178[34] kararı alınmıştı. Aynı şekilde K/201[35] kararıyla verilen iki çalışma izni K/443[36] ile iptal edildi. Bazı araçlara K/193[37] ve K/340'ta[38] olduğu gibi belirli süreyle çalışma izni verilmişti. Kısıtlı süre için verilen izinlerin süresi de yine Koordinasyon Heyeti kararıyla uzatıldı. Örne-

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİMİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı: 2
1582

Karamanlı

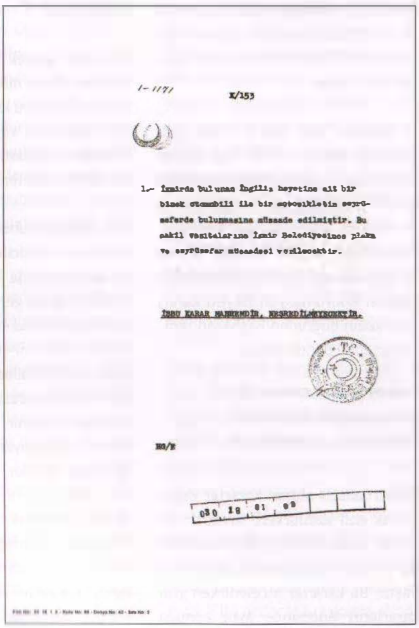
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
22 Mayıs 1941
3/2175

19/II/1940 tarih ve 8/24 703 sayılı kararnameye ekdir:
İzmirde bulunan İngiliz askeri İkmalat heyetine ait bir binek otomobili ile bir motosiklet için Seyrüsefer müsaadesi verilmesine mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 16/5/1941 tarih ve K/1171 sayılı tezkeresile teklif olunan ilişik 2852 numaralı kararın meriyete konulması Icra Vekilleri Heyetince 22 Mayıs 1941 tarihinde kabul olunmuştur.

Reisicümhur
İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Ns. V. Bi. V. S. İ. M. V.
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

030 18 01 02 95 6213

1-1171 K/153

1.- İzmirde bulunan İngiliz heyetine ait bir binek otomobili ile bir motosikletin seyrüsefer'de bulunmasına müsaade edilmiştir. Bu nakil vasıtalarına İzmir Belediyesince plaka ve seyrüsefer müsaadesi verilecektir.

İŞBU KARAR MAHREMDİR, KESİN OLARAK GİZLİDİR.

BB/E

030 18 01 03

K/153 sayılı karar.

gin K/256[39] ile ve 17 Haziran 1941 tarihli K/164[40] ile 31 Aralık 1941 tarihine kadar çalışmasına izin verilmiş olan ve İzmit Belediyesi'ne kayıtlı bulunan otomobilin izninin 8 Eylül 1942 tarihine kadar uzatılmasına karar verildi. Benzer şekilde K/443[41] ile Adana vilayetine kayıtlı olan bazı araçların 1943 Kasım ayı sonuna kadar çalış-

Saydam'ın ölümünün ardından 1946'ya kadar başbakanlık yapan Şükrü Saracoğlu (1886-1953).

SAL Tarşivi

masına izin verildi. Yine K/456[42] kararıyla 21 Ocak 1942 tarihli K/256[43] gereğince Ahmet Ataman adına verilmiş olan trafiğe çıkma izni iptal edildi. K/531[44] ile Müteahhit Zeki Toros'un özel aracına daha önce verilmiş çalışma izninin süresi uzatılırken, bazı araçlara verilmiş olan çalışma izinleri kaldırıldı. Ankara'da çalışmasına izin verilmiş olan bir aracın çalışma izni K/538[45] ile iptal edildi. K/545[46] ile iki araca belli sürelerde çalışma izni verilirken, K/555[47] ile bir aracın çalışma izni uzatıldı.

13 Ağustos 1941 tarihli K/185 gizli kararıyla ise her türlü özel ulaşım araçlarının trafiğe çıkma izinlerinin gerek görüldüğünde tamamen ya da kısmen yasaklanması konusunda Başbakan'a yetki verildi.[48] Alınan bu gizli kararla bazı araçların trafiğe çıkması Koordinasyon Heyeti kararı olmaksızın doğrudan Başbakan tarafından iptal edilebilecekti.

TARIM ÜRÜNLERİNE VE EŞYALARA EL KONMASI: HUBUBATA EL KONMASI

Askeri amaçlı alınan kararlar doğal olarak gizli tutulurken, savaş döneminde iaşenin sağlanması konusunda alınan bazı kararlar da gizlenmiştir. Bu kararlar incelenirken gizli kararların öncesinde aynı konuda alınan açık kararların olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Saydam hükümeti II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılının Eylül ayından 1940 yılı sonlarına kadar geçen sürede ülkenin iaşe ihtiyacını stoklardan karşıladı. Hükümet, 1940 yılının Kasım ayına gelindiğinde hububat stoklarının tükenmesi üzerine Koordinasyon Heyeti'nin Milli Korunma Kanunu'na dayanarak aldığı bazı kararları uygulamaya koydu.

Hükümetin hububatla ilgili ilk müdahalesi Koordinasyon Heyeti'nin 28 Kasım 1940 tarihli K/76 kararının kabulüyle gerçekleşti.[49] Bu kararla hububat ticareti ile uğraşmayan üreticiler dışında kalan tüm gerçek ve tüzel kişiler ellerinde bulunan buğday ve çavdarın miktarını, cinsini bildirmeye zorunlu kılındı. İl özel idareleri, belediyeler, özel bütçeyle idare edilen devlet kurumları, Toprak Mahsulleri Ofisi, değirmenler, ellerindeki buğday-çavdar miktarı 500 kiloyu aşmayanlar K/76 kapsamı dışında tutuldu. Karara göre bu beyanın kararname yayın tarihinden itibaren dört gün içerisinde bulundukları çevrenin en büyük mülki amirine yapılması gerekiyordu.

Bu yolla gerçek ve tüzel kişilerin elindeki ürün miktarı belirlenmeye çalışıldı. Yine bu kararnameyle depo, silo, değirmen veya başka yerlerde bulunan hububatın Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satılması şartı getirildi.

Öte yandan hububat ticaretiyle uğraşmayan üreticilerin dışında kalan ve kararnamede belirtilen merkezlerdeki bütün gerçek ve tüzel kişilerin ellerindeki buğday ve çavdara devlet, bedelini peşin ödemek şartıyla el koyabilecekti. Bu merkezler Afyonkarahisar, Akdağmadeni, Aksaray, Akşehir, Amasya, Ankara, Bismil, Boğazlıyan, Bolvadin, Bor, Bozöyük, Burdur, Cihanbeyli, Çankırı, Çay, Çivril, Çumra, Denizli, Dinar, Diyarbakır, Ereğli (Konya), Eskişehir, Emirdağ, İstanbul (ve vilayete bağlı kaza merkezleri), İzmir, Ilgın, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Mardin, Polatlı, Sandıklı, Samsun, Siverek, Şarkışla, Urfa, Yıldızeli, Yozgat, Zile, demiryolu istasyonlarından Bozöyük'ten başlayarak Eskişehir-Ankara-Erzurum hattının Armağan'da sona eren kısmı, Eskişehir'den başlayarak Eskişehir-Afyon-Konya-Adana hattının Ulukışla'da sona eren kısmı, Kayseri-Ulukışla hattının tamamı, Samsun-Sivas hattının tamamı, Afyonkarahisar'dan başlayarak Afyonkarahisar-Denizli-İzmir hattının Denizli'de sona eren kısmı, Cenup demiryollarının Mürşitpınar'dan başlayarak Mardin istasyonunda biten kısmı üzerinde yer alan bütün istasyonlar olarak belirlenmişti.[50] "İstasyonlar" ifadesi tren duraklarının istimlak sınırları dahilindeki mahallelerle sınırlı olmayıp, istasyonların bulunduğu köy, kasaba ve şehirleri de kapsıyordu.

Böylece alınan kararlar doğrultusunda söz konusu merkezlerde bulunan hububatın beyan edilme zorunluluğuyla birlikte bedeli ödenmek kaydıyla devlete ürünlere el koyabilme yetkisi de tanınmış oldu ve belirlenmiş hububatlar için 6.00 kuruş ile 9.75 kuruş arasında değişen alım fiyatları açıklandı.

Aynı gün 2/14714 sayılı kararname ile K/77 kararı da kabul edilerek gerçek ve tüzel kişiler tarafından 100 kilodan fazla olarak satışı yapılan buğday, arpa, yulaf ve çavdar fiyatlarının tespit edilecek olan azami fiyatların üzerinde olmamasına karar verildi.[51] Kararnamede bu kararın hangi illerde geçerli olacağı da belirtilmişti. Buğday ve arpa için satın alma fiyatları illere ve cinsine göre belirlenmişti.[52] Buğday için 7.25-10.50 kuruş, çavdar için 6.00-8.00, arpa için 6.25-8.25, yulaf için 6.50-8.50 kuruş arasında değişen fiyatlar verilmişti.[53]

Yapılan bu düzenlemelerle buğday ve çavdar için beyan zorunluluğu getirilirken, hububatın devlete zorunlu satışı da sağlandı ve ardından hükümete piyasadaki fiyatı belirleme yetkisi verilerek piyasa sıkı bir kontrol mekanizmasına tâbi kılındı. 24 Aralık 1940 tarihli K/89[54] ile K/76'da 20 gün

14 Ocak 1942 tarihinden itibaren İstanbul'da ekmek dağıtımı karneye bağlandı.

Cumhuriyet'in 75 Yılı, Cilt 1, 1923-1953 (İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 1998), s. 243.

olarak belirlenen satın alma süresi 35 güne çıkarılırken, K/91[55] ile K/76'nın uygulama alanı genişletildi.

Savaş döneminin en önemli kararlarından biri olan ve "resmi ve hususi bilumum hakiki ve hükmi şahısları" kapsayan, hububata bedeli karşılığında el koyma uygulaması ise 12 Şubat 1941 tarihli ve K/107 kararının kabulü ile başladı.[56] Basında "Türk müstahsil kütlesi ile Cumhuriyet Hükümeti arasında akdedilen tarihi bir mukavele"[57] olarak yorumlanan bu kararnameyle üretici yemeklik, yemlik, tohumluk ihtiyaçlarının üzerindeki hububatını bedeli peşin ödenmek üzere ve hükümetçe belirlenmiş olan fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satmak zorunda bırakıldı.

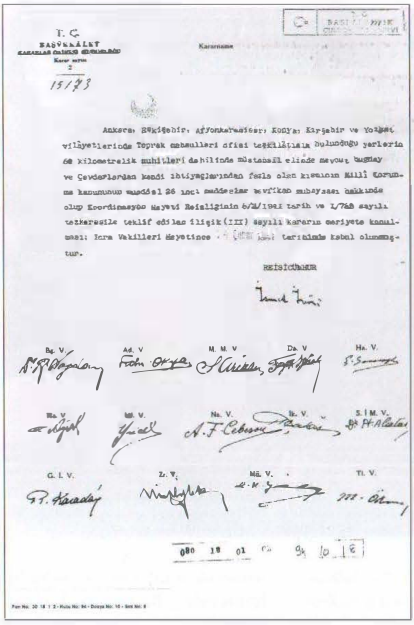
Üreticiye bırakılacak olan yemeklik buğday ve çavdar, nüfus başına aylık ekmeklik olarak 20 kilo, yemeklik olarak 10 kilo olmak üzere toplam 30 kilo olarak belirtilmişti. Yemlik arpa ve yulaf, beyanname tarihinden itibaren yeni mahsul alınıncaya kadar her bir büyükbaş koşum hayvanı için günde beşer kilo, koşulmayan büyükbaş hayvanlar için günde üçer kilo, küçükbaş hayvanlar için ise bu süre zarfında toplam 22 kilo arpa ve yulaf beraber olmak üzere hesaplanmıştı.[58]

Koordinasyon Heyeti'nin hububata el koyma konusunda aldığı ve *Resmi Gazete*'de yayımlanmış olan K/107 kararının hemen ardından, K/107'de belirtilen merkezlerin bir kısmında ve beyan için verilen sürenin dolması beklenmeksizin gizli karar K/111, 14 Şubat 1941'de hayata geçirildi.[59] K/111 ile Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir, Kırşehir, Yozgat, Konya illerinde Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatının bulunduğu 50 kilometrelik çevre içinde üretici elinde mevcut olan buğday ve çavdar el konma kapsamına alındı. Bu şehirler buğday üretiminin yoğun yapıldığı bölgelerdi ve söz konusu yerlerdeki buğday ve çavdarın "serian mubayaası" (hemen el konarak satın alınması) kararlaştırıldı.

Böyle bir karara neden olan şartları da ayrıca değerlendirmek gerekir. Savaş döneminde genel üretim düzeyindeki ilk önemli gerileme 1941 yılında ortaya çıkmış, 1941 yılında üretim 1938-1939 yılı üretiminin %12 gerisinde kalmıştı.[60] Ancak 1941 yılının Şubat ayında alınan bu kararın nedenini 1941 yılında üretimin düşmüş olmasında değil, 1940 yılı harmanının göz önüne alınmasında aramak gerekir. Bu nedenle alınan kararda üretim düşüklüğünün etkisi pek olmamıştır. Öte yandan 1941 yılında hava koşullarının tarım için uygun olmadığı bilinmektedir.[61] Bu nedenle hükümet tarafından 1941 yılı üretiminin düşük olacağı öngörülmüş ve tedbir amaçlı olarak böyle bir karar alınmıştır.

Ayrıca K/111 kararının alındığı dönem (14 Şubat 1941) Türkiye'nin dış siyasetinin oldukça endişe verici dönemine denk gelmektedir. II. Dünya Savaşı'nda yukarıda da söz edildiği gibi Almanya'nın Balkanlardaki varlığı Türkiye açısından ciddi tehdit oluşturuyordu. Savaşın Türkiye sınırlarına dayanması karşısında Saydam hükümeti olağanüstü tedbirlere başvurmuştu. Bu dönemde İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde 20 Kasım 1940 tarihinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim kararının süresi önce iki kez üçer ay, ardından altı ay daha uzatılacaktı.[62]

Savaş tehlikesi karşısında askeri ve idari tedbirlerin yanı sıra iaşenin sağlanmasıyla ilgili tedbirlerin alınması da kaçınılmazdı. Diğer yandan savaş döneminde askerin ve halkın iaşesini sağlamaya yönelik alınan kararlar karşısında küçük üretici yukarıda da söz edildiği gibi ürününü saklama, büyük üretici ise kaçırdığı ürünü karaborsada satma yoluna gitmişti.[63] Bu nedenle üreticinin elinde-

T. C.
BAŞVEKÂLET
Karar sayısı
2
15/173

Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya, Kırşehir ve Yozgat Vilâyetlerinde Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilâtının bulunduğu yerlerin 50 kilometrelik mıntıkaları dahilinde müstahsil elinde mevcut buğday ve çavdarlardan kendi ihtiyaçlarından fazla olan kısmının Millî Korunma kanununun mevzuu 26 ncı maddesine tevfikan Ticaret Vekâletine satılmasına dair Başvekâlet Müsteşarlığından gelen 6/3/1941 tarih ve 1/758 sayılı tezkeresile teklif edilen ilişik (III) sayılı kararın meriyete konulması: İcra Vekilleri Heyetince ... tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Be. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V. | Ha. V.
Na. V. | Mü. V. | Na. V. | B. V. | S. İ M. V.
G. İ. V. | Z. V. | Mü. V. | Ti. V.

080 19 01 94 10 [illegible]

K/111

Madde 1.- Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya, Kırşehir ve Yozgat Vilâyetlerinde Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilâtının bulunduğu yerlerin 50 kilometrelik mıntıkaları dahilinde müstahsil elinde mevcut buğday ve çavdarlardan kendi ihtiyaçlarından fazla olan kısmının millî korunma kanununun mevzuu 26 ncı maddesine tevfikan Ticaret Vekâletine satılmasına dair Başvekâlet Müsteşarlığından gelen 6/3/1941 tarih ve 1/758 sayılı tezkeresile teklif edilen ilişik (III) sayılı kararın meriyete konulması: İcra Vekilleri Heyetince ... tarihinde kabul olunmuştur.

Madde 2.- Birinci maddede yazılı mıntıkalar, mahallî Toprak Mahsulleri Ofisine [illegible] emaneten teslim edilmek üzere müstahsil tarafından satılacaktır.

Madde 3.- Bu mıntıkalarda müstahsil tarafından Ofis mümessilleri mütehassıslarının temsilcisine Valiler ve mahallin en büyük mülkiye memurları memur edilecektir.

Bu hususta Vilâyet Hususî İdare Memurları ile Ziraat müdür ve memurları, T. C. Ziraat Bankası mahallî şubelerinin memur ve müfettişleri, ilk mektep öğretmenleri ve eşitmeler Valilerin ve mahallin en büyük mülkiye memurlarının emirlerinde mevzuat dahilinde çalışmağa mecburdurlar.

Madde 4.- İş bu madde ile Valilere ve mahallin en büyük mülkiye memurlarına ve bunların emirlerinde mevzuat dahilinde diğer memurlara verilmiş olan vazifelerin ifasını [illegible] hususî [illegible] ihtiyaçlarının karşılanması, zaruriyet ve sair zaruri maksatlara sarfedilmak üzere Millî Korunma Kanununun muaddel 29 ncu maddesinde yazılı serbestiyeti Ticaret Vekâleti emrine 60,000 lira verilmiştir.

[illegible]

080 19 01 94 10

K/111 sayılı karar.

ki buğday ve çavdara açık şekilde el koyma kararı varken, K/111 gizli kararı ile K/107'de belirtilen merkezlerin bir kısmında ve "beyan için verilen sürenin dolması beklenmeksizin" ve "serian mubaayası" şeklinde bir karar alınmıştı. Bu şekilde üreticinin elinde bulunan ürünün saklanmasına engel olunmaya çalışılıyordu.

ÇEŞİTLİ MADDELERE EL KONMASI

laşeyle ilgili kararların yanı sıra bazı Koordinasyon Heyeti kararlarına dayanılarak, özel şahısların elinde bulunan çeşitli malzemelere el koyma kararları da bu dönemde hayata geçirildi. Ancak bu kararları irdelerken öncelikle Türkiye'de savaş döneminde yaşanan ihtikar[64] olaylarını değerlendirmek, dönemin genel durumuna bakmak gerekir.

Türkiye'de savaş dönemi ihtikâr sorunu Avrupa'da savaşın ayak seslerinin duyulduğu dönemde başlamıştı. İhtikârla mücadele ilk dönemden itibaren hükümetin üzerinde önemle durduğu ve bu konuda ciddi tedbirler almaya çalıştığı bir konu oldu. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen istenilen başarı sağlanamadı. Karaborsa ve ihtikâr savaşın ilk döneminde dahi ciddi boyutlara ulaşmıştı. Refik Saydam'ın 1941 Aralık ayı başında yaptığı "İhtikârın önüne geçmek için ne lazımsa yapacağız. Gerekirse yeni kanunlar çıkaracağız. Gerekirse ihtisas mahkemeleri gibi yalnız bu işle uğraşan mahkemeler kuracağız. Çünkü koca bir milletin sırtından geçinmeye ve bir anda zengin olmak için onun parasını çalmaya çalışanlara asla müsamaha göstermeyeceğiz..."[65] şeklindeki açıklaması ihtikârla mücadeleye verilen önemi ortaya koyuyordu.

Millî Korunma Kanunu

Dün gece radyodan bütün hükümlerile izah olundu

Ankara radyosu dün gece, millî korunma kanununda yapılan mühim tadilâtı tamamen halka okuyarak bilhassa mal biriktirenler, spekülâsyon ve ihtikâr yapmak istiyenler hakkındaki ağır hükümleri bildirmiştir. Bu maksadla kanunun 27 nci maddesi yeni şekle konulmuştur ki, bunları evvelce, mucib sebeblerile beraber tarihimize bildirmiştik.

Başvekilin pazar günkü mukabesi ise, kanunun bütün milletçe öğrenilmesi lâzım ruhunu hulâsa ve izah ediyordu.

Cumhuriyet, 6 Şubat 1942.

Bu hassas dönemde muhtelif maddelere el koyma konusunda alınan açık kararların ilki 3 Nisan 1940 tarihlidir. K/16 ile Ankara, İstanbul, İzmir, İçel, Seyhan, Zonguldak, Samsun, Trabzon, Kayseri, Sivas, Diyarbakır ve İskenderun'da hakiki ve hükmi şahıslar elinde bulunan demirlerin beyan edilmesi ve gerekli görüldüğünde bu demirlere el konmasına karar verilmişti.[66] K/16 kararı 10 Eylül 1940 tarihli K/52 ile kaldırıldı.[67] K/54 ile sondaj, artezyen, taş kırma, beton karıştırma makineleri, kompresör, elektrojen grubu, ekskavatörlere el konurken,[68] K/73 ile hakiki ve hükmi şahısların ellerindeki saçların beyan edilmesine ve bu saçlara

bedeli karşılığı el konmasına karar verildi.[69] 25 Temmuz 1941 tarihli K/177 ile bazı vilayet merkezlerinde muhabere malzemesinin beyanname ve el koyma hükümlerine tabi olması sağlandı.[70] K/206 ve K/267 kararları ile İzmit Oksijen ve Buz Fabrikası sahibi Akbaş'a ait üç dizel jeneratör grubuna ve dizel elektrojen grubuna el konması kararlaştırıldı.[71] K/148 ile Müteahhit Hakkı Salih Bosna'ya ait 3000 telgraf direğine,[72] K/284 ile Halıcıoğlu tel çivi fabrikasında bulunan bir adet kaba tel çekme makinesine bedeli ödenerek el konmasına karar verildi.[73]

Özel şahıslar elinde bulunan bazı malzemelere el koyma kararları bu kararlarla sınırlı kalmadı. Bu süreçte K/317 ile bazı firmalara ait dinamo ve motorlara bedeli karşılığında el konmasına karar verilirken,[74] K/382 ile Devlet Ziraat İşletmeleri tarafından maliyet fiyatı ile muhtaç çiftçilere dağıtılmak üzere İstanbul'da Türk Avrupa Limited Şirketi'nin elinde bulunan 50.100 adet çelik pulluk uç demirlerine de Ziraat Vekâleti'nce bedeli ödenerek el kondu.[75] K/523 ile Eskişehir Çimento ve Su Kireci Fabrikalarında bulunan makinelerin değeri karşılığında İktisat Vekâleti tarafından satın alınmasına karar verildi.[76]

Tüm bu el koyma kararlarının yanı sıra özel işletmeleri yakından ilgilendiren 9 Şubat 1943 tarihli K/432 de kabul edildi ve bu kapsamda fabrika, imalathane, atölye gibi sanayi işletmelerinin imalat ya da işletme açısından değişikliğe uğratılması, tadilata sokulması, faaliyet alanlarının değiştirilmesi, işletme içindeki makine ve aletlerin satılması İktisat Vekâleti'nin iznine bağlandı.[77] Böylece bir yandan özel sektörde faaliyet gösteren bazı işletmelere ve işletmelerde bulunan malzemelere el konurken, diğer yandan işletmelerde yapılacak her tür değişiklik devletin denetimi altına alındı.

Savaş döneminde alınan bu açık kararların dışında aynı yönde bazı gizli kararlar da alınmıştı. Muhtelif maddelere el koyma gizli kararlarının alındığı dönem, Türkiye'de ihtikar olaylarının çok yoğun yaşandığı dönemdir.[78]

Bu dönemde öncelikle 13 Ağustos 1941'de alınan gizli karar K/184 ile Ticaret Vekâleti'ne gerekli gördüğü bazı maddelere el koyma, el koyulan maddelerin dağıtımını ve satışını düzenleme yetkisi verilmiş, el koyma kapsamındaki maddeler zeytinyağı, sadeyağ, peynir, kuru fasulye, her tür petrol ürünleri, çuval, otomobil lastiği, mamul ya da gayrı mamul teneke, kuru ot, saman, ham kauçuk şeklinde belirlenmişti.[79] Bu kararın üzerinde önce "Neşri tarihinden itibaren meridir" yazılmış, sonra bu yazının üzeri çizilmiş ve "Gizlidir, neşredilmeyecektir" ifadesi kullanılmıştı. Ticaret Vekâleti'nin lüzum gördüğü maddelerin istihlak (tüketim) ve satış şekil miktarını tayin ve tahdit edebilmesi kararı "açık" olarak 3 Aralık 1943 tarihli K/487 ile alınacaktı.[80]

Gizli karar K/184 kapsamına alınan zeytinyağı, zaten K/83 ile Ticaret Vekâleti'nin satın alma yetkisi içinde olan bir maddeydi.[81] Açık karar K/183 ile de Toprak Mahsulleri Ofisi'ne kuru fasulye ve pirinç satın alma ve satma yetkisi zaten verilmişti.[82] Bu yetkilere rağmen gizli karar K/184'ün hayata geçirilmesi, saklandığı için yeteri kadar mal alınamaması ihtimaline karşı gizli kararla el koyma yoluna gidildiğini düşündürmektedir.

Savaş döneminde el konması gereken ve Ticaret Vekâleti'nin yetkisi içinde olan maddelere, yine alınan diğer gizli kararlarla el kondu. K/184 kararı bu konuda alınacak diğer gizli kararların dayanağı olacaktı. Örneğin K/184 kararının hemen ardından K/192 kararı 22 Ağustos 1941'de kabul görmüştü.[83] Bu gizli karar ile K/184'le gerekli durumlarda bazı maddelere el koyması için Ticaret Vekâleti'ne gizli olarak verilmiş olan yetkiye dayanılarak İstanbul'da Çubuklu Belediye depolarında bulunan Romanya menşeli makine yağlarına Ticaret Vekâleti'nce el konmasına izin verildi. Zaten belediyeye ait depoda bulunan yağlara gizli kararla el konması şaşırtıcı gelebilir. Ancak Petrol Ofisi'nin Çubuklu Deposu 1941 yılında kiralık olarak çalışmaktaydı.[84]

11 Ekim 1941 tarihinde ise K/202[85] sayılı gizli karar kabul edildi ve bu karar ile K/184'te tekrar değişiklik yapılarak Ticaret Vekâleti'nin el koyacağı maddelerin kapsamı genişletildi.

İstanbul halkının pirinç ihtiyacı temin edildi

Vilâyet, iki bin ton pirinc almak için bir fabrika ile mukavele yaptı. Şeker tevziatı hakkında da Vilâyet bir tebliğ neşretti

İstanbul halkının, bilhassa sabit gelirli vatandaşların pirinç ihtiyaclarını temin için yapılan teşebbüsler neticesinde Çanakçılı firmasının senede 2000 ton pirinci Vilâyet emrine tahsisi dün Vilâyette takarrür etmiştir. Bu miktar bütün sabit gelirli vatandaşların ihtiyaclarını karşılayabilecektir.

Diğer taraftan İstanbul hastaneleri, mektebleri ve parti müesseseleri pirinci aynı firma tarafından temin olunacaktır.

Halka yapılacak perakende satışların bakkalların saklaması ve toptancıların fiat zammına maruz kalmadan doğrudan doğruya ve ucuz fiatla halkın eline geçmesi için Eminönünden başlıyarak şehrin muhtelif yerlerinde perakende satış mağazaları açılması da mukarrerdir.

Şeker tevzii hakkında Vilâyetin tebliği

İstanbul Valiliğinden tebliğ olunmuştur:

Halkımızın şeker ihtiyacını teminde zorluk çektiği görülerek aşağıdaki muvakkat tedbirin alınmasına lüzum hasıl olmuştur:

1 — Ekmek kartının sol köşesindeki eşitli - birinciteşrin yazısını taşıyan parçanın kesilip ikametgâh mıntakalarındaki bakkala aybaşına kadar veril-

(Arkası sahife 3, sütun 2 de)

Cumhuriyet, 21 Ekim 1942.

Yeni düzenlemeyle daha önce K/184 ile belirlenen zeytinyağı ve sadeyağ, kuru fasulye, pirinç, mercimek, nohut, her çeşit petrol ürünleri, çuval, otomobil lastiği, teneke, kuru ot, saman, ham kauçuğun yanı sıra her çeşit nebati yağlar, her çeşit peynir, kanaviçe ve jüt, her çeşit çivi ve tel, demir çember, kalay, demir fıçı ve bidon, her çapta yuvarlak çubuk demir, köşeli çubuk demir, her ölçüde düz demir, putrel, T demiri, U demiri, Z demiri, profil demirler, her tür düz ve oluklu saclar, her tür deri ve kösele Ticaret Vekâleti'nin el koyma yetkisi içine alındı.

Dönemin diğer gizli kararı K/238 ise 24 Aralık 1941'de kabul edildi.[86] Bu kararla, K/184 ile önceden Ticaret Vekâletine verilmiş olan el koyma yetkisinin bakla, patates, burçak, fiğ, her nevi küspe ve hayvanı yağları da kapsamasına karar verildi. Bu kararın ardından 13 Ocak 1942 tarihli açık karar K/250 ile belirlenen yerlerde tüccar ve üretici elindeki kuru baklaya el kondu.[87]

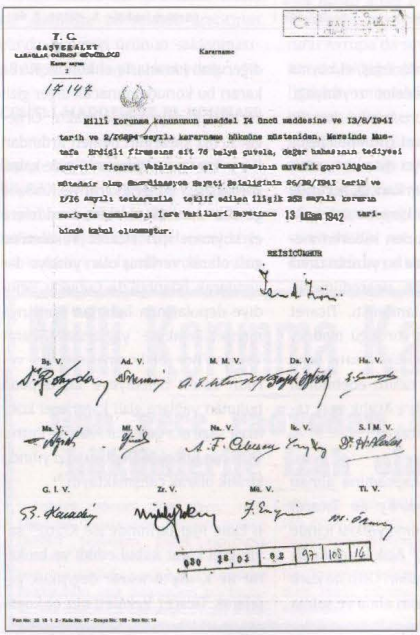
13 Ocak 1942 tarihli ve K/246 sayılı gizli karar ile[88] K/184 sayılı gizli kararın 1. maddesine bir fıkra ilave edilmiştir. Ancak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden alınan belgenin ikinci sayfası olmadığından yapılan değişikliğin ne olduğu bilinmemektedir.

K/254 sayılı gizli karar 21 Ocak 1942 tarihlidir.[89] Bu karar ile K/184 kararında tekrar değişiklik yapılmıştı. Ticaret Vekâleti'ne verilmiş olan el koyma yetkisinin kapsamı genişletilerek el koyma hükümlerine tabii kılınan hububat ve bakliyatın tüm mamulleri kapsam içine alınmıştı.

13 Ocak 1942 tarihli ve K/253 sayılı gizli kararla Ticaret Vekâleti'nce Mersin'de 75 balya çuvala bedeli karşılığında el konması kararı alındı.[90] Gizli karar K/260 ise 29 Ocak 1942 tarihliydi.[91] Bu kararla K/184 ve K/202 sayılı gizli kararlara dayanılarak Ticaret Vekâleti'nce, Afyon vilayetinde 800, Ödemiş'te balyalanmış 22, Dikili'de balyalanmış 300, Bergama'da balyasız 650, Tire'de balyasız 30 ton kuru ota ve Ödemiş'te 200 ve Dikili'de balyasız 200 ton samana bedeli karşılığında el konması kararlaştırıldı. K/261 sayılı gizli kararının uygulamaya konması ise hükümet tarafından 29 Ocak 1942 tarihinde kabul edildi.[92] Bu karar K/184 ve K/202 sayılı gizli kararlara dayanarak alınmış ve Ticaret Vekâleti'nce Akçaabat'ta 430, Trabzon'da 365 ve Hopa'da 32 teneke sade yağa bedeli karşılığında el konması kararlaştırılmıştı. 9 Şubat 1942 tarihli K/268 ile K/184 ve K/202 sayılı gizli kararlara dayanılarak Ticaret Vekâleti'nce Mersin'de 10.446 kilo madeni yağa bedeli karşılığında el koyması kararlaştırıldı ve bu karar da gizli tutuldu.[93] Yine K/184 kararına dayanılarak alınan K/235 gizli kararıyla İzmir'de 95 adet otomobil ve kamyon lastiğine el kondu.[94]

Ticaret Vekâleti'ne gizli kararla verilen el koyma yetkisi yanında açık kararlarla da el koyma uygulaması yapılmıştır. Örneğin yukarıda da belirtildiği gibi 24 Aralık 1941'de kabul edilen gizli karar K/238 ile K/184 gizli kararının kapsamı genişletilmiş ve Ticaret Vekâleti'ne verilmiş olan el koyma yetkisi içine bakla, patates, burçak, fiğ, her nevi küspe ve hayvani yağları da eklenmişti. Bu kararın ardından 13 Ocak 1942 tarihli açık ka-

K/253 sayılı karar.

T. C.
BAŞVEKÂLET
Karar sayısı
2
14147

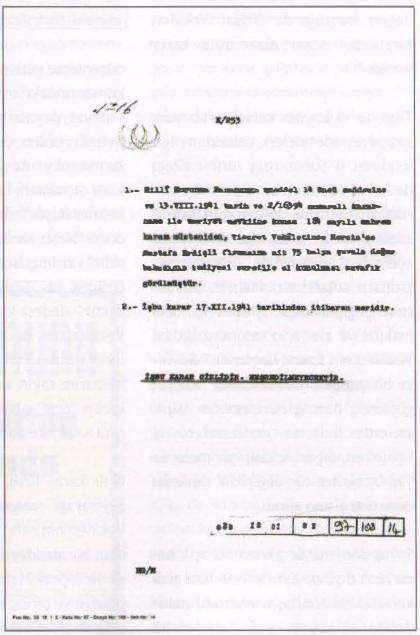
Millî Korunma kanununun muaddel 14 üncü maddesine ve 13/8/1941 tarih ve 2/20894 sayılı kararname hükmüne müstenden, Mersinde Mustafa Erdişli firmasına ait 75 balya çuvala, değer bahasının tediyesi suretile Ticaret Vekâletince el konulmasının münasip görülmüş olmağındandır ki Vekiller Heyeti 26/XII/1941 tarih ve 17/16 sayılı teklifnamesile teklif edilen ilişik 253 sayılı kararın meriyete konulması İcra Vekilleri Heyetince 13 Ocak 1942 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.

Ma. V. Mİ. V. Na. V. İk. V. S. İ M. V.

G. İ. V. Zr. V. Ms. V. Tİ. V.

17/16

K/253

1.- Millî Korunma kanununun muaddel 14 üncü maddesine ve 13.VIII.1941 tarih ve 2/20894 numaralı kanunname ile meriyet mevkiine konan 184 sayılı emirnamenin müstenidi, Ticaret Vekâletince Mersin'de Mustafa Erdişli Ciranasına ait 75 balya çuvala değer bahasının tediyesi suretile el konulması münasip görülmüştür.

2.- İşbu karar 17.XII.1941 tarihinden itibaren muteberdir.

İŞBU KARAR GİZLİDİR. MUHAMMİTİNİYEDİR.

KK/K

rar K/250 ile belirlenen yerlerde tüccar ve üretici elindeki kuru baklaya el konmuştu.[95]

Savaş sürecinde sadece tarımsal ürünler değil, ihtiyaç doğrultusunda yağ, petrol ürünleri, çivi, tel, çuval, kuru ot, saman, demir, lastik, deri gibi birçok madde el koyma kapsamına alındı. Tıpkı tarımsal ürünlerde olduğu gibi söz konusu diğer maddelerin saklanmaması için alınan kararlar gizli tutuldu.

SONUÇ

Savaş olgusuna I. Dünya Savaşı'ndan itibaren geniş bir anlam yüklenmiş ve savaşan ülkelerin her alanı, halkın her kesimi savaştan etkilenmiştir. Ülke yöneticileri "topyekün harp" kavramına uygun olarak hazırlıklar yapmış, bu doğrultuda bir yandan savaşı finanse etmeye çalışırken diğer yandan kıt kaynakların uygun kullanımı için önlemler almıştır.

Savaşa dâhil olan ülkelerde birtakım tedbirler alınırken, savaşa dâhil olmadığı halde Türkiye'de de savaş ekonomisi uygulamasına geçilmiştir. Bu ortamda hükümet öncelikle ihtikâr olaylarının önlenmesi, aynı zamanda üretim, tüketim, dağıtım, satış, ihracat, ithalat, ücretlilerin örgütlenmesi, ulaştırma gibi konularda hükümete gerekli önlemleri alması için geniş yetkiler veren 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nu 18 Ocak 1940'ta kabul etmiştir. Bu kanun savaş ekonomisi uygulamasının temel metni olmuştur.

Savaş süresince Milli Korunma Kanunu kapsamında 20 adedi "Gizli Karar" olmak üzere 588 adet Koordinasyon Heyeti kararı alınmıştır. Gizli kararların 16 adedinin metnine ulaşılmıştır. Gizli kararların bazıları askeri amaçlıdır. Savaşın en yoğun yaşandığı dönemde ordu ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük alınan kararların ve Almanya'nın Ege Denizi'nde görünen varlığı karşısında yapılan birtakım düzenlemelerin "gizli" olması olağandır.

VATAN

19 NİSAN 1941 CUMARTESİ

Koordinasyon Heyeti Kararları

Kömür Nakliyat Navlunları Yeniden Tesbit Edildi

İnsanlık=Erlik Meydanında İmtihan

İstanbulun Ahşap Kısımları

23 Nisan Merasimi

Bunu Tesbit İçin Kaymakamlar Dün Vilâyette Toplandılar

Taşınma Biletleri

İngiliz Başvekâleti Deklarasyonu

İngiliz Harbiye Nazırı Dediki:

Yugoslavyada İşgal Birçok İhtilâfları Belirtti

Yunanistanda Larisa Alman Kuvvetlerinin Eline Geçmiş

Yunan Başvekili Vefat Etti

Dr. Todt Polonyada Ne Yapıyor?

Milli Kümenin İzmir Maçları

Bugün Dünya Vaziyeti

GÜNÜN SESİ

Fransanın Meselesi

Yazan: REŞAT NURİ

"Kömür Nakliyatı Navlunları Yeniden Tesbit Edildi" başlıklı haber.

Vatan, 19 Nisan 1941

Bu süreçte alınan bazı gizli kararların açık kararlarla ilintili olduğu da görülmektedir. Nitekim savaş döneminin en dikkat çekici kararlarından olan "el koyma" kararları açık kararların yanı sıra gizli kararlarla da hayata geçirilmiştir. Karaborsanın ve mal stoklamanın yoğun olarak yaşandığı bir dönemde gizli kararlarla tarımsal bazı ürünlere el konmuştur. Bu karar üretici elinde bulunan ürünün saklanmasına engel amaçlıdır.

Diğer yandan gizli kararlarla bazı gıda maddelerine ve çeşitli eşya, alet ve edevata el konmasına izin verilmiştir. Ancak el koyma kapsamında olan malların az bir bölümüne el konmuştur. Yine de alınan Koordinasyon Heyeti kararları çerçevesinde, el konmasa dahi el konması planlanan araç ve gereçlerin dökümüne bakıldığında, II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sinde ekipman ve malzeme kıtlığının boyutu da açıkça görülmektedir.

DİPNOTLAR

1 Mustafa Erkal, "Harp Sosyolojisi", *Harp Ekonomisi*, s. 74.

2 Arthur Pigou, " The Burden of Warand Future Generations", *The Quarterly Journal of Economics*, Oxford Journals, Oxford University Press. 33, Sayı 2 (Şubat 1919), s. 243.

3 General Ludendorff, *Topyekün Harp*, s. 50, 59; İsmail Husrev Tökin, *Müdafaa Ekonomisi*, s. 17, 18; Seyfi Kurtbek, *Harp ve Ekonomi*, s. 13, 14.

4 Charles Jesse Bullock, "Financing theWar", *The Quarterly Journal of Economics*, Oxford Journals, Oxford University Press. Cilt 31, Sayı 3 (Mayıs 1917), s. 357.

5 John Maynard Keynes, *How To Pay For The War*, (London: Macmillan Co. Limited, 1940), s. 1.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ivan Berend, *20. Yüzyıl Avrupa Iktisat Tarihi* (Istanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011); Salih Turhan "Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar", *Harp Ekonomisi* (Istanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1985); Seyfi Kurtbek, *Harp ve Ekonomi*, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, *Türkiye'de Fiat Murakabesi* (Istanbul: y.y., 1944); "Almanya'da İstifçilik Yapanlar İdama Mahkum Edildiyor", *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1942, Sayı: 6353, s. 3, H.W. Singer, "The Rewiew of Economic Studies", 10/2 (Yaz 1943); Melek Ulusoy, "Milli Korunma Kanunu Çıkarılma Amacı, Sosyo-Ekonomik Etki ve Sonuçları",

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, yüksek lisans tezi, Ankara, 2010; Mehmet Ertuğruloğlu, "İngiltere'de Harp Finansmanı ve Harp Sonrası Güçlükleri", *AÜHFD*; Selahattin Tuncer, "Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*; Salih Turhan, "Harp Finansmanının Teorik Esasları", *Harp Ekonomisi* (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1985).

7 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, s. 81. Bu konuda Feridun Ergin farklı bir yaklaşım sergiler. Ergin'e göre Türkiye'de II. Dünya Savaşı döneminde silah altına alınan nüfusun tarımdan çekilmesi nedeniyle tarımsal üretimin düştüğü söylenemez. Bu durum tüm ekilebilir toprakların işlenen ve her işçiden yeterli randıman alınan ülkeler için geçerli bir nedendir. Ancak İl. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de zirai üretim hacmi ülkenin gerçek kapasitesinden çok aşağıdadır. Ekim işleri sadece genç erkekler tarafından yapılmamakta, kadınlar, yaşlı erkekler ve çocuklar tarafından da yapılmaktadır. Askere alınan nüfusun yarattığı açık biraz gayretle giderilebilecek durumdadır. Karş. Feridun Ergin, *Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi*, s. 230.

8 *İstatistik Göstergeler 1923-2005*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Kurumu, 2006), s. 188.

9 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s. 179.

10 Şevket Pamuk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme: İktisat Politikaları ve Büyüme*, İstanbul, s. 184, Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, s. 292.

11 Demokrat Parti döneminde Milli Korunma Kanunu uygulamaları için bkz. Mustafa Albayrak, "Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 67-68-69, C. XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, s. 219-250.

12 *T.C. Resmi Gazete*, 16 Eylül 1960, Sayı: 10605, s. 2137.

13 *T.C. Resmi Gazete*, 26 Kânunusani 1940, Sayı: 4417, s. 13213-13216.

14 *T.C Resmi Gazete*, 21 Şubat 1940, Sayı: 4439, s. 13386.

15 *BCA*, Fon kodu: 30 18.1.2. Yer no: 90.16.11, *Resmi Gazete*, 24 Şubat 1940, Sayı: 4442, s. 13398, "Devlet Kontrolü Başladı", *Cumhuriyet*, 21 Şubat1940, Sayı: 5666, s. 1; "Başvekilimizin Reisliğinde Bir Koordinasyon Heyeti Kuruldu", *Ulus*, 21 Şubat 1940, Sayı: 6661, s. 1; Sadri Ertem, "Koordinasyon", (29 Şubat 1940 tarihli *Tan* Gazetesinden), *Aydın Tarihi*, Sayı 75, Basın Genel Direktörlüğü, 1-29 Şubat 1940, s. 88-91.

16 "Devlet Kontrolü Başladı", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1940, Sayı: 5666, s. 5.

17 Hüsnü Bengi, *Milli Korunma Kanun ve Kararları*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1943), s. 374. (Milli Korunma Kanunu 1960 yılına kadar uygulamada kalmıştır. 1940-1960 yılları arasında alınan karar sayısı 1270'tir.)

18 Milli Korunma Kanunu ve İl. Dünya Savaşı döneminde alınan Koordinasyon Heyeti Kararları hakkında geniş bilgi için bkz: Alev Özbil, "Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2015.

19 *T.C. Resmi Gazete*, 17 Haziran 1940, Sayı: 4537, s.14090.

20 *BCA*, Fon Kodu: 30 18 1.2. Yer no: 92.80.13

21 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 92.94.6

22 *T.C. Resmi Gazete*, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 13829.

23 *T.C. Resmi Gazete*, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 13829;. T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu. Muhasebe Talimatnamesi. Koordinasyon Heyeti Kararları*, s. 140.

24 *T.C. Resmi Gazete*, 22 Kasım 1940, say. 4667.

25 *T.C. Resmi Gazete*, 25 Temmuz 1941, sayı 4869.

26 *T.C. Resmi Gazete*, 22 Teşrinisani 1940, Sayı:4667, s. 74; T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu. Muhasebe Talimatnamesi. Koordinasyon Heyeti Kararları*, s. 140.

27 *T.C. Resmi Gazete*, 28 Şubat 1945, sayı 5943.

28 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 95.43.2. (Söz konusu belgenin ilk sayfasında 152 numaralı karar, ikinci sayfasında 153 numaralı karar yazmaktadır. Ancak 152 sayılı karar gizli karar olmayıp 23 Mayıs 1941 tarihli T.C. Resmi Gazetede yayınlanmıştır. İlk sayfadaki karar sayısının yazım hatasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.)

29 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne: Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), s. 412.

30 Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk-İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XII/24, 2012 Bahar, s. 241 (233-253) ttp://web.deu.edu.tr/atauirkilkeleri/al/uploaded_files/file/dergi%2024/12.pdf

31 Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk-İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler", s. 244.

32 Türk-Alman Dostluk Anlaşması 18 Haziran 1941'de imzalanmıştır Bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne: Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, s. 444.

33 *T.C. Resmi Gazete*, 27 Aralık 1940, Sayı 4697

34 *T.C. Resmi Gazete*, 14 Ağustos 1941, sayı 4886.

35 *T.C. Resmi Gazete*, 13 Ekim 1941, sayı 4936.

36 *T.C. Resmi Gazete*, 25 Mayıs 1943, sayı 5412.

37 *T.C Resmi Gazete*, 2 Eylül 1941, sayı 4901.

38 *T.C. Resmi Gazete*, 13 Haziran 1942, sayı 5131.

39 *T.C. Resmi Gazete*, 30 Ocak 1942, sayı 5020.

40 *T.C. Resmi Gazete*, 23 Haziran 1941, sayı 4841.

41 *T.C. Resmi Gazete*, 25 Mayıs 1943, sayı 5412.

42 *T.C. Resmi Gazete*, 9 Temmuz 1943, sayı 5451.

43 *T.C. Resmi Gazete*, 30 Ocak 1942, sayı 5020.

44 *T.C. Resmi Gazete*, 28Temmuz 1944, sayı 5768

45 *T.C. Resmi Gazete*, 6 Ekim 1944, sayı 5824

46 *T.C. Resmi Gazete*, 26 Ekim 1944, sayı 5841.

47 *T.C. Resmi Gazete*, 25 Aralık 1944, sayı 5888.

48 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.70.20

49 *T.C. Resmi Gazete*, 5 Aralık 1940— Sayı:4678, s. 132; İsmail Hüsrev Tökin, "Türkiye'de Hububat Siyaseti", *Türk Ekonomisi*, Ankara, 1 Temmuz 1943, Yıl 1, Sayı 1, s. 9-16.

50 T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu. Muhasebe Talimatnamesi. Koordinasyon Heyeti Kararları*, s. 143-144.

51 *T.C. Resmi Gazete*, 5 Aralık 1940, sayı 4678

52 *T.C. Resmi Gazete*, 5 Aralık 1940, sayı 4678. (1940 yılında K/77 ile hububat alım fiyatlarında bölgesel fiyatlar belirlenirken, 1942 yılından sonra K/365 ile tüm Türkiye için tek fiyat belirlenecektir.)

53 T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu. Muhasebe Talimatnamesi. Koordinasyon Heyeti Kararları*, s. 148-151.

54 *T.C. Resmi Gazete*, 27 Aralık 1940, sayı 4697.

55 *T.C. Resmi Gazete*, 6 Ocak 1941, sayı 4704.

56 *T.C. Resmi Gazete*, 14 Şubat 1941, sayı 4734.

57 Hüseyin Sami, "Değer Pahası ve Peşin Para İle", *Ulus*, 20 Şubat 1941, sayı 7019, s. 1.

58 *T.C. Resmi Gazete*, 14 Şubat 1941. Sayı: 4734, s. 438., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu. Muhasebe Talimatnamesi. Koordinasyon Heyeti Kararları*, s. 200.

59 *BCA*. Fon kodu:30 18 1.2. Yer no: 94.10.8.

60 Şevket Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000*. Der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak (Ankara- Yurt Yayınları), s. 97

61 Ticaret Vekili B. Sait Siren, 1943 yılı İzmir Fuarının açılışında yaptığı konuşmada son iki yılda kötü giden hava koşulları nedeniyle verimli mahsul alınamadığını, ancak 1943 yılı mahsulünün verimli olduğunu belirtmiştir. "XII. İzmir Fuarı Dün Törenle Açıldı". *Ulus*, 21 Ağustos 1943, Sayı: 7922, s. 1.

62 Bülent Bakar, İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'dan Anadolu'ya Göç ve Paniğe Karşı Propaganda, http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuydta/article/view/1023018829/1023017988, s. 4 (1-35).

63 Şevket Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000, , s.103.

64 Dönemin ünlü sosyoloğu Ziyaeddin Fahrı Fındıkoğlu 1942 yılında yazdığı İhtikar adlı kitapçıkta ihtikarı "*pahalılık temini maksadı ile bir şey toplamak ve saklamak*" şeklinde tanımlamıştır. Bkz. Ziyaeddin Fahrı Fındıkoğlu, İhtikar, (İstanbul: Türkiye Felsefi, Hârsi ve İçtimai Araştırmalar Merkezi Kitapları, Seri A, Sayı: 10, 1942), s. 1. Ancak savaş döneminde "ihtikar" tanımı daha geniş bir anlam içermiştir. Bu dönemde narh fiyatlarından ve daha önceden belirlenmiş kar hadlerinden yüksek olan fiyatlarla yapılan satışların yanı sıra, mal imal edilirken yapılan hileler, fatura hileleri, satışı yasak olan bir ürünün satışı gibi olaylar da "ihtikar" kavramı içinde yer almıştır. Yani "ihtikar" karaborsanın yanında devletin yasakladığı diğer ticari hareketleri de kapsamıştır. İhtikar yapan kişilere de "muhtekir" denmektedir.

65 "İhtikarla Mücadele Azmi", *Cumhuriyet*, 1 Birincikânun 1941, Sayı: 6121, s.1.

66 *T.C. Resmi Gazete*, 11 Nisan 1940, Sayı: 4482. s. 13626

67 *T.C. Resmi Gazete*, 21 Eylül 1940, Sayı: 4618, s. 14726.

68 *T.C. Resmi Gazete*, 21 Eylül 1940, Sayı: 4618, s. 14727.

69 *T.C. Resmi Gazete*, 18 Teşrinisani 1940, Sayı: 4663, s. 58.

70 T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu. Muhasebe Talimatnamesi. Koordinasyon Heyeti Kararları*, s. 311.

71 *T.C. Resmi Gazete*, 1 Kasım 1941, Sayı: 4947, s. 1857; *T.C. Resmi Gazete*, 11 Şubat 1942, Sayı: 5030, s. 2270.

72 *T.C. Resmi Gazete*, 23 Mayıs 1941, Sayı: 4815, s. 963.

73 *T.C. Resmi Gazete*, 9 Mart 1942, Sayı: 5052. s. 2391.

74 *T.C. Resmi Gazete*, 11 Mayıs 1942. Sayı: 5103, s.2830.

75 *T.C. Resmi Gazete*, 28 Ağustos 1942, Sayı: 5196, s. 3579.

76 *T.C. Resmi Gazete*, 20 Haziran 1944, Sayı: 5735, s.7150

77 *T.C. Resmi Gazete*, 13 Şubat 1943, Sayı: 5330. s. 4474.

78 İhtikar olaylarının önünü almak için normal mahkemelere büyük görevler düşmüştür. Ancak ihtikar olaylarının fazla oluşu nedeni ile mevcut mahkemeler yetersiz gelmemiştir. Nitekim 9 Şubat 1942 tarihli K/268 gizli kararından kısa bir süre sonra Milli Korunma Mahkemeleri kurulacaktır. Bkz. *T.C. Resmi Gazete*, 3 Şubat 1942, Sayı: 5023, s. 2237-2241; "Milli Korunma Tatbikatı İçin". *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1942, Sayı: 6273,s. 1

79 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.70.19.

80 *T.C Resmi Gazete*, 16 Kânunuevvel 1943, Sayı: 5579.

81 T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu. Muhasebe Talimatnamesi. Koordinasyon Heyeti Kararları*, s. 160.

82 T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu. Muhasebe Talimatnamesi. Koordinasyon Heyeti Kararları*, s. 319.

83 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.75.12.

84 1941 yılından itibaren kiralık olarak kullanılmakta olan Çubuklu deposunun faaliyetine Petrol Ofisi tarafından 2005 yılı itibariyle son verilmiştir. http://www.poas.com.tr/PO_pdf/%C3%B6zel_durumlar/16052008.pdf (3 Aralık 2015)

85 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.B6.10

86 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.106.17.

87 *T.C. Resmi Gazete*, 19 Kânunusani 1942, Sayı: 5010, s. 2164.

88 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 97.108.7.

89 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.111.5.

90 *BCA*, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.108.14.

91 *BCA*. Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.111.14; Taner Bulut, "Milli Korunma Kanunu ve İzmir Vilayeti'nde Uygulanması (1940-1946)", Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İzmir 2004, s. 244. (Söz konusu tezde belgenin arşiv kodu bulunmakta, belgenin fotokopisi görülmemektedir.)

92 *BCA*, Fon kodu: 130 18 1.2. Yer no: 97.111.15.

93 *BCA*, Fon kodu: 30.18.1 2. Yer no: 97.115.9.

94 Taner Bulut, *Milli Korunma Kanunu ve İzmir Vilayeti'nde Uygulanması (1940-1946)*, s. 246.

95 *T.C. Resmi Gazete*, 19 Kânunusani 1942. Sayı: 5010, s. 2164

46. sayımız bayilerde

Enis Batur	*Bellek menüleri / Göz yemek*
Gündüz Vassaf	*Bu acele neye?*
John Berger	*Ölülerin hatırladıkları kadarıyla bazı meyveler*
Sophia Loren	*Aşk Mutfağı*
Yavuz Köse	*Ağa'nın yanlış anlaması: Osmanlı İmparatorluğu'nda çikolatanın kısa tarihi (on yedinci–yirminci yüzyıllar)*
Saadet Özen	*Avrupa malından "milli çikolata" devrine*
Hedda Reindl-Kiel	*Kullara tayın, efendiye gümüş takım: Osmanlı İmparatorluğu'nda dağıtım ve bölüştürme düzeni (16.-17. yüzyıl)*
Musa Dağdeviren	*Unutulmuş halk yemeklerinden yedi tarif*
Tuba Ökse	*Modern mutfakların eski Anadolu'daki önculeri*
Sabahattin Kudret Aksal	*Bir kanat sesiyle*
Eser Atilla Gonzalez	*Ana Sortun: "Kuralları yıkmadan önce öğrenmek lazım"*
F. Xavier Medina	*Akdeniz bölgesinde beslenme, kültür ve kültürel miras*
M. Bülent Varlık	*"Osmanlı mutfak kültürü tarihi" açısından bir kaynak olarak Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*
Demet Elkâtip	*Resmiyet nasıl anlıdınız?*
Y. Güneş	*Gelenekler "modernleşerek" devam ediyor!*
Pelin Özer	*Koço, Yoluş mıp deruş tepeden bakmak*
Süleyman Bulut	*Çimdik*
Zeliha Özkan	*Şarabın vatanında tek bir dil konuşuluyor*
Alp Türkmenoğlu	*Her şeyin başı beyin*
Süleyman Bulut	*Bilmece mutfağı*

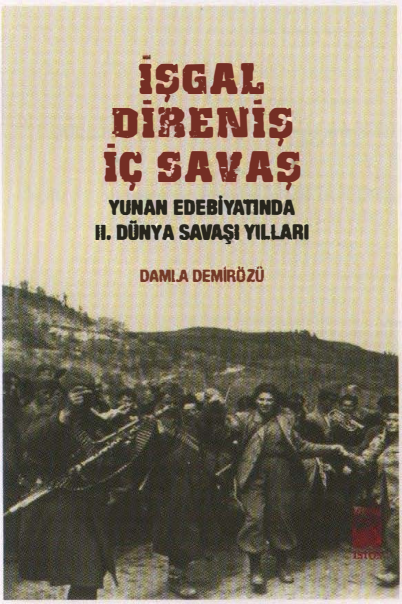
ÇİYA YAYINLARI
www.yemekvekultur.com

YUNAN EDEBİYATINDA II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI

MERİH EROL

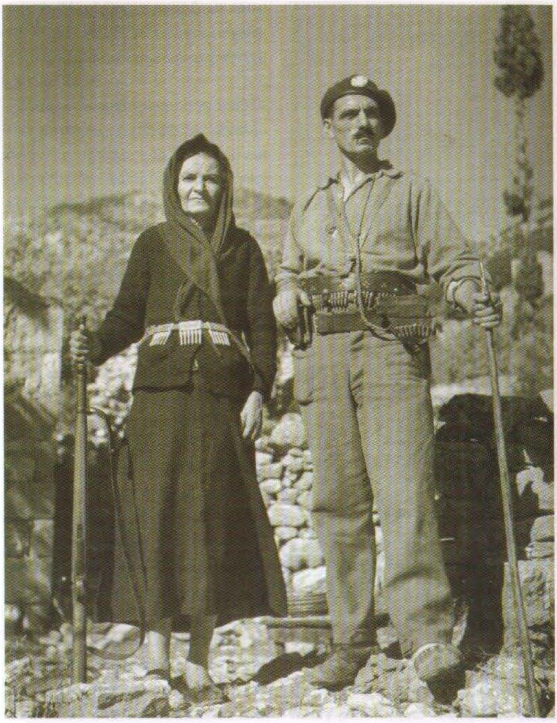
Damla Demirözü'nün İşgal, Direniş, İç Savaş: Yunan Edebiyatında II. Dünya Savaşı Yılları *adlı kitabı İstos Yayın tarafından yayımlandı. Çağdaş Yunan edebiyatı tarihine çok büyük bir katkı sunan ve çok az araştırılmış bir dönemin edebi dünyasına ışık tutan bu kitap, hakkında çok şey bildiğimizi sandığımız komşumuzun yakın tarihinin bize doğrudan doğruya dokunmayan bir kesitinde yaşadığı tecrübeler, gördüğü zulümler ve içinden geçtiği siyasi ve toplumsal krizler hakkında aslında ne kadar az şey bildiğimizi anlamamıza vesile olacaktır.*

Atina'da veya Selanik'te bir gece kendinizi salaş bir merdiven altı meyhanesinde bulursanız ve şansınız da varsa, tesadüfen o akşam yanında buzukisi veya sazıyla gelmiş yiyip içen gençlerin az sonra kendiliğinden çalıp söylemeye başladıklarını duyabilirsiniz. Karanlık ve sigara dumanıyla kaplı mekânda rebetika veya daha geç dönemin sürgün ya da devrim şarkıları yükselir. Eğer bu bir Avrupa şehrinde genellikle Yunan göçmenlerin "takıldığı" bir bar veya tavernaysa, şarkılar gurbet duygularıyla daha bir içten söylenir. Siz, belki de bir Türk olarak, "Hep bir ağızdan söyleyebildikleri ne çok şarkıları var" diye imrenirsiniz, tıpkı herhangi bir eğlence yerinde sadece çiftetelli ve benzerlerine değil, daha çetrefilli halk danslarına da herkesin katıldığını gördüğünüzde olduğu gibi..

Yunan toplumunun daha çok, az önce bahsettiğim kesiminde, direnişin, iç savaşın ve askeri diktatörlük yıllarının yaşanmışlıkları ya da toplumsal hafızadaki izleri hâlâ canlıdır ve müzik çalıp söyleme kültürüne ve son yıllarda okurla yeniden buluşturulan edebi eserlere yansımıştır. Öte yandan, bir kesimi ortak bir kültür etrafında birleştiren ve şarkılara malzeme olan bu geçmiş herkes tarafından ayrı şekilde hatırlanmaz, çünkü tek tek ailelerin içinden geçtiği deneyimler, siyasi görüş ayrılıkları ve toplumsal özlemler yüzünden bu yakın geçmişle ortak bir bakış açısıyla yüzleşmek kolay değildir. Bu hafıza ve kimlik düzeyindeki bölünmeye dair farkındalığa sahip Yunanlar, toplumlarının çok uzak geçmişinden bugününe uzanan bazı olayları ve tutumları çoğunlukla, milletin ve toplumun bütünlüğüne zararlı komplolaşmalar olarak okurlar. Bugün ortalama eğitimli bir Yunanla ülkesinin meselelerine dair konuştuğunuzda ve söz yakın Yunan tarihinin toplum içi zıtlaşmalarına geldiğinde, karşınızdaki kişinin kendi toplumunun tarihine bir tür özeleştiri ve serzenişle yaklaşarak, mesela "Biz zaten hep bölünmüştük" (*panda imastan dihazmeni*) dediğini duyabilirsiniz.

Damla Demirözü'nün İstos Yayın tarafından yayımlanan yeni kitabı *İşgal, Direniş, İç Savaş: Yunan Edebiyatında II. Dünya Savaşı Yılları*, Yunan edebiyatının "45 Kuşağı" diye adlandırılan dönemi ve bu döneme ait edebiyat eserleri üzerine ciddi bir araştırma niteliği taşıyor. Önceki birçok çalışmasında Türk-Yunan Savaşı'nın —ya da Yunanların deyimiyle Küçük Asya felaketinin (Demirözü de kitabında bu ifadeyi kullanıyor)— ertesinde Anadolu'dan göç etmek zorunda bırakılan Rum Ortodoksların tanıklıklarını ele alan yazar, bu kitabında dönemsel olarak günümüze biraz daha yaklaşarak Yunan tarihinin başka bir acılı ve tartışmalı dönemini irdeliyor.

Peloponisos Ksagnando köyünde anne ve oğul.

Spiros Melecisarşıvi

Yazar kitabının giriş bölümünde Türkiyeli bir okurun kavrayışına açıklık getirecek biçimde "Helen", "Grek", "Rum" gibi kritik bazı kavram ve terimlerin kullanımıyla ilgili açıklamalar yapıyor; Yunan toplumunun monarşiyle olan ilişkisini, ulus-devletin coğrafi sınırlarının belirlenme süreçlerini ve Yunanistan'da devlet-din ve toplum-din ilişkisini inceliyor; günümüz Yunan toplumunu iyi ve yakından tanıdığı için bazı önemli nüansları yakalayabiliyor ve bunları çalışmasına aktarıyor.

Kitabın birinci bölümü, edebiyat eserlerinin incelendiği ikinci bölüme bir ön hazırlık düşüncesiyle yazılmış ve dönemin tarihi olaylarını ve siyasi bağlamını okura aktarıyor. Bölüm, Kral Konstantin ve liberal lider Eleftherios Venizelos arasında çıkan ve I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın izleyeceği dış siyaset çizgisi sebebiyle derinleşen anlaşmazlıkla, yani Milli Bölünme'yle başlıyor. 1920'lerin ve 30'ların siyasi haritasındaki gelişmelerden, Venizelos'un toplumsal hareketlerin bastırılmasına yönelik yasa çıkarmasından, yeni palazlanan Yunanistan Komünist Partisi'nden, Kral'a yakın sağ partilerin ve Venizelos'un liberal partisinin rekabetinden söz ediyor. Yazar daha ilk bölümde, kitabın genel tezi olan Yunan toplumunda bu dönemin algısına ait derin bölünmeler olduğu saptamasını desteklemek üzere yerinde bir iddiayla, Venizelos'un Yunanistan'ın tek adamı ve tartışılmaz lideri olmadığını söylüyor (s. 33).

1944 yılı sonlarında Alman askerlerinin çekilmesini takiben başlayan Yunan İç Savaşı, Yunanistan'da uzun zaman konuşulmayan, yazılmayan tabu konulardan biridir. Yazar bu dönemi taze bir kaynakça kullanarak, örneğin Polimeris Voglis ve Yorgos Margaritis gibi önemli tarihçilerin araştırmalarına ve eserlerine dayanarak akıcı ve kolay anlaşılır bir dille anlatıyor. Birinci bölümdeki genel olayların özeti ve analizi direnişin Yunan Meclisi tarafından resmen tanındığı 1982 yılına kadar devam ediyor. 1980'lerde dahi direnişçilerin kimlerden oluştuğu ve amaçlarının ne olduğu hakkındaki soruların Yunan kamuoyunu böldüğü ve sert tartışmalara sebep olduğu okura hatırlatılıyor (s. 80). Bu bölümde bahsedilen olaylar Atina'daki ASKI yani Çağdaş Toplumsal Tarih Arşivi'nden çarpıcı görsel malzemeyle daha canlı kılınıyor. Ancak, okurun siyasi olaylar ve gelişmeler arasındaki seyrini kolaylaştırmak için bir zaman çizelgesinin eklenmesinin faydalı olacağı da söylenebilir.

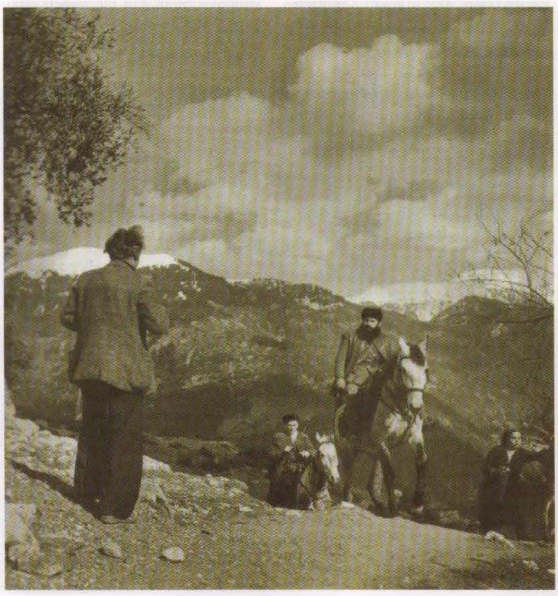
Mikro Horyo köyünde çocuklar.

Spiros Melecisarşivi.

Papaz ve keşiş.
SpirosMelecisarşivi.

Kitabın ikinci bölümünde, Arnavutluk cephesi, Alman işgali, direniş ve onu takip eden Yunan İç Savaşı ve sonrasında yaşananlar hakkında eserler kaleme almış on iki Yunan yazarın Demirözü tarafından seçilmiş birer eseri inceleniyor. Biri deneme türünde olan bu eserler, çeşitli uzunluklarda roman ve öykülerdir. İncelenen bu çalışmaların yazarları anlattıkları olayların tanıklarıdır; bir kısmı Arnavutluk cephesinde İtalyanlara karşı savunmaya katılmış ve/veya Alman işgaline karşı direnişe ve sonrasında İç Savaş'a bizzat dahil olmuş ya da 1950'li ve 60'lı yıllarda solcu görüşlerinden dolayı sürgün hayatı yaşamıştır. Kitapta incelenen eserlerin çoğu tanık olunan ve işlenen olayları izleyen iki-üç sene gibi kısa bir zaman içinde yazılıp yayımlanmıştır.

Sanatçı Yoldasis, Aris Veluhioti'yi fotoğraflarken.
Spiros Melecisarşivi.

Daha önceki çalışmalarında ve eserlerinde olduğu gibi, yazar bu kitabında da "Öteki" algısı, kurgusu ve imajı etrafındaki sorularla ilgileniyor. II. Dünya Savaşı dönemindeki zorlukların ve zulmün anlatıldığı on iki eserin bir kısmında 1821 Yunan Devrimi'ne ve 1922 Küçük Asya Felaketi'ne yapılan atıflara dikkatimizi çekiyor. Bu eserlerde kronolojik tutarlılık gereğince Türkler çoğunlukla gerçek karakterler değildir, ancak tarihi referanslar yoluyla okura hatırlatılan tarihi "ötekiler"dir. Mesela ilginç bir biçimde Lilika Naku'nun öykü kitabı *Çocukların Cehennemi*'nde Türkler, geçmişin Almanlarıdır (s. 110). Ancak her şey bir yana, Yunan toplumu için İç Savaş'ı konuşmak ve açıklamak Türk-Yunan Savaşı'nı konuşmaktan daha zordur. Yazarın da dediği gibi, "Başka bir ülkeyle yapılan savaşta 'düşman/öteki' bizden biri değil, bir yabancıdır. Dolayısıyla yabancı bir ülkeyle yapılan bir savaşı anlatmak bizi rahatsız etmez. [...] Oysa iç savaş, milletin bir ve bölünmez olduğunun aksine işaret eder." (s. 81-82) Yine de Yunan İç Savaşı (1944-49) kayıpları açısından ancak Küçük Asya Seferi'yle kıyaslanabilir; zira ikisi de önemli ölçekte bir göçle sonuçlanmıştır.

Kitapta incelenen eserler, Yunanistan'ın yakın tarihinin "hassas" konularının son on beş-yirmi yılda Yunan kamuoyunda merak uyandırmaya başladığını ve ancak konuşulmaya başlandığını gösterir şekilde 1990'lı ve 2000'li yıllarda yeniden basılmıştır. Zira direnişçilerin kim olduğu ve bazı kesimlerin direnişe neden hemen katılmadığı ya da bazılarının neden hemen katıldığı, hâlâ tartışılan ve ihtilaf yaratan bir konudur.

Anlatılarında işgali ve getirdiği açlık ve ölüm korkusunu çarpıcı biçimde ele alan solcu yazarlar, romandaki kahramanlarının ağzından Yunan halkının Alman işgalinden kurtulması arzusu ve beklentisini "diriliş" metaforuna atıfta bulunarak dile getirir.

Arzu edilen diriliş, maddi, manevi ve ahlaki bir yeniden doğuşa işaret eder. Solcu yazarların bile gönderme yaptığı Yunan milli anlatısında çok kullanılan bu metafor tabii ki dini kökenlidir ve İsa'nın dirilişine gönderme yapar. Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihine damgasını vuran dinin (İslamın) siyasallaşması olgusuyla hemhal olmuş Türk okura, Yunan devletinin henüz yeni kurulduğu ve Yunan ulusunun anlatılarının oluşmaya başladığı anda dinin (Ortodoks Hıristiyanlığın) zaten orada olduğu ve bütün bu süreçlerin ayrılmaz parçası olduğu hatırlatılmalıdır.

İşgal. Direniş. İç Savaş'ta yazar iki toplum arasındaki bazı kontrastlara değinirken, paylaşım ve empati ifadelerini de göz ardı etmemiş. Solcu direnişçilerin polis saldırısıyla ağır kayıplar verdiği Kanlı Aralık olaylarından (1944) ilhamla kaleme aldığı *Büyük Aralık*'ta (1945) emperyalizm karşıtı bir söylem kullanan Yunan yazar Menelaos Ludemis, daha sonraki yıllarda Makronisos'taki mahpusluk günlerinde yazdığı bir şiirde Nâzım Hikmet'e, "Nâzım Hikmet arkadaş. Cehennemdeki komşu. / Dün Yunanistan için hıçkırdığını duydum. /... / Nâzım şimdi sana diyebilirim ki / Kelepçeye vurulmuş sağ elimde / Senin elini hissediyorum" diye seslenecektir (s. 153).

Albaylar Cuntası (1967-1974) döneminde Yunan edebiyat dünyası ağır bir sansür ve baskı altındadır. Demirözü bize edebiyat dünyasından yazarların cuntayı nasıl protesto ettiğini örnekleriyle anlatıyor: Bazen hiçbir şey yayınlamamak, yani susmak da bir protestodur. Çağdaş Yunan edebiyatı tarihine çok büyük bir katkı sunan ve gerçekten çok az araştırılmış bir dönemin edebi dünyasına ışık tutan bu kitap, hakkında çok şey bildiğimizi sandığımız komşumuzun yakın tarihinin bize doğrudan doğruya dokunmayan bir kesitinde, yani kabaca 1922-1974 arasında –ki her iki ülke de diğerine en fazla ilgiyi birbiriyle çatışma dönemleri bağlamında göstermiştir– yaşadığı tecrübeler, gördüğü zulümler ve içinden geçtiği siyasi ve toplumsal krizler hakkında aslında ne kadar az şey bildiğimizi anlamamıza vesile olacaktır.

Ulusal Konsey'in çalışmaları.

SpiroMelecisarşivi

Son olarak, sunum ve dil açısından söylemek gerekir ki, edebi metinlerden yapılan alıntıların Yunanca orijinallerinin dipnotlarda verilmesi –ve bunun çok düzgün bir yazımla yapılması– kitaba Yunanca bilen okurların takdir edeceği bir değer katıyor. Ayrıca eserlerden yapılan alıntıların Türkçe çevirileri yazarın çevirmenlikteki maharetini açıkça ortaya koyuyor.

Ulusal Konsey'de halkın seçilmiş temsilcileri.

SpiroMelecis arşivi.

PERS KRALI BÜYÜK KYROS: ANNE KARNINDAN ÇOCUKLUĞA BİR PERSLİNİN SIRADIŞI ÖYKÜSÜ*

ERAY KARAKETİR

Pers Kralı Büyük Kyros'un çocukluğu, Antik Çağ'dan itibaren kaleme alınmış pek çok anlatı ve hikâyede yer bulmuştur. Bu döneme ait saptanabilir tarihsel gerçeklikler sınırlı olsa da, özellikle büyük tarihçi Herodotos'un anlattıkları yön gösterici niteliktedir.

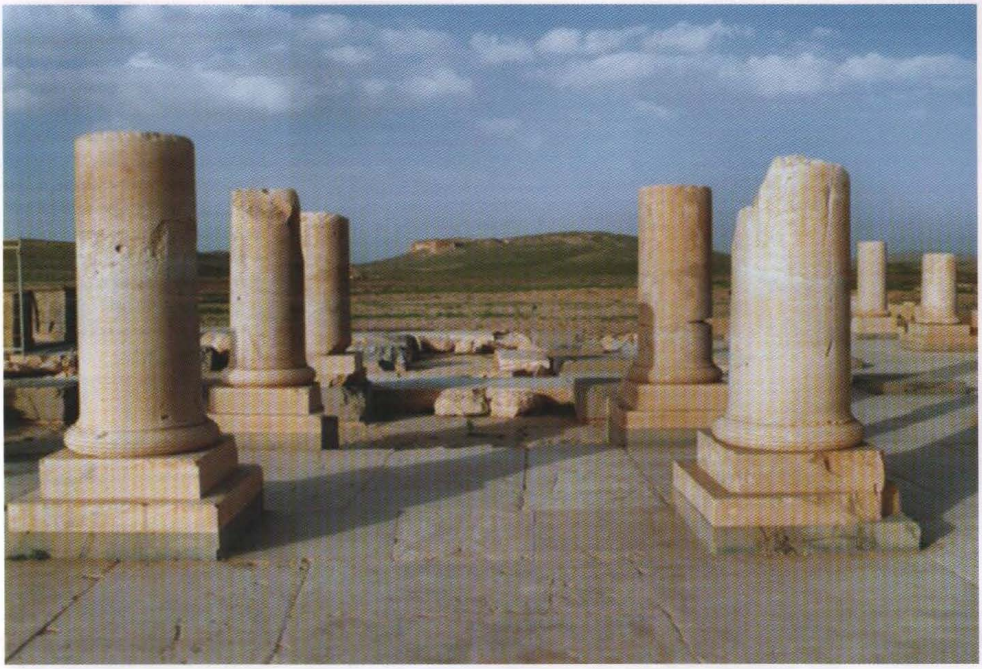
Büyük Kyros'un silindir kitabesi (arka taraftan görünüşü).

Trustees of theBritish Museum

Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) doğuşu ve çocukluk yıllarıyla ilgili bilgiler Antik Çağ yazarları aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Konuyla ilgili bilgi sunan isimlerden biri olan Herodotos'un aktardıklarından yola çıkmak, meselenin anlaşılması açısından elzemdir.

Herodotos, Büyük Kyros'un dünyaya gelişini ve yetişme sürecini abartılı şekilde anlatanların olduğunu ifade etmekte, kendisinin ise bu kişileri değil, gerçekleri olduğu gibi verenleri takip edeceğini belirterek bu konuyla ilgili üç farklı hikâyenin olduğunu söylemektedir.[1] Herodotos'a göre, Büyük Kyros'un annesi Mandane ile babası I. Kambises'in (yak. MÖ 590-559) evliliklerinin ilk yılında Med Kralı Astyages (MÖ 585-550) bir rüya görür. Rüyasındü kızı Mandane'nin rahminden bir asma büyümüş ve asmanın dalları bütün Asya'yı kaplamıştır. Astyages rüyasını yorumlatmak için ülkesindeki rüya yorumcularına başvurur. Rüya yorumcuları, Mandane'nin bir oğlunun olacağını ve bu çocuğun Astyages'in tüm krallığını elc geçirerek onun yerini alacağını söyler. Rüyasının bu şekilde yorumlanmasının ardından korkuya kapılan Astyages, kızını Perslerin yanından alır ve kendi yanında gözetim altında tutarak, doğacak çocuğu öldürmek için fırsat kollar. Bir süre sonra Büyük Kyros dünyaya gelir. Bunun üzerine Astyages vakit kaybetmeden Medler içinde en çok güvendiği kişi ve aynı zamanda akrabası olan Harpagos'u çağırtır. Ondan, söyleyeceklerini iyi dinlemesini ve yerine getirmesini ister ve Büyük Kyros'u alıp evine götürmesini, orada öldürerek gömmesini salık verir. Harpagos, Astyages'in dediklerini kabul eder.[2]

Emri kabul edilen Astyages, Büyük Kyros'u kundak bezleri içinde Harpagos'a teslim eder. Harpagos

Büyük Kyros'un başkenti Pasargadai'daki bir sarayın kalıntıları.

http://www.ancient.eu/uploads/images/262.jpg?v=1431031744

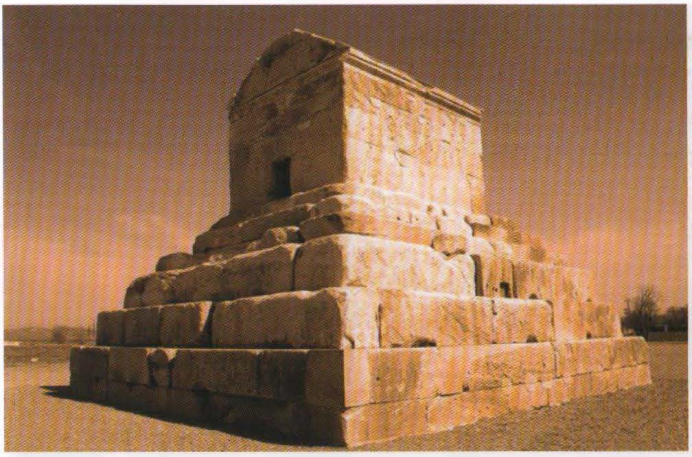
içinde bulunduğu zor durumun etkisiyle gözyaşları içinde kucağındaki bebekle birlikte evine döner ve karısına başından geçen her şeyi anlatır. Harpagos, her ne kadar Astyages'in emrini kabul etmiş durumda olsa bile bebeği kendisinin öldüremeyeceğini anlar ve başka birine öldürtmeye karar verir. Astyages'in Med başkenti Ekbatana'nın (Hemedan) kuzeyindeki çobanlarından Mitradates'e haber göndererek onu yanına çağırtır. Karısı Kyno[3] ile birlikte yaşayan Mitradates, çağrıldığını duyar duymaz Harpagos'un yanına gider. Harpagos ona Astyages'in emrini söyler; bebeği alıp dağların en ulaşılmaz yerine bırakmasını ve böylelikle onu öldürmesini ister. Ayrıca bu emri yerine getirmezse Astyages tarafından işkencelere maruz bırakılarak öldürüleceğini belirtir. Bu şekilde kendi görevini bir başkasına yüklemiş olmaktadır.[4]

Kendisine verilen öldürme emrini kabul eden Mitradates, bebeği alarak evine döndüğünde, hamile olan karısının doğum yaptığını görür. Harpagos ile arasında yaşananları karısına anlatır ve Harpagos'un evinde bebeği kendisine teslim eden hizmetçi aracılığıyla, bu bebeğin Astyages'in torunu olduğunu öğrendiğini söyler. Bu durumu üzüntüyle karşılayan karısı bebeğin öldürülmemesini ister ancak kocasını buna ikna edemez. Bunun üzerine, aklına kendi bebeğinin ölü doğmasından hareketle bir plan gelir. Kocası Mitradates'e bebeklerinin ölü doğduğunu söyler ve ondan Astyages'in torununu öldüreceğine kendi ölü bebeklerini bir aldatmaca olarak kullanmasını ister. Ona, bu şekilde hem Astyages'in emrini uygulamış olacağını hem de bu bebeğin hayatta kalacağını söyler.[5]

Karısının bu fikrini uygun bulan Mitradates, elindeki bebeği karısına verir ve kendi ölü bebeğini söylendiği gibi dağların en ıssız yerine bırakır. Ardından Harpagos'a, emri yerine getirdiğini bildirir. Bu haber üzerine Harpagos en güvendiği adamlarına emir vererek Mitradates'in bebeği öldürüp öldürmediğini öğrenmelerini, eğer adamlarından bebeğin öldürüldüğü haberini aldıktan sonra da ölü bebeği göndermiş Öldürülmesi gereken Büyük Kyros ise Mitradates ile karısı tarafından büyütülür. Bebeğe, Astyages ve Harpagos'un yaşananları anlamamaları için gerçek ismiyle (yani Kyros diye) değil de başka bir isimle hitap edilir.

Ancak Büyük Kyros'un gerçek kimliği on yaşına geldiğinde ortaya çıkacaktır. Büyük Kyros bir gün arkadaşlarıyla oyun oynarken oyun gereği kral olur ve yanındaki arkadaşlarına da çeşitli görevler verir. Çocuklardan biri görevini yapmaz ve Kyros tarafından dövülür. Dövülen çocuk Med soylularından Artembares'in oğludur ve bu durumu babasına haber verir. Ancak Kyros'un adı hâlâ gizli olduğu için durumu anlatırken ondan "Astyages'in çobanının oğlu" diye bahseder. Astyages bu durum karşısında öfkelenerek derhal çocuğuyla birlikte Astyages'in yanına gider ve olup biteni ona anlatır.[6]

Astyages, Artembares'in şikâyetini haklı bulur ve askerlerine, çocuğu yakalayıp, cezalandırılmak üzere kendisine getirmelerini emreder. Askerler tarafından karşısına çıkarı-

Büyük Kyros'un anıt mezarı (ön taraftan görünüşü).

http://www.goldeniran.com/iran-tourism-potential-for developing-tourism-part-3

lan çocuktan hesap sorar, ama Kyros suçlamaları reddeder ve etkileyici sözlerle kendini savunur. Astyages sıradan bir köle çocuğun bu cümleleri kuramayacağını düşünür. Ayrıca Kyros'un yüz yapısı ve yaşı da onu kuşkulandırmıştır. Mitradates'i bu konu hakkında sorguya çekmeden önce Artembares'i başından gönderir ve çocuğu da sarayın iç taraflarına yollayarak Mitradates ile baş başa kalır. Ona bu çocuğu kimden emanet aldığını sorar. Mitradates onun öz çocuğu olduğunu söyler. Ancak Astyages buna inanmayarak Mitradates'i ölümle tehdit eder. Doğruyu söylemekten başka çaresi olmadığını anlayan Mitradates bütün gerçekleri anlatır.[7]

Gerçeği öğrenen Astyages çok öfkelenir ve Mitradates'i boş vererek kendisine oynanan bu oyunun ilk sorumlusu olan Harpagos'u çağırtır. Astyages'in yanına gelen Harpagos bütün olayları en başından itibaren doğru bir şekilde anlatır.

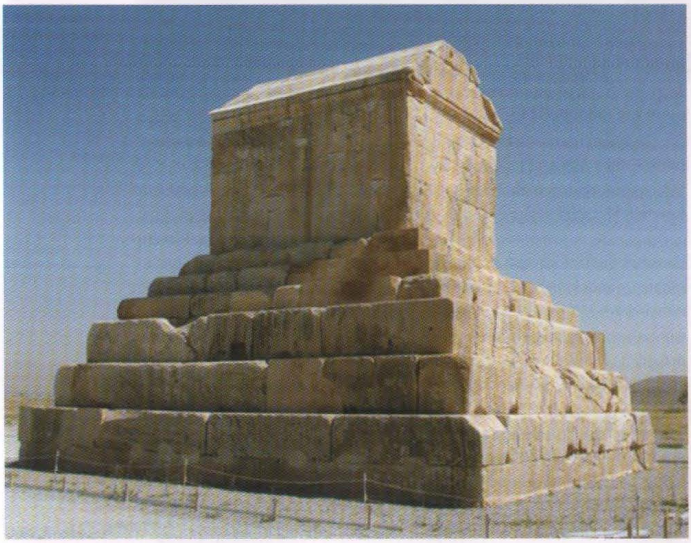
Astyages duydukları karşısında öfkesini belli etmeyerek Kyros'un ölmemiş olmasının kendisi açısından iyi bir gelişme olduğunu, bu şekilde kızıyla arasının düzeleceğini ifade eder. Ardından Büyük Kyros'un canını bağışladıkları için tanrılara kurban sunacağını ve bir ziyafet vereceğini söyleyerek Harpagos'u da davet eder. Ayrıca Büyük Kyros ile tanışıp kaynaşması için Harpagos'tan oğlunu saraya göndermesini ister. Bu gelişme üzerine Harpagos sevinç içinde evine gider. On üç yaşındaki oğluna Astyages'in tüm dediklerini yerine getirmesini tembihleyerek onu saraya gönderir. Harpagos'un oğlu saraya varınca Astyages onu öldürterek cesedini parçalara ayırır ve pişirterek ziyafet sofrasına koyulmak üzere hazırlatır.

Ziyafet vakti geldiğinde Astyages ve diğer davetlilerin önüne koyun eti, Harpagos'un önüne ise durumu anlamaması için oğlunun vücudunun sadece bazı yerleri koyulur. Harpagos da dâhil herkes kendi önündeki eti yedikten sonra Astyages, hizmetçilerine Harpagos'un oğlunun pişmiş diğer parçalarını üstü örtülü bir şekilde getirterek Harpagos'a yediği eti beğenip beğenmediğini sorar. Eti beğendiğini söylemesi üzerine, örtüyü kaldırarak içinden istediği parçayı almasını ister. Harpagos örtüyü açıp oğluna ait parçaları görünce duygularını belli etmez. Astyages ona, yediği etin hangi hayvana ait olduğunu anlayıp anlamadığını sorar. Harpagos ise, anladığını ifade eden, kralı övücü bir cümleyle içinde bulunduğu durumu geçiştirmeye çalışır. Ardından oğlunun pişmiş parçalarını alır ve evine dönerek tüm parçaları bir mezara gömer.[8]

Tüm bu yaşananlardan sonra Astyages daha önce rüyasını yorumlamış olan Magları[9] bir kez daha getirtir ve onlara rüyasını daha önce nasıl yorumladıklarını sorar. Maglar da önceki yorumlarını tekrarlarlar. Bunun üzerine Astyages, Maglara Büyük Kyros'un hâlâ hayatta olduğunu ve arkadaşlarıyla oynadığı bir oyunda kral seçildiğini anlatır. Bu duydukları karşısında Maglar tehlikenin ortadan kalktığını, çünkü oyun aracılığıyla da olsa Büyük Kyros'un kral seçildiğini ve dolayısıyla Astyages'in rüyasının gerçeğe dönüştüğü belirtirler. Bu ce-

Büyük Kyros'un anıt mezarı (arka taraftan görünüşü).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/04/CyrustheGreatTomb_22059.jpg

vap karşısında rahatlayan Astyages, Maglara bundan sonra ne yapması gerektiğini sorar. Maglar da Büyük Kyros'u gerçek anne ve babasının yanına göndermesini söylerler. Astyages bu öneriyi beğenerek Büyük Kyros'u yanına çağırtır ve ona, kendisine haksızlık ettiğini üstü kapalı bir şekilde anlatarak onu gerçek anne ve babasının yanına göndereceğini söyler.[10]

Büyük Kyros gerçek anne-babası olan I. Kambises ile Mandane'nin evine gider. Kapıyı açan ev sahipleri evlerine gelen bu misafirin kim olduğunu öğrenince büyük bir sevinç yaşar. Ardından, öldü bildikleri çocuklarına nasıl hayata kaldığını sorarlar. Kyros, ailesine bu süreçte başından geçen her şeyi anlatır ve çoban Mitradates'in karısı Kyno'nun kendisini besleyip büyüttüğünü söyler.

Persler, Büyük Kyros'un bu mucize kurtuluşunun onu daha da tanrısal kıldığını düşünmekte ve onun bırakıldığı yerde bir köpek tarafından emzirilerek hayatta kaldığına inanmaktadır.[11]

FARKLI RİVAYETLER VE SAPTANABİLEN TARİHSEL GERÇEKLER

Antik dönem yazarlarından Şamlı Nikolaos, Büyük Kyros'un dünyaya gelişi ve çocukluk dönemiyle ilgili olarak Herodotos'un anlattığından farklı bir hikâye anlatır. Nikolaos'a göre, Büyük Kyros'un ailesinin maddi durumu kötüdür ve muhtemelen bu sebeple, Med Sarayı'nın dekorasyonundan sorumlu olan bir hizmetçinin yanına verilmiştir. Hizmetçi, Büyük Kyros'un hem büyüyüp yetişmesiyle ilgilenir hem de ona saraydaki çeşitli işleri yaptırır. Bir süre sonra Büyük Kyros becerikliliği sayesinde sarayın iç dekorasyonuyla ilgilenmekle görevlendirilir. Hizmetçi, Büyük Kyros'a zaman zaman sert ve kötü davranır da sonunda ona değer vermeye başlar ve onu sarayın ışık tapınaklarından biri yapar. Böylelikle saray içinde biraz daha kolem kazanan Büyük Kyros, Astyages'e yakınlaşmıştır.[12]

Her geçen gün dikkatleri kendisinde toplayan Büyük Kyros, yanında görevli olduğu hizmetçinin emrinden çıkartılarak sakileri denetleyen ve krala içecek sunan Artembares'in emrine verilir. Misafirlere şarap doldurma görevini yerine getirirken hem Astyages hem de Artembares tarafından dikkatle izlenir ve her ikisinin de beğenisini kazanır. Astyages, Artembares'e bu kadar becerikli bir gencin nereli olduğunu sorar. Artembares, onun saraydaki kölelerden biri olduğunu, Pers soyundan geldiğini ve kendisinin ona bakmakla yükümlü olduğunu söyler.

Yaşlı Artembares bir gün hastalanır ve Astyages'ten evine dönmek ve iyileşene kadar evinde kalmak için izin ister. Kendisinden boşalan yere ise Büyük Kyros'u getirmesini teklif eder. Astyages bu teklifi kabul eder. Büyük Kyros, Artembares'in yerine görevlendirilir ve üstün nitelikleri sayesinde Astyages'e biraz daha yaklaşmış olur. Bir süre sonra Artembares yakalandığı hastalıktan kurtulamaz ve ölür. Ölümü üzerine Astyages onun tüm eşyalarını birkaç hediyeyle birlikte Büyük Kyros'a verir. Böylelikle Büyük Kyros herkesin

Büyük Kyros'tan I. Darius'a kadar olan dönemde Pers İmparatorluğu'nun hakimiyet sahası.

http://vietbao.vn/vi/The-giol/5-de-che-hung-manh-nhat-trong-lich-su-loai-nguoi/18427449/159/

Ekbatana şehri'nin kalıntıları.

http://ouramcientworld.com/images/723/2885_1.jpg

dikkatini kendisinde toplar ve güçlü bir konuma gelir.[13]

Büyük Kyros'un dünyaya gelişi ve çocukluk çağı hakkında bilgi veren Antik Çağ yazarlarından biri de Justin'dir. Justin, bu konuda Herodotos ve Nikolaos'un aktardıklarından farklı bir anlatı sunar. Justin'e göre, çoban tarafından ormana bırakılan bebek, onu emziren ve vahşi hayvanlar ile yırtıcı kuşlardan koruyan dişi bir köpek sayesinde hayatta kalmıştır.[14] Justin'in anlattıkları, Herodotos'un Perslerin söylentisi olarak tanımladığı anlatıyla örtüşmektedir.[15]

Büyük Kyros'a ilişkin bu üç farklı hikâyenin farklı dönemlere ve farklı kişilere ilişkin benzerleri vardır. Bunlardan birine Akad Krallığı'nın kurucusu Sargon'da rastlarız.[16] Hikâyeye göre Sargon, bir beşik içinde terk edilir ve tanrının yardımıyla hayatta kalarak önce bahçıvan, ardından saki ve son olarak da kral olur.[17] Büyük Kyros hakkındaki bu hikâyelerin dışında onun kim olduğu konusunda dikkat çekici bir yorum da, ünlü bilgin Biruni tarafından dile getirilmiştir. Biruni, Türkçede *Maziden Kalanlar* diye de bilinen *El-Âsârü'l-Bâkıye Ani'l-Kurûni'l-Hâliye* isimli eserinde Büyük Kyros ve Pers İmparatorluğu'ndan bahseder ve ünlü şair Firdevsi'nin Şehname'sindeki karakterlerden Keyhüsrev'in Büyük Kyros ile aynı kişi olduğunu söyler.[18]

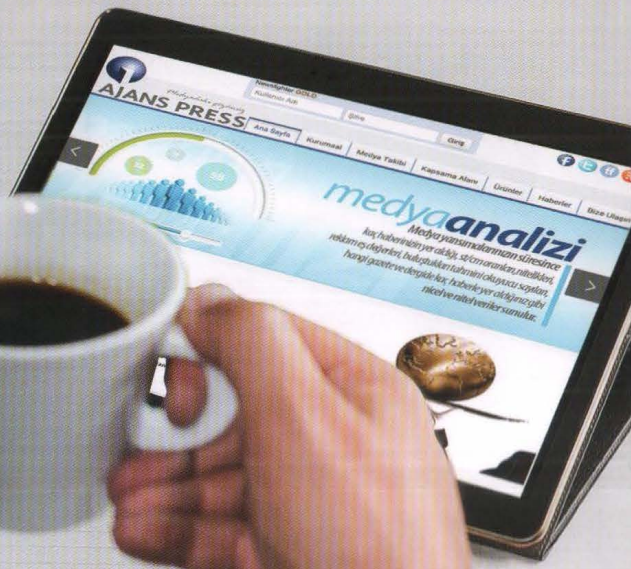
Efsanevi ve mitolojik bilgiler bir kenara bırakılıp tarihi gerçekler dikkate alındığında, Büyük Kyros'un MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısından sonra doğduğu anlaşılmaktadır. Doğum tarihi konusunda daha ayrıntılı bir tarih vermek için ise Herodotos'ta geçen bilgileri dikkate almak gerekir. Herodotos'a göre, Büyük Kyros'un annesi Mandane, MÖ 28 Mayıs 585 yılında Lydia kralı Alyattes'in (MÖ 612-560) kızı Aryenis ile Med kralı Kyaksares'in (MÖ 625-585) oğlu Astyages arasında yapılan evlilik neticesinde dünyaya gelmiştir.[19] Mandane'nin Büyük Kyros'a yaklaşık yirmi yaşlarında hamile kalmış olması ihtimali göz önünde bulundurulduğunda Büyük Kyros'un MÖ 570 yılı civarında doğduğu anlaşılmaktadır.[20]

DİPNOTLAR

* Bu makale, yazarın Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 2015 yılında tamamladığı ve Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen, 14203003 proje numaralı "Pers Kralı II. Kyros (Hayatı, Şahsiyeti ve Siyasi Faaliyetleri)" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

1 Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1983), I. 95.
2 *Age*. I. 108
3 Herodotos, Kyno sözcüğünün Yunancada dişi köpek anlamına geldiğini belirtir. Bkz. *age*, I. 110.
4 *Age*. I. 109-110.
5 *Age*. I. 111-112.
6 *Age*. I. 113-114.
7 *Age*. I. 115-116.
8 Age. I. 117-119.
9 Zerdüştlük inancında din adamı sınıfını oluşturan Maglar, Herodotos'a göre Med boylarından biridir, Bkz. *age*, I. 101.
10 *Age*. I 120-121.
11 *Age*. I 122.
12 Felix Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker* (Berlin ve Leiden: E.J. Brill, 1923-1958). FGrHist II A 90 F 66 (3-4) 'Nikolaos' «Const. Porph. de insid. s. 23. 23.
13 Jacoby, *age*, FGrHist II A 90 F 66 (5-7) 'Nikolaos' «Const. Porph de Insid. s. 23. 23.
14 Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*. (Winona Lake. Indiana: Eisenbrauns, 2002), s. 15.
15 Herodotos, *age*, I. 122
16 Briant, *age*. s. 16; Lindsay Allen, *The Persian Empire: A History* (Londra: British Museum Press, 2005), s. 25; Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s.208.
17 John M. Cook, *The Persian Empire* (Londra: Book Club Associates) 1983, s. 26.
18 Vesta Sarkhosh Curtis, "The Legacy of Ancient Persia", *Forgotten Empire; The World of Ancient Persia*. haz. John Curtis-Nigel Tallis (Londra; The British Museum Press, 2005), s. 252.
19 Herodotos, *age*. I. 74.
20 Muhammad A. Dandamayev, *A Politicat History of the Achaemenid Empire*. (Leiden: E. J. Brill, 1989), s. 10; Kaveh Farrokh, *Shadows in the Desert: Ancient Persia at War*, (Oxford: Osprey Publishing, 2007), s. 38.

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

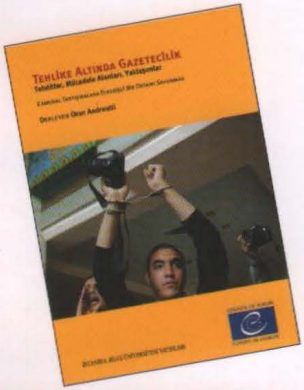

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press,** ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

(0212) 370 11 00 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

15.YIL

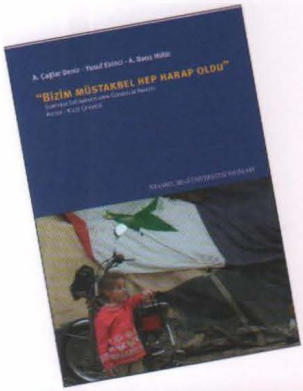
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

TEHLİKE ALTINDA GAZETECİLİK
TEHDİTLER, MÜCADELE ALANLARI, YAKLAŞIMLAR
KAMUSAL TARTIŞMALARA ELVERİŞLİ BİR ORTAMI SAVUNMAK
DERLEYEN ONUR ANDREOTTI

360 sayfa, ISBN 978-605-399-469-5

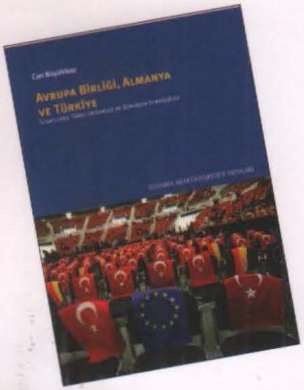
Bu eser, kendi alanlarında uzman on yazar demokratik toplumlarda gazeteciliğin işlevlerini ele almaktadır. Yazarlar aynı zamanda "elverişli ortam" kavramının anlamını; demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü için gerekli zemin üzerinde tartışarak açıklarken, gazetecilliğin bu üç temelle arasındaki sıkı bağları irdelemektedir.

A. ÇAĞLAR DENİZ, YUSUF EKİNCİ, A. BANU HÜLÜR
"BİZİM MÜSTAKBEL HEP HARAP OLDU"
SURİYELİ SIĞINMACILARIN GÜNDELİK HAYATI: ANTEP - KİLİS ÇEVRESİ

238 sayfa, ISBN 978-605-399-463-3

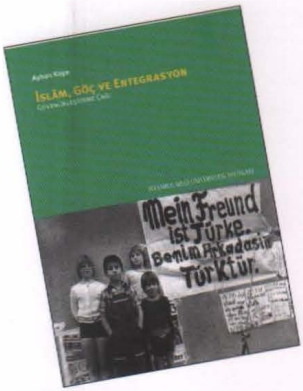
115 görüşmeci ile yüz yüze derinlemesine yapılan mülakatlar, katılımlı gözlemler ve doküman incelemeleriyle elde edilen verilere dayanan bir buçuk yıllık bu çalışmada, kentlerde yaşayan Suriyelilerin yerel halkla kurdukları ilişkiyi anlamaya, sığınmacıların gündelik hayat deneyimlerine ve gündelik yaşama tutunma pratiklerine odaklanmayı amaçlamaktadır.

CAN BÜYÜKBAY
AVRUPA BİRLİĞİ, ALMANYA VE TÜRKİYE
İLİŞKİLERDE TEMEL DEĞERLER VE DÖNÜŞEN STRATEJİLER

148 sayfa, 978-605-399-464-0

Bu çalışma, Türkiye-Almanya ilişkilerini ve Almanya'nın hem genel hem de Türkiye'ye yönelik dış politikasını inceleyerek işbirliği olasılıklarını tartışmaya açarken, aynı zamanda Almanya'nın AB içerisindeki liderliğini de incelemekte ve iç politika dinamiklerini ele alarak analizi çok boyutlu hale getirmektedir.

AYHAN KAYA
İSLÂM, GÖÇ VE ENTEGRASYON
GÜVENLİKLEŞTİRME ÇAĞI

316 sayfa, ISBN 978-605-399-415-2

Avrupa'da yaşayan Müslüman kökenli göçmenler ve onları takip eden kuşaklar ve bu göçmenlere uygulanan entegrasyon ve vatandaşlık düzenlemelerine bakan bu eser, aynı zamanda sekülerleşme, ihtiyatçılık, neoliberalizm, İslâm korkusu, refah devleti, aşırı sağ ve şiddet izleriyle dolu bir dönemde Avrupa'da ulus-devletin değişen yüzünü incelemektedir.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 52 59 Faks: 0212 253 47 00
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@ bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO

www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 10 50 Faks: 0212 55130 13
e-mail: punto@puntokitap.com